

بلوچی نیم عهدی شاعری

(پولکاری ئېنگدی وانشت)

پولکار:- ناصرخان

بلوچی اکیڈمی
عدالت روڈ کوئٹہ
www.balochiacademy.org

(c) All rights are reserved

اے کتاب، دُراہیں حق گوں اکیڈمی، آنت
بیدے بلوجی اکیڈمی، رضاء کس ایشی، مواداں چھاپ گت نہ کنت۔

بلوجی نیم عہدی شاعری
(پولکاری)

ناصر خان

2023

ISBN# 978-969-680-169-6

نہاد 300: کلدار

بلوجی اکیڈمی، اے کتاب میراث پرنگ پریس کراچی، چھاپ کنائینگ، شنگ ٹنگ۔

نامدات

هـماپـهـلوـان، ڈـوـمـبـءـاـگـازـیـانـیـنـامـءـ
 کـہـآـہـاـاـےـعـہـدـءـشـاعـرـیـءـراـوـتـیـسـینـگـاـں
 جـاـہـدـاـتـءـچـہـگـارـءـبـیـگـوـاـہـیـءـرـگـیـنـتـ۔

حاصیل منه واری

دنیا ۽ هر کار بیدئے مردمانی مدت ئُمک ۽ سر جم بوئگ ارزان نه انت - پرے
 پوکاری ۽ مز نیں کار ۽ کنگ ۽ هاترا من پروفسر ڈاکٹر عبدالصبور بلوج، ڈاکٹر غفور شاد،
 فقیر شاد، شرف شاد ایندگ که دوست ۽ سنگتاني شگر ۽ منت ۽ گرال کہ آہاں اے
 پوکاری ۽ من ۽ هر وڑیں مدت ئُمک لکٹگ ۽ سونج دا تگ۔

لڑبندی

1	پچار ..... پچار
3	اوی دار ..... اوی دار
3	بلوچی نیم عهدی شاعری ..... پچار
3	1.1- نیم عهدی شاعری ..... پچار
7	1.2- نیم عهدی شاعری ..... پچار
11	1.3- نیم عهدی ..... کلا سیکل شاعری ..... دیمپه دیمی
20	1.4- نیم عهدی شاعری ..... ایندگه لبزانکانی اثر
29	دوگی در ..... دوگی در
29	نیم عهدی شاعری ..... ازمی بستار
29	2.1- نیم عهدی شاعری ..... دزو شم ..... تکنیک
33	2.2- نیم عهدی شاعری ..... چهر ..... ششین
38	2.3- نیم عهدی شاعری ..... چیدگ سازی ..... اشاره
44	2.4- نیم عهدی شاعری ..... چاق ..... بتلاني کار مرزی

55.....	نیم عهدی در
55.....	نیم عهدی شاعری بگ
55.....	3.1- نیم عهدی شاعری مهری دزو شم
62.....	3.2- نیم عهدی شاعری ند هی رنگ
68.....	3.3- نیم عهدی شاعری چاگردی سر حال
74.....	3.4- نیم عهدی شاعری ڈیہہ دوستی
84.....	چارمی در
84.....	نیم عهدی چینی شاعر اپنے زندہ ازم
84.....	4.1- جام در کے زند
92.....	جام در کے ازم:
105.....	4.2- ملا فاضل کے زند
116.....	ملا فاضل کے ازم
125.....	4.3- مست توکلی زند
131.....	مست توکلی کے ازم
138.....	4.4- ملا قاسم کے زند
141.....	ملا قاسم کے ازم
148.....	4.5- ملا عوہت کے زند
152.....	ملا عوہت کے ازم
157.....	4.6- رحم علی مری زند
160.....	رحم علی مری کے ازم

164	4.7 مولوی عبد اللہ روابنڈے زند
166	مولوی عبد اللہ روابنڈے ازم
183	آسر
186	کتابیات
186	بلوچی کتاب
188	بلوچی تاک ۽ ماہتاک
188	اردو کتاب
189	انگلش کتاب

پچار

نیم عہدی دوڑے شاعری پڑا رزشتیں ٹنگے، نیم عہدی بلوچی شاعری زبانء دودء ربیدگء بندوک انت۔ ایشیء وانگء پوکاریء بلوچی زبانء لبزاںکء شریء در گیتک کنیں۔ نیم عہدی شاعریء ہیئتء آئیء بن گپ مہری، مذہبی، چاگردی شاعریء شریںء اہمیں ٹنگپاں جہلاںکیء مشاہدہ کت کنیں۔

اے ٹنگپء بلوچی لبزاںکء بیچ وڑیں پوکاریء نگدی کارنہ بوتگ۔ لہتین شعری کتاب دست کپ انت چو کہ "پاپولر پوکٹری آف بلوچیز" (لانگ ور تھ ڈیمیز) "در چین" (بیشیر احمد بلوچ) "رپنگیں لال" (یوسف عزیز گچکی) "رحم علی مری" (میر مٹھا خان مری) "پہلکیں اشرفی" (بیشیر احمد بلوچ) "سمو بیلی مست" (میر مٹھا خان) "میراث" (فقیر شاد) "مستین توکلی" (شاہ محمد مری) "در پشوکیں سہیل" (فقیر شاد) "شہلچپ کار" (سید ہاشمی) اے کتاباں نیم عہدی شاعریء رائکجاہ کنگء جہد کنگ بوتگ۔ یکے واے سرجم گوشگ بوت نہ کن انت دومی اے کتاباں پوکاریء تجزیاتی کار کنگ نہ بوتگء انچیں کتاب انت کہ ماں آہاں کمیں کساسء نیم عہدی شاعری چنگء کیجا کنگ بوتگ۔ ماں ایشان نیم عہدی شاعریء شعر انتء بس۔ پوکاریء نگدی چشانک دیگ نہ بوتگ۔

اے مقالہء اوی دڑے نیم عہدی شاعریء پچارے کنگ بوتگ کہ نیم عہدی دوڑے چونیں شاعری کنگ بوتگ۔ نیم عہدی شاعریء بنداتء ہر دوم، دیمروئیء بابتء تزان کنگ بوتگ۔ نیم عہدیء کلا سیکل بلوچی شاعریء اوی دوڑے را دیم پہ دیم کنگ بوتگ کہ کجام دوڑا زمیء ٹنگپء حسابء پڑاہء شاہگان تر

اِنت۔ گُلڈ سراچارگ بوتگ کہ نیم عہدی شاعری ۽ سراکجام ہمساگیں زبانانی اثر ہست آنت۔

دو می در ۽ ازمی بستار ۽ سراتزان کنگ بوتگ کہ نیم عہدی شاعری ۽ اصلیں دزو شم ۽ رہند کجام لبز انک ۽ ہم دروری کن آنت۔ چھر ۽ شیشناں، چیدگ سازی ۽ گلڈ سرا نیم عہدی شاعری ۽ چاق ۽ بتلانی کامر زی ۽ سر ۽ گپ ۽ تزان کنگ بوتگ۔

سیمی در ۽ نیم عہدی شاعری ۽ بنگیانی سراتزان کنگ بوتگ۔ مہری بنگپ، مذہبی رنگ ۽ دزو شم چارگ بوتگ انت کہ اے دوڑر ۽ شاعر انی سرا مذہبی چ پیمیں اثر بوتگ۔ چاگردی سر حال ۽ سراچار ۽ تپاس کنگ بوتگ۔ آ وہد ۽ شاعر ان چاگرد چ پیا دیستگ ۽ گلڈ سرا نیم عہدی شاعری ۽ ڈیہہ دوستی ۽ بابت ۽ تزان کنگ بوتگ۔

چاڑی در ۽ نیم عہدی شاعر انی زند ۽ ازم ۽ بابت ۽ تزان کنگ بوتگ۔ جام دُرّک، مُلا فاضل، مُلا قاسم، مست توکلی، مُلا عروت، رحم علی مری، ۽ مُلا عبد اللہ روائند ۽ زند ۽ ازم گلشینگ بوتگ آنت آہانی زند جاور چون بوتگ ۽ ازمی شری ۽ جوانی کجام آنت۔

گلڈ سری بہر ۽ آسر ۽ کتابانی شوندات اِنت ۽ آسری بہر ۽ بلوجی، انگریزی ۽ اردو کتاب، ماہتاکانی سر شون دیگ بوتگ کہ چہ ایشی ۽ پوکاری ۽ مز نیں کمک ۽ مدته رستگ، پوکاری ۽ وانگ ۽ زانگی اُرزشت ہم گیش بوتگ۔

اوی دار

بلوچی نیم عہدی شاعری اے پنجاڑ

1.1۔ نیم عہدی شاعری اے پنجاڑ

دنیاء اے دگه لبزانکانی وڑا بلوچی لبزانک بندات ہم چہ شاعریءے بوتگ۔ بلوچی لبزانک تک تھر انی چار ٹپاس شاعری درستاں کوہن قدیم تر انت۔ بلوچی لبزانک شاعریءے مزن دیروئی کر تگیں بھرے ہست کہ اے دگه لبزانکانی شاعریانی ہم دروریءے کرت کنت۔ بلوچی کلاسیکل شاعریءے وڑیں مڈی ے ہست کہ آئیءے بلوچ معاشری چاگردی زندہ دُڑاہیں تک پدر ظاہر انت۔ ہمیں لبزانکی تھر وقی نیم عہدی شاعریءے پشت پناہیءے جوانیں رنگ ے کن انت۔ دُڑستاں پیش چارگی انت کہ عہدی شاعری و ت پی ات؟" عہدی شاعریءے باروا گنڈگ بیت اے جسم جان بر حلاپ ارواح شاعریئے، زردءے کو کارے کہ اوادا جسم جان لوٹ گزرانی پچ توار کو کارے اشنگ نہ بیت۔ پیشکا دری مادی دنیاء نسبت ایش سیادی اندری دنیاء اندری انسان گوں باز سو گوءے محکم انت۔ دومی پلوءے عہدی شاعری یک حاصیں راجحان دودمانے نند نیادیءے راجحانی رسم رواجانی پیدا اوری ے کہ ماں ہمیشہ ہماڑیہہ رسم رواج، جذبہ ے حیال بیگلے ہانگہ گزران حال احوال موجود بنت۔" (1)

عہدی شاعریءے اندر یک راجہ دود بر بیدگ، نندگ پاداگ، آئیءے معاشری زندہ تک پہنات موجود انت۔ ایش اندر وقی ڈیہہ راج دودمانی میل چو آدینک صاف سلہہ انت پدر ظاہر انت۔ عہدی شاعریءے صفت ے

سازاء بابت واحده بزدار وتي كتاب ڏيهي و دزو شم بازيں زانتکار ۽ کو اسانی ليمه دنت - (JOKHAUTALA) عهدی شاعري بابت چوش گوشيت؛ "کو هنیں شاعري هما لهڙ جز بگاني درشاني نام انت که آسان زندگي گوں هم گز چه بندوک انت اے سینگ ماں سینگ چ يك نسلے تاں دومي آؤ کيس نسلان سربيان رؤت۔ شاعري تعليم ناوانگ جاه اسکولان هيل ديج بيت نا چرچ دومي چوشين اداره ايشي علم ديج بيت ايشي ٿاينوک ڪيئه نه بيت بلکيس باز بنت ۽ هر کس ايشي پسند ڪنت دوست داري" (2)

عهدی شاعري هما تھي مارشت واه گاني پيلو ڪنگ نام انت که او دا سر جمیں انسان وتي لهڙ جز بگان درشان کن انت۔ اے چيئيس شاعري نئے که مسيت ۽ مدرسہ نئے که وانگ جاهاں هيل ديج بيت۔ ايشاني پر بندوک ساچوک لس مهلوک انت۔ انچو که دگه راجاني شاعري کو هن قديم انت ہے رنگ ۽ بلوچ و شاعري هم کو هن قديم انت۔

"دومي راج ۽ قوماني وڑا بلوچاں هم درشاني اے رنگ ۽ را گوں وتي زند ۽ همک رو چيئيس نند نياڊ مجلسان کارمزك گ که ايشي آسر ٻنداتي رنگ کو هنیں شاعري ۽ مرنیں کساس ٿئه رے آوني ساساچاني آسراد یما اتك انت که ايشان زند ڦلکيس تک ۽ پهنا تاني رده درشان ہوار انت۔" (3)

چو اے دگه قوماني عهدی شاعري درشان گنگ ۽ وڻ ۽ پيم ۽ بلوچاني شاعري درشان یك وڻا انت۔ اے هما وهد ۽ مردماني ساچشت انت که اے چيئيس گال په زيرى ۽ وش الماني رنگ ۽ آهاني پڙ مهريں دلاں درا ٿلگ انت ۽ پدا ايشاني بازيں تھرے ديماء ٿلگ۔ چريشان زند ۽ سر جمیں تک ۽ پهنا تء درانگا زمي ہوار انت۔

"ما اگاں چوش به گوشاں ته ردنہ باں کہ بلوچانی ودی بوگاں ۽ بگر داں
 مرگ ۽ گیدی شاعری ۽ رنگ ۽ دزو شم ۽ تھر گوں آئی ۽ بندوک هم گزنج انت۔
 باں چک ۽ ودی بوگاں ۽ وہدے په آئی ۽ 'صفت'، جنگ ۽ الحان کنگ بیت، چہ ایش ۽
 رند آئی زند ۽ گوں 'لولی'، ہوار کپیت، دیمترانچو کہ آرداں ۽ مزن بوہان بیت، آئی
 چاڑ ۽ جاورانی ردا گیدی شاعری ۽ وڑوڑیں تھر گوں آئی ۽ دیم په دیم بنت ۽ وہدے آ
 گم ۽ ڈکھ ۽ ویلانی آماج بیت ته زہیر وک یا زہیری آئی ۽ ہوار کپیت ہے پیا تنکد آ
 اے کوڑ ہیں امر و ز ۽ یلہ دنت ته په آئی 'موتك'، گو شگ ۽ آرگ بیت۔" (4)

بلوچی شاعری ۽ ڈلگ ڏلگیں تھر اے پیا بنت: صفت، لیلو، امبا، ڈیہنی،
 ہالو، زہیر وک، سوت، نازینک، موتك۔ اے بلوچی شاعری ۽ ڈلگیں تھر انت کہ
 ایشان وتنی سر ڏگار ۽ وتنی حاک ۽ وشین بو، وتنی حون ۽ رنگ، وتنی میو گانی شیر گ وتنی
 زبان ۽ شیر کنی مان انت۔ ایشانی ته وتنی کورانی چچک، وتنی گوہانی بُر زی، وتنی پٽ ۽ پڑانی
 جلوہ ناکی، ماہکانی ۽ سوت، ہو ر ۽ گوات اے دُراہیں چیز مارا بلوچی شاعری ۽ گندگ ۽
 کائیت۔

عہدی شاعری ۽ حد ۽ سیمسرانی گوازینگ ۽ پد بلوچاں وتنی شاعری ۽ رنگ ۽
 دزو شم وتنی مارشانی درشانی دگہ رنگے ۽ بنات۔ اے وہدے دؤر کجام ات انت اے
 بابت ۽ سرجی ۽ چچک گو شگ نہ بیت۔ بلے گیشتريں پوکار بلوچی کلا سیکل شاعری ۽ اوی
 دؤر ۽ میر چاکر خان رند ۽ گہرام لاشاری ۽ دؤر ۽ زان انت۔ بلوچی کلا سیکل شاعری
 ۽ اوی دؤر ۽ را قدیم بلوچی شاعری ۽ دؤر هم گو شگ بیت۔ اے دؤر ۽ بندات
 پانزد ہمی عیسوی ۽ گلڈ سر ۽ شانزد ہمی عیسوی ۽ بندات زانگ بیت۔

"ہستیں بلوچی شاعری ۽ اوی دؤر کہ ایش ۽ را قدیم بلوچی شاعری ۽ دؤر
 گو شگ بیت۔ پانزد ہمی صدی ہجری ۽ گلڈ سر ۽ شانزد ہمی صدی ہجری ۽ بندات

زانگ بیت۔ اے میر چاکر خان رندءِ دوڑ آت۔ اے دوڑ شعری داستانی دوڑ زانگ بیت۔ گیشتر شعر مز نیں داستان آنت کہ تاریخی حالت، جنگ ء جدل، مہرءِ دوستیءِ داستان یانا مداریں کر دارانی بابت، گوشگ بوتگ آنت۔" (5)

اے دوڑ، گیشتریں شعر کر دارانی ہاترا پربندگ بوتگ آنت۔ یک نیمگے جنگی شعر، دومی نیمگا مہری شعر دست کپ آنت۔ چو کہ گوہرءِ ہرآنی داستان، نلیءِ جنگءِ داستان، دہلیءِ جنگءِ داستان۔ بازیں زانتکارانی حیال، لیکہ ہمیش آنت کہ میر چاکر رند، گہرام لاشاری، جاڑو، اے وت شاعر نہ بوتگ آنت بلکیں آکر دار بوتگ آنت آہانی سرا شعر دگہ شاعر اس پر بستگ ء دگہ باز ایشان اس وت شاعر لیکیت۔

"اس دوڑ میں میر چاکر، میر گہرام، بی بکر، ریحان، ہیستان، شے مرید، شہداد چاکر، نودبندغ، کلاتی حبیب، سہیت، زنگی شاہی، جاڑو جلب، اور بکر گوہرام وغیرہ بہت بڑے نامور شاعر گزرے ہیں جن کا کلام اب تک زبان زد عالم ہے۔" (6)

اے عہدءِ بابت، چو ہم گوشگ بیت کہ میر چاکر خان رندءِ پیسر تر ہم لہتیں شاعر بوتگ آنت کہ آہاں شعرءِ شاعری گرتگ بلے آوانی شعر دیما نیاتگ انت۔ "بلوچی شاعریءِ سئی زانتیں تاریخ میر چاکرءِ عہدءِ ثا (1680)ءِ ٹارانی بیت لیکن میر چاکرءِ ٹا پیشتر دونامی پیدا بیشو گوشغنت۔" (7)

کلاسیکل شاعریءِ اوی دوڑ، مارا بلوچ راجءِ سر جمیں دودءِ رہیدگ مہمان جلی، باہوٹی، میار جلی، ایشان ابید دگہ بازیں جوانی گندگ ء کائینت۔ جنگی شعر اس ابید اے دوڑ مہر انکی شاعریءِ ہم دوڑ زانگ بیت۔ اے دوڑ بازیں مہری داستان ماں شعری صورتءِ ہست انت۔ انجو کہ لندءِ گزاناز، حانی شے مرید، میبگر گزاناز،

او مر ۽ ما هو، کيي ۽ صدو، شهداد ۽ مهناز ۽ مهراني داستان ماں شعری دزو شم ۽ هست آنت۔ اے شعر ال دُر اهیں شرّی دست کپ آنت هماکہ جنگی شعر ال هست آنت۔ وہدے که بلوچاں ووت ماں وتنی سی سالی جنگ ۽ پروش وارت، برندال ماں پنجاب ۽ نیمگ ۽ لڈ ۽ بارکت۔ لاشاري ماں سندھ ۽ نیمگ ۽ رہا دگ بوت آنت۔ ایشاں پد بلوچی زبان ۽ شاعری ۽ گمان کم بوت۔ رندال ہتھیں سالانی گوزگ ۽ پد وہدے اے جنگ ۽ تقض ۽ تاوان ۽ اثر کم بوت آنت گڑا دا بلوچی شاعری ۽ قدرتی رنگ بر جاہ بوت۔ پدا بالاچ گور گنج ۽ شعر ال ہما ترندی ۽ پدا زندگ بوتگ ۽ واہش، بیر گیری ۽ ظلم ۽ زور انسری ۽ بُن ۽ بیہہ ۽ در کنگ ۽ جذبہ گندگ ۽ اتک۔ ہے وڑا حمل ۽ شعر ال وتنی سر ڏگار ۽ رکینگ، گوں پر تگالياں جنگ کنگ ۽ وتنی وطن ۽ آجو کنگ، نہ ترس ۽ دلیری ۽ مزا حمتی رنگ شاعری ۽ گندگ ۽ اتک آنت۔

1.2- نیم عہدی شاعری ۽ بیتچ رِ دوم دیمروئی

بلوچ که ووت ماں وتنی جنگ ۽ پروشت ۽ پروش ۽ آماج بوت آنت۔ چریشاں ہتھینا فی سر پنجاب ۽ ہتھینا فی سر سندھ ۽ کپت۔ بلوچستان ۽ گوشے ناؤ میتی ۽ تھاری ۽ مان شانت۔ داں دیراں بلوچستان ہے ناؤ میتی ۽ تھاری ۽ مجماں گار ۽ بیگواہ آت۔ بلوچ راج ۽ جاور انچش آت کہ آدگہ دنیائی کار ۽ کسبانی نیمگاول گلوش گور دیگ ۽ ات چوبہ گوش آوتی گر تگیں ردیانی پشت پکنگیں پُر اال چنگ ۽ نز آرگ ۽ آت۔

ہبد ہمی صدی ۽ دومی دہک ۽ میر احمد قمبرانی ۽ سروکی ۽ بلوچستان ۽ قبائلی گلے جوڑ بوت۔ میزان میزان ہے گل ۽ بلوچستان ۽ وتنی سیاسی دستاناں محکم گرت۔ چد ۽ رند کہ نصیر خان نوری بلوچانی حاکم جوڑ بوت گڑا آئی ۽ دُر اهیں بلوچ گٹ معناں یکجا کت په وتا یک حکمیں ۽ طاقتوریں سر کارے جوڑ گرت۔ نصیر خان

نوری ء زمانگ ء لبز انک ء زبان ء پداو تی چم پیچ کت انت: "اے دؤرء بندات نصیر خان اول ء دؤرء شروع بیت۔ نصیر خان اول 1741ء داں 1795ء کلات، حاکم آت بازیں جنگ ء چوپ ء جنجال ء مشکلاں رند بلوجاں په وتن ملکے ٹائینٹگ ء نشیگ ات انت۔ ایمنی ء وشحالی گیشتہ ات تپاکی ء یکجا ہی ء چاگر دے ودی بوتگ آت" (8) اے دؤرء بندات، مسٹریں سوب ے نصیر خان نوری ات۔ آئی ء بلوج قوم، را یکجاہ کنگ، جوانیں جہدے گت۔ بلوج قوم دوستی، ابید آئی، بلوج لبز انک، گوں حب، واہگ ہست ات۔ پیش کا آئی، چہ افغانستان، ایران، عالم، زانکاریں مردم لوٹائیں، بلوج قوم، را وانند ہیں قومے، جوڑ کنگ، جہد گرت۔

"میر نصیر خان کے دربار میں ایران اور افغانستان سے آئے ہوئے علمائے عربی اور فارسی کی درس، تدریس کا سلسلہ شروع کیا عربی و فارسی تدریس کی بدولت اس دور کی شاعری میں ان اثرات کو بخوبی دیکھا جاسکتا ہے۔ ان مکتبوں اور مدرسون میں پڑھنے والے لوگوں نے قدیم بلوجی شعری روایت کے بر عکس فارسی تشبیہات واستعارات اور فرہنگ کو جا بجا اپنی شاعری کا حصہ بنایا۔ اس اعتبار سے اس دور کی شاعری کو ملکہ ہوں کے دور کی شاعری سے تعبیر کیا جاتا ہے" (9)

اے ملائے عالماں میت، مدرسه ہاں دینی تعلیم، ابید فارسی، عربی زبان، ہم سرپدی دات۔ آیک قدیمی لبزاں کے بوگنگ، ابید چہ فارسی، عربی لبز انک، زانکار بوتگ انت۔ آہانی شعر اں عربی، فارسی لبز، گال چہر، شین و تی شاہدی، وتن دیکنیت۔ اے دُڑاہیں چیز آہاں میت، مدرسه ہانی ته، وانگ، ہیل گر تگ، ات انت۔ ایشاں ابید میر نصیر خان نوری، شعور، مزن زانی ات کہ آئی، ہروہد، و تی دربار، بلوجی دیوان بر جاہ داشت، اے دیواناں ہروہد، شعر، شاعری، ساز، زیکل ات۔ اے رنگیں مجلس، دیوان اے عہد شاعری، دیبر و تی کنگ، مسٹریں و سیلہ

اے انت۔ اے دوڑے شاعری، بنگیجی نام جام دُرُک انت کہ آنصیر خان نوری، درباری شاعر انی سروک زانگ بیت: "جام دُرُک ڈوکی قبیلے سے تھا۔ وہ بلوچستان کے نامور فرمانبردار میر نصیر خان نوری کے دربار سے وابستہ تھے۔ میر نصیر خان کے دربار سے منسلک جام دُرُک اس دور کے وہ واحد شاعر ہیں جنہوں نے پہلی بار بلوچی شاعری کو یک لطیف پیرائیہ اظہار عطا کیا" (10)

اے جبر کہ جام دُرُک نصیر خان نوری، درباری شاعر بوتگ یا نال؟ پولکاری لوٹیت بلے جام دُرُک اے عہدے شاعری، بنگیجی دیم، برگ، جوانیں کر دے بوتگ۔ جام دُرُک، بلوچی قدیم شاعری، دُراہیں رنگ، دروشم بدلت کت۔ آئی، شاعری، دروشم نوک ات۔ جام دُرُک، پد ہر آؤکیں شاعر، آئی، رند گیری کت۔ ہر بُنگپ، سرا شعر پربندگ بندات گرت۔ ہے چیز اے عہدے شاعری، نوکیں آزمودگی نئے آت۔ اے نوکیں تھر، بُنگپ، تجربہ اے عہدے شاعری، دیکروئی دیگیک، مزنیں وسیلہ ات انت: "اگرچہ اس دوسرے دور یا نشأة ثانیہ میں بلوچی شاعری میں عربی فارسی کے الفاظ سے بلوچی زبان ملوث ہو گئی لیکن بلوچی شعری ادب میں لاتعداد اصناف سخن کا پیدا ہونا مختلف اور نئے موضوعات پر نظمیں کہنے اور بہت بڑی تعداد میں کہنے کے نتیجے پر بلوچی شعری ادب نے انتہائی ترقی کی اور اس دور کی شاعری کا بلوچی زبان پر بہت بڑی احسان ہے۔" (11)

اے دوڑے ہر بُنگپ، سر حال، سرا شعر پربندگ بوتگ۔ گمان ہمیش انت کہ اے دوڑے شاعر پگری، شعوری بنیاد، آزاد، آجو بوتگ انت۔ آہانی سرا پچ پیمیں بندش جنگ نہ بوتگ۔ ہر ڈاکہ آہانی دل، لوٹیگ گڑا آہاں ہما بُنگپ، سرا شعر پر بستگ۔ اے دوڑے شاعر انی علمی زانت، زانگ، سوَب ات کہ آہانی شعر چو عہدی شاعری، رنگ، گار، بیگواہ نہ بوتگ انت۔ بلکلیں آہاں وقی شعروت نبشتہ

کرتگ انت، گار ۽ بیگواهی ۽ رکینٹگ انت۔ اے دؤرء شاعر ااں اگاں مہری
شعر، پرسنگ گڑا آهاس وتي مهرا کنکی ہلش ۽ واڳ ۽ په پنج وڑیں راجمانی بندش ۽ اڑاند
نیا اورتگ انت نئے که بلوج چاگردء آهانی سرا ایراد گپتگ: "نیم عہدی شاعری ۽
زا تیگیں شاعر جام ڈرک، مست توکلی، ملا فاضل، ملا عروت پچگوری، ۽ دگہ بازیں
نام انچین انت که آهاس وتي مهرا کنکی ہلش واہگانی درشان ۽ پنج وڑیں راجمانی بندش
اڑاند مان نیا اورتگ ۽ نئے که بلوج چاگردء کدی چوشیں شاعری ۽ سرا ایراد گپتگ ۽
چوشیں کردء را ایرجتگ۔ بلکلیں راست بیانی ۽ پدا اے شاعر ااں وہدے وتي دلی
مارشت ۽ لہرانی درشان ماں شعری دزو شم ۽ کرتگ ته ایشان ۽ بلوج چاگردء حاصیں
دلبڈی رستگ ۽ چوشیں شاعری مدام دوست کنگ بوتگ۔ انچوش سما بیت که بلوج
چاگرد آجو تب ۽ رژنا پکریں چاگردے بوتگ که او دا ہمک انسان ۽ وتي پکر ۽ حیال ۽
مارشنا درشان ۽ آزاتی بوتگ۔" (12)

اے دؤرء بلوج سرڈ گارء وتي سینگ ۽ بازیں شاعرے پیدا ک کت۔
اے دؤرء شاعر اانی سر خیل جام ڈرک، ملا فاضل، عبد اللہ خان قہار، میر شہباز
خان، ملا قاسم، مست توکلی، ملا عروت پچگوری، ملا بوہیر، ملا براہیم، رحم علی مری،
ملا بہرام، جوانسال بگٹی، سدن گور، بخار مری، ابراہیم شمبانی، نور محمد بھمپشتی،
ملا اباگر کلمتی، ملک دینار میر واڑی، ملا عبد اللہ روابند ۽ دگہ بازیں شاعر بوتگ
انت۔ اے سرجیں شاعر وتي عہدء نام آوریں شاعر بوتگ انت، ایشانی شاعری ۽
وتي عہدء نما کندگی کرتگ۔ اے شاعر ااں چاگردء ہر وڑیں شری ۽ حرابی ۽
دیستگ گڑا وتي زانت ۽ فکرء بنیات ۽ آئی ۽ سرا شعر پرسنگ۔ اے
عہدء گیشتریں شاعر که بوتگ انت آگیشتر علم ۽ زانت ۽ زانوگر بوتگ انت

زانیکاری ۽ وانند ہی ۽ سوب ۽ اے عہد ۽ شاعری ۽ وٽی گیدی شاعری ۽ کلاسیکل شاعری ۽ نسبت ۽ اے دؤر ۽ گیشتر دیروئی گرتگ۔

1.3۔ نیم عہد ۾ کلاسیکل شاعری ۽ دیمپہ دیمی

بلوچی کلاسیکل شاعری ۽ نیم عہد ۾ شاعری بلوچی لبز انک ۽ دو مز نیں دؤر آنت۔ اے دو نیں دؤر ۽ شاعری ۽ مسٹریں فرق آہانی دؤر ۽ بار ڳیگ ڳیگ آنت۔ بلوچی کلاسیکل شاعری میر چاکر ۽ گھرام لاشاری ۽ دؤر ۽ زمانگ ۽ بندات بیت۔ اے دؤر ۽ زانیکار ۽ نبستہ کار پانزد ھمی صدی ۽ گلڈ سر گوش آنت، کہ 1480 ۽ زمانگ بیت۔ نیم عہد ۾ بلوچی شاعری ۽ بندات نصیر خان نوری ۽ بلوچستان ۽ حاڪم جوڑ بو ڳنگ ۽ پد بیت کہ ھما وہ ڊ نصیر خان نوری، بزاں 1745 ۽ بلوچستان ۽ حاڪم جوڑ بیت۔ اے دؤر ۽ بندات ہے وہ ٻیت۔

اے دو نیں دؤر اس ہر وڑیں بُنگپ ۽ سر حالانی سرا شعر پر بندگ بو ڳنگ۔ اولی دؤر ۽ شاعری گیشتر جنگی شاعری آنت بلے دومی نیمگا مہری شاعری ھم کنگ بو ڳنگ ایشاں ابید بلوچی اولی دؤر ۽ شاعری ۽ ھما وہ راجی قدر، دودربیدگ، شرک ۽ پال، دلیری، بھادری ۽ جنگی، باہوئی، بیر گیری ہے پھیں بُنگپ ۽ سر حالانی سرا شاعر اس شعر پر بستگ کہ اے دُراہیں بُنگپ جنگی شاعری ۽ کاینت: "اُسی شعری ادب میں اُس زمانے اور نظریات کے مطابق اُس وقت کی زندگی کے ہر پہلو پر طبع آزمائی کی گئی ہے۔ مثلاً اُس میں رزمیہ، طربیہ، بجھ، قصیدہ، حکایات، روایات اور واقعات ہر قسم کے اشعار ملتے ہیں البتہ رزمیہ اشعار، کو بلوچی قوم کی افتادہ طبع اور قومی روایات کے علاوہ حالات کے پیش نظر اولیت حاصل رہی ہے۔" (13)

اولی دؤر ۽ کہ بلوجوت ماں وٽی جنگ ۽ ات آنت۔ ہے دؤر ۽ شاعر انی سرا اُلم ۽ جنگ ۽ وٽی اثر دؤر داتگ آنت ۽ شاعر اس ہے پھیں بُنگپانی سرا شعر پر بستگ۔

دومی پلوء کہ مہر دوستی قصہ داستان بیان بوگ ات آنت اے دور شاعر اس
مہری بینگپ را وقی شاعری سر حال جوڑ کرت۔ دومی عہد شاعری بندات چہ
اولی دور چٹ جتا ات۔ دومی دور شاعر و اندہ بوتگ انت پیشکار دومی عہدی دور
شاعر علم زانت حساب چہ اولی دور شاعر اس زانت کارات انت۔ آہاں
لہز انک بازیں نوکیں تجربہ آزمودگی ئے گرت۔ اے دوارانی شاعری تکنیک
هم فرق انت۔ اولی عہد شاعری دزو شم تکنیک چو یونانی "NARRATIVE
BALLAD" تکنیک گوں ہمدپی کنت۔ اے ڈراجیں "بیانیہ شعر" چو
کوہستگ چھگانی آپ در کپ انت چان رو آنت، شعر انی زبان سک روان،
شیر کن الکاپ چپان انت۔ منظر نگاری ایشانی وقی کمال سر بوتگ، ایشانی ساز
زیملی ڈول قابل رشک انت۔ اے شعر چہ قافیہ ردیف پابند آجو آنت۔ بلے
سنگ و بحر شعر انی توک بندات تاں آخر یک پیم انت۔ بلوچی اے اے بیلیڈ (جنگی
شعر) بے درور آنت" (14)

دومی عہد شاعری تکنیک گوں فارسی، عربی، مثنوی قصیدہ غزل
تکنیک زیات نزکی کنت۔ چو اولی دور شعر انی وڑا زاج بُرنہ آنت بلے بلوچی زبان
بازیں پوکار ہزان تکار دومی عہد شاعری تکنیک گوں غزل تکنیک هم ہمدپ
کن انت: "دوسرے دور میں بھی اس پر کافی نظمیں کہی گئی ہیں لیکن یہ غزل نما
عاشقی شعر یا منظومات دوسرے دور ہی نے جنم دیئے ہیں۔ اور اگر حقیقت میں دیکھا
جائے تو یہی غزل کی ابتدائی شکل ہے جو بعد میں اردو فارسی میں نئی شکل اختیار
کر کے نئی قوانین و ضوابط کے تحت نئی صنف سخن بن گئے" (15)

اے دوئیں دوارانی دگہ یک فرق شاعری زبان مارا گندگ کیت۔
اولی دور شاعری زبان سادگ عام پہمیں زبان ات، اے دور شاعر اس

درآمدیں زبانانی ہچ پیمیں لبزء گال گندگ نہ بنت: "چونا فارسی ۽ عربی ۽ گال مان
عہدی شاعری ۽ کزا جا گہئے ۽ گندگ ۽ کیت ۽ نہ بو گنگ ۽ برابر ۽ انت۔ ہچ شک نیست
کہ رندی پہلو ان ایام دماں ہوار کتگ آنت یا ہما گالانی بندال عربی ۽ فارسی ۽ گال
اش مان کتگ آنت یا کہ دگہ نو کیں بنداش پر کتگ آنت بلے نیم عہدی شاعر انی
مهری، جنگی ۽ اے دگہ تھر ۽ شعر ایا حدد ۽ ہمادیم فارسی، عربی، گال کار مرز کتگ
آنٹ۔ انچیں شعر ہست آنت تو گوشے فارسی آنت یا عربی آنت ۽ بلوچی گال باز کم
کار مرز کنگ بو گنگ آنت۔" (16)

اوی عہد ۽ شعر ایا پہ درور ۽ بہ چار ایت۔

"ہوتی	بیل	منی	شا، ہیگیں
گپتا راں	اول		ڈا، ہیگیں
زیر	تو	مرکے	را، ہیگیں
ایر کپ	ماں	پٹے	پڑا، ہیگیں" (17)
یا			
"بالاچ	۽	حلار	باتاں
جوریں	دژ مناں	بو گنگ	زہر
مات	چ	پُسگاں	قولیگاں
گوہار	چ	چوٹ	بروتیں
باتاں (18)			
یا			
"زی	منا	میریں	چاکر ۽ گوشتگ

من جنک سیاہ مار چوٹوے دیستگ
 نے مرے گلان ات بلوجیاں
 ہپت در ۽ بندوکاں ہسرایاں
 بادشاہ ۽ پ چارگ ۽ گٹاں"(19)

اے شعراں ہے پدر بیت کہ اولی دؤرء شاعری دری زبانی لبزء گالاں
 صاف ۽ سلمہ بوتگ۔ دومی دؤرء گیشتریں شاعر انی زبان عربی، فارسی زبان ۽ اثر
 زر تگیں زبانے آت۔ شاعراں ہندی، اردو، سندھی، پنجابی، سرائیکی زبان ۽ گال و تی
 شعراں جوانیں رنگ ۽ کار مر زگر تگ آنت۔

"بگویم اسم ۽ اول شاہ ۽ برحق
 خداوند آں جہان ۽ چرخ ۽ افلاک
 سماوات ۽ ثریا تانکہ اسمک
 طلب جویم رسول ۽ دین صدق"(20)

"جز من دگیر صنم یک شاہ و چار شاہد په حق
 گر کسے ناباور انت جھوٹ بولے ایتیں بر ہوس
 نیست مرا ظلمے بسر کوڑاں وڑاں ہر نفس
 المدام گویاک نہ انت طوطی منی اندر قفس"(21)

پیر ہن	گلابی	جان
زربفت	گلبدن	کاشی
سہریں	مشل	سمن
باں		

مینہ سمین ء جان ء تن" (22)

گمان ہمیشہ انت اے عہدء شاعر اس و تی زانکاری ء ازمی ہنر پیش دارگء
و تی شعر اس پہ زانت فارسی و عربی ء لبزیا چھرء شیں کارمزگر تگ آنت۔ پہ زانت
یک شاعرے ء دومی شاعرء راچہ و تا جہل لیگء جہدء کو شست کر تگ۔ پمیشکہ آہانی
شعر اس درآمدیں زبانانی لبزء گال شریں وڑے ء گندگ بنت۔

دونیں دو رانی شاعری ء بُنگپاں ہم مرنیں فرق ہتھاوتے ہست۔ اولی دو رء
گیشتر جنگی ء مہری بُنگپانی سرا شعر پر بندگ بو تگ، ایشیء ابید میار جلی، باہوئی،
بیر گیری، بہادری، مہمان جلیء ہے وڑیں بُنگپانی سرا شعر پر بندگ بو تگ: "اے
دو رء گیشتر جنگی یاقومی شعر جنگء درگتء گوشگ بو تگ آنت ء ظاہریں حبرات کہ
ایشانی سرا ہما جنگء جنگی حال تانی اثر سک باز انت۔ اے شعر اس بلوج راجء
سرچاری، بہادری، غیرت، مہماں داری ء اے دگہ راجی قدرء قیمتانی شونداری ء
ابید و ت ماں و تء ایر جنگء یک دو میگء ٹریسینگء احوال ہست انت۔" (23)

دومی عہدء شاعری بُنگپء سر حالء حسابء چہ اولی دو رء شاعری ء پزاہء
شاہگان تر انت۔ اے دو رء شاعر اس و تی زندء چاگر دء ہمک تک ء پہنا تانی سرا شعر
پر بستگ۔ ہروڑیں قدرتی ندار گاناں و تی شاعری ء بُنگپ جوڑ کر تگ ء آہانی سرا شعر
پر بستگ۔ چوش کہ ہوڑ، نود، جمبر، ہار، زہم، اپس، ٹپنگ، دگہ بازیں چاگر دی بُنگپ
ء سر حالانی سرا شعر پر بستگ۔ دومی عہدء مز ہبی ء نیکراہی بزاں پغیرانی داستان،
قصہ ہانی سرا ہم شعر پر بندگ بو تگ، شعر انی بندات چ ہدا، رسول، پیر، ولیانی
نیکیں ناماں بو تگ بلے اولی دو رء شعرء بندات ہما جاہء شاعر اس کر تگ آنت کہ او دا
ہمائی ء بُنگپء مقصدء مراد بو تگ۔ شعرء بندات ٹھداۓ نیکیں نامء پدا شعرء میان
ء و تی مقصدء جبرء پدا شعرء گڈ سرا گوں ہداۓ دریں رسول ء بزرگانی درء پریات

کنگ ۽ وئی گناہانی بخشگ ۽ گپ جنگ ۽ وئی شعر ہلاس کر تگ۔ اولی دؤر ۽ شعر انی بخشگ
اے رنگ ۽ بوتگ انت۔

"شہزاد منی تری ۽ نج مڑایانی
نج مڑایانی شیر شکارانی
(تو) شکارانی شادہاں آتک ئے
(تو) گونا بُرے کنگر ۽ آتک ئے
گوں گزانڈانی برتلگیں ونگاں
دست جت تئی مل ۽ رکتگیں واگاں
(تو) کاپری پرچنڈے من ۽ داتئے
ما ہزار دوست ۽ دزمون ۽ توک ۽" (24)

اے شعر ۽ بندات ۽ شاعروں مقصد ۽ گپ ۽ جنگ ۽ انت بلے دومی عہد ۽
گیشتر شعر انی بندات حداۓ نیکیں نام ۽ بوتگ ۽ رند اشاعر اس وئی مقصد ۽ مراد ۽ گپ
جنگ انت۔

"من اول گویم سپاس ۽ حی ۽ شاہ ذوالجلال
 قادر ۽ قیوم نقاش ایں کریم ۽ لایزال
 عرش ۽ کرسی ۽ ثریا مملکت کل ۽ وصال
 ماہ ۽ کوکب ، برق ۽ رعد ۽ ابر ۽ باران ۽ ثیال
 جمبراں زورے کنگ چ لاخراجیں حاملان
 سرسرے چیر آت نگورتاں گوں نگیکیں ماؤلان
 ناگمان ہر نیمگ ۽ شہکور گیاں پرشتگ انت" (25)

بُنگلپءے حسابء گو شگ بوت کنت دومی دؤرچہ اولی دؤرء پزاہء شاہگان تر بوتگ۔ تجربہء مشاہدہء ازمی حوالہء اے عہدء شاعری ہم مکرم بوتگ۔ اگال شدّتء کیفیتء حسابء بہ چاریں گڑا اولی عہدء دومی عہدء میانجیء زیادہیں فرق ہٹپاوے نیست، پرچاکہ اولی دؤرء جنگلی شعرء مہری شعر انیتہ ہاشدّت مان آنت کہ مارا دومی عہدء شعر اال اے چیمیں شدّت ہم گندگء کانت۔

"چاکہ منی بیر گوں دژمناں گاریں
کمبریں گونچانوں سرء باریں
کمبریں گونچان چکشء کلی
تو به چہ گونچانان دو بندیناں
(26) کلیانی بندال وروکیناں"

یا
"گر گندلی تو کہ مرے
شیر ات ہرام انت چ منی
بندیگ روانت دزبستگء
ڈیلء بہ گندال ہستگء
اسپانی بتیالاں
گریونت افسوز وراں
منی دردء جفا چ نہ باں"(27)

"اے شدّت ترا ملاہانی دؤرء گندگء نیت، بلے آ دؤرء موجود انت۔ اے گھتری بہر حال ہست انت کہ آہانی احساسء شدّت گیشت انت"(28)

اے گپ داں حدے ء راست بوت کن انت کہ آشدّت اولی عہدءِ جنگی شاعری ء
گندگ بنت دومی عہدءِ شاعری ء نیست انت، بلے وہدے ما دومی عہدءِ مہری
شاعری ء وانیں ء چاریں گڑا ہے پھیں شدّت، احساس، کیفیت شعر اہم گندگ
بنت۔ مامت توکلی جام دُرک، ملا فاضل ء شعر اہ بے چاریں آہانی شعر اہماشدّت
ہست انت کہ اولی عہدءِ شاعری ء گندگ ہم نہ بنت۔

"دوست پہ تئی مونجھاں چھکر ء ٹھنی یتھاں
کھورا جھاگیناں مشکاں گوں بندال ایر برال
سمل ء دستاں پہ چلوئے آنی ورال
دوست منی بیواکاں کھشہ وانڈو گوں بُرال
پھاڑ شفادی ء کوہ بن و کھوڑان و گراں
سمل ء پھر من گمگیں انڑزی رکتھاں"(29)

یا

"آئھغاں من کہ بانڈواں احوالے گراں
سگ نہ گالائیت ہکل ء سنگاں را زواں
سگ نہ گالایاں باج ء ڈا دریں بانکھاں
غم تئی سمو شوشان چھو بچہانی غماں
چھلماوا بیار ات من دل ء بندال ایر کھاں
سملے کوہیں بانڈواں سہر ء لال کھاناں"(30)

مست، اے شعر اہ سوز ء زہیر، شدّت مان انت۔ ہے وڑیں شدّت،
احساس، کیفیت مارا جام دُرک، شاعری ء دوست کپیت۔

"ہجر منا مویناں جن انت پاساں
 چو کہیرانی آ رویں آسائ
 پ وقی دوست ۽ حب ۽ اخلاساں
 بے قراراں من نیم شپی پاساں" (31)

ہے رنگ ۽ ملا فاضل ۽ شعر اندر ۽ ہے رنگیں شدت ۽ احساس گندگ بنت
 کہ مارا وقی اولی عہد ۽ شاعری ۽ اے پیہمیں کیفیت گندگ نیت انت۔ پہ دروراے
 شعر ۽ بچارات۔

"شپ کہ چار پاس انت گم چھار قسم ۽ گوں من انت
 قسمے چو یاقوبی حیالاں زیات تر انت
 قسمے چ نوک سنجیں کڈی سندال تیز تر انت
 قسمے چ گراں باریں گراباں سنگیں تر انت" (32)
 جام دُرّک، مُلا فاضل، ۽ مست توکلی ۽ شاعری ۽ ہماشدت احساس ہست
 انت کہ سوز ۽ زہیر ۽ گم ۽ گرتی ۽ اے پیہمیں شدت اولی عہد ۽ مہری شاعری ۽ گم
 گندگ ۽ کائیت۔ اولی عہد ۽ شاعری ۽ دومی عہد ۽ شاعری ۽ بازیں فرق ۽ تپاوٹ
 ہست چو کہ اولی دوڑ ۽ گیشتر کرداری شاعری نئے ۽ دومی دوڑ واقعہاتی شاعری نئے
 بوتگ۔ اے دوئیں دوڑ انی شاعری ۽ زبان ۽ فرق ہم گندگ بیت چو کہ اولی دوڑ
 شاعری ۽ زبان پہک ۽ ساد گیں بلوچی زبان ۽ بوتگ دومی دوڑ شاعری ۽ درآمدیں
 زبانانی لبز ۽ گال دست کپ انت ۽ آہانی وانگ گزان انت۔ اے دوئیں دوڑ انی
 شاعری ۽ بُنگپ ۽ سر حالانی ہم مرنیں فرق ۽ تپاوٹ ہست، اولی دوڑ ۽ دوئیں دوڑ
 شاعری کنگ بوتگ چوش کہ جنگی ۽ مہری بلے دومی دوڑ ۽ چاگردی دُرّاہیں جیڑہ ۽
 واقعیاتانی سرا شاعری کنگ بوتگ۔ شاعر اس مہری، جنگی، بُنگپ ۽ ابید چاگرد ۽ تھے اڑ

ءے جنجوال ۽ جیڑہنان دتی بنگپ جوڑکنگ ۽ آہانی سرا شعر پر بستگ چو که ہو، ہار، طوفان، ساہدار، نود، جمبر، اپس، ٹینپنگ، زہم، جنین، اے چیمیں دگہ بازیں بُنگپانی سرا اے دُور، شعر پر بندگ بو تگ۔ اے دوئیں دُور، شاعری ۽ جاگہہ جا گھے، یکوئی ہست ۽ جاگہہ جا گھے، فرق، ہم ہست انت۔

1.4۔ نیم عہدی شاعری ۽ ایندگہ لبزا انکافی اثر

چونا ہالبزا انکافی راجد پتر، وانگ ۽ چار ۽ تپاس، مدام اے گپ گندگ بیت کہ ہمسا گکیں زبان ۽ لبزا انک یکے دومی ۽ سرا اثر دُور دینت۔ ما نیم عہدی بلوچی شاعری ۽ چاراں داں اے قرن ۽ بلوچی شاعری وتی زبان ۽ بیان ۽ رد ۽ بند، رنگ ۽ دزو شم، بنگپ ۽ سر حال ۽ رہند، نزیکیں راجانی لبزا انکاں نزیک انت۔ اے زمانگ ۽ بلوچی ۽ نزیکیں زباناں فارسی، عربی، سندھی، سرا گکی، پنجابی، پشتو، زبان ہوار انت، اے ہمازبان انت کہ آوہد، بلوچستان، سیمسر ہے راجانی ہند، دمگاں ڈکیتگ انت۔ سیمسرانی نزیکی ۽ سوب، الٰم، رابطہ ۽ روآ بو تگ۔

"جس زمانے میں بلوچی شاعری پر فارسی کا اثر پڑنے لگا تھا دوسروی جانب بلوچستان کے اس چھوٹے حصے میں جو وہی انتہائی مشرقی حصہ ہے۔ جو کہ پنجاب سندھ، ملتان اور پختون سرحدوں سے ملتا ہے۔ وہاں بلوچی زبان پر ان مجاور زبانوں کا اتنا اثر ہونا شروع ہو چکا تھا کہ اس کا عشر عشیر بھی فارسی زبان نہ کر سکی مطلب یہ کہ پورے متعدد بلوچستان میں اگر فارسی اپنا اثر بلوچی زبان پر چھوڑ گئی۔ لیکن بلوچی زبان کے گرامر اور کوئی قواعد پر تو کچھ اثر نہ کر سکی۔ اس کے علاوہ روز مرہ گفتگو کی زبان پر کوئی قابل ذکر اور نمایاں تبدیلی بھی واقع نہ ہوئی۔ لیکن ان اثرات کے

بارے میں نمایاں چیز یہ ہے کہ متعدد بلوچستان میں فارسی کا یہ اثر صرف بلوچی اشعار پر ہوا ہے۔" (33)

تپاک کنگ بیت کہ فارسی ۽ عربی ۽ بلوچی لبڑا نک ۽ آئی ۽ شاعری ۽ سرا و تی اثر دؤر داتگ آنت بلے بلوچی زبان ۽ ہمروچیلیں گپ ۽ جرانی سرا چیج چیمیں اثرے دؤرنہ داتگ۔ بلے اے کجام سوب ۽ مجبوری بوتگ آنت کہ آ دؤر ۽ شاعر اس و تی شعر اس عربی ۽ فارسی ۽ دگہ زبانی لبڑ ۽ گال کار مرز کتگ آنت: "فارسی عہد قدیم کی علمی اور ادبی زبان تھی نیز فارسی سابق ریاست کی سرکاری زبان تھی اس کے علاوہ بلوچی اور فارسی زبانوں میں قریبی تعلق اور رشتہ ہے اس بنا پر شعر کا فارسی زبان سے متاثر ہونا لازمی امر تھا۔" (34)

یک سوبے ایش آنت کہ فارسی چہ کو ہمیں زمانگاں و انگ ۽ زانگ ۽ زبان بوتگ ۽ فارسی ۽ بلوچی زبان ۽ کیے دومی ۽ زبانی سیادی ہست آنت ۽ پدا فارسی زبان نصیر خان نوری ۽ زمانگ ۽ بلوچستان ۽ سرکاری زبان ہم بوتگ۔ "باز مردم ۽ حیال آنت کہ عربی ۽ فارسی بلوچانی و انگ ۽ نکرائی ۽ زبان بوتگ آنت پیش کا ایشانی شعر اس عربی فارسی گال ۽ لبڑ کار مرز کتگ۔" (35)

عربی ۽ فارسی ۽ اثر اولی دؤر ۽ شاعری ۽ گندگ نہ بیت:

"چو	جواب	راتگ	بانڑی	شیہک
گون	ہما	شاہہ	زہر کنی	گال
اگاں	من	جنیاں	تئی	جن ۽ ہنرماں
جن	ہماینت	کہ	میتگاں	ننداں"

(36)

"من وتي دوستيگ ء نشانياں ہم دیاں
 ٹیٹلیں آسکے گوں گوہار ال ہور نہ بیت
 تلی کر گوشکے ماں سری سر تلاں چری
 کوہسری کبگے چو سبک گاماں ایر کنت" (37)

اے اولی عہدء شعر آنت کہ اے شعر ال نہ دری لبڑا نکانی لبڑء گال
 ہست انت ء نئے کہ آہانی چھرء شہین اے دؤرء شاعر ال وتي شعر ال ہوار کتگ
 آنت۔ ہر دیں کہ مادومی عہدء شاعری ء وانیں گڑا او دافار سی عربی ڈگہ زبانانی لبڑء
 گال چھرء شہین جوانیں رنگے ء گندگء کائیں۔

"کد بنی سیل بہ چینی یک انارے باگء تو
 لیلے مجنوں تا بدینی قد بینی قداء تو " (38)

یا
 "کنگی لڈان ات شکر خاء رامگیں اندر بہار
 کاثار ء سیف انت ردیں بروانک نے لرزان کثار
 لڈگاں طاؤس ء ملکمیں قامت ء کونجی قطار
 آ حلال ابرو من ء مجنوں کتگ چو ذوالفقار
 فراق ء عشقء ہو اندر غمتوں لیل ء نہار
 می زندرا نیم شب کوکو چو قمری بے قرار" (39)
 اے دؤرء انچیں شعر دست کپ آنت کہ آہانی وانگء پد مردم حیران ء
 ہبکہ بیت کہ اے بلوچی شعر آنت یا کہ فارسی عربی شعر آنت۔ دگہ انچیں شعر
 ہست آہاں قرآنی آیات ہم مان۔ ادا ماے اے وڑ گوشت کنیں کہ اے سوب
 اے دؤرء شاعر انی گلیشیں دینی علم ء وانگء بوت کن انت۔

"اے مُلائکیں شاعر کے واندھ ات آنت کہ ایشاں مسیت ء مدرسہ آں دینی کتاب
وانت ء دربرت آنت۔ ہمے وہدء ہمے مُلائکیں شاعر انی شعر اال عربی زبان ء لبزانی
بلوچی زبان ء آرگ رواج گپت۔ عربی لطفانی رواج گرگ ء سبب شعری لوٹ ء
گزرانی پیلو کنگ کم ء گون و تی ستک ء ہم گز پخی ء درشان آت۔ اے عہدء ہتھیں
انچیں شعر ہم تخلیق کنگ بوت آنت کہ مردم آشعرانی بلوچی بوگنگ ء سرا اجلہ
بیت۔۔۔ عربی ء ہوار کپگ ستک ء تعلق داریت ء فارسی حاکمانی زبان بوگنگ ء اے
رعیت ء حاکمانی زبان مدام "آئیڈیلین زبان" ء در جرستگ۔" (40)

گمان ہمیش انت کہ شاعر اال پہ شعوری رنگ ء و تی شعر اال در آمدیں لبزان ء چہرہ شیخین
کار مرز کرستگ انت کہ منے شعر اال دومی شاعر پوہ بوت مہ کن آنت۔ ایشاں ابید
آہانی ستک گوں گیشتہ مذہب ء بوتگ ء یکے وہما دؤرء حاکمانی زبان فارسی بوتگ پیشکا
آہاں و تی شعر اال فارسی ء عربی ء لبزان ہوار کتگ انت ء شعرانی بندات خدا نیکیں
نام ء کتگ۔

"باب ء اول کہ بسم اللہ انت
ذکرء ثانی کہ الحمد للہ انت
درس ء تکرار اش قل اللہ انت
استوار اش آمنت باللہ انت" (41)

یا

"من اول گویم بر زبان وصف ذوالجلال
یا نبی اللہ حضرت خاوند بلال
برکت اصحاباں به کن ایمان ء زوال
بعد چہ حمد ء گپتگن فکر ء در خیال" (42)

آفارسی عربی لبز انکء دگہ بازیں تھر ء بُنگپاں متناثر بوتگ آنت آہانی رہندے سرا شعری تکنیک ء اثر مند بوتگ آنت ء ہمارا ہندے سرا شعر اش پر بستگ: "مُلَّائِی عَهْدٍ شاعری ء بُنگپی تپاس ء اے گپ دیما کیت کے اے زمانگء گیشتزیں شاعر بلوج راجد پتر ء ربیدگ ء ہمراہی ء ایندگہ ہمساگلیں راج ء زبانی راجد پتر ء ربیت ء آشنا پیتگ آنت اے ردء ہما واقعاتی شاعری گیشت عرب ء فارس تہذیب ء ربیت ء سیادی دار آنت وقی شاعری ء سر حال بُنگپ کتگ آنت۔ اے زمانگء شاعری ء مز نیں بھرے نیکراہی ء اسلامی کشہ ء واقعاتاں بندوک آنت" (43) اے دؤر ء شاعر اہ تھناوی شعر اہ عربی ء فارس ء لبز ء چھڑ ء شبن ہوارنہ کرتگ آنت۔ بلکیں فارسی ء عربی ء کہ شعری بُنگپاں ہم اثر مند بوتگ آنت ہے پیمیں بُنگپانی سرا شعر اش پر بستگ چوش کہ فارسی ء داستان ء امیر حمزہ، جنگ، ہمامہ حضرت علی، قصہ ورقا گلشاہ چشیں بازیں نیکراہی داستان ہست انت کہ دوی عہد ء شاعر چہ آہاں آشنا بوتگ آنت گڑا آہاں ہئے رنگیں لچھ پر بستگ۔

"اتکیں فقیرے چ در ء
نزیک بنشتیں صف در ء
چوش ء بہ گوشت انت حیدر ء
من یک مردھے گویم ترا"

یا

"پیغمبر ء عالی تبار
بر نام ء محمد آشکار
مدح ء ستا چ چار یار
بوکر ء عمر ء یار ء غار

عثمان   غنی   نمیں   نامدار
 پ   شیر   ۽   ہدا   دلدل   سوار"

برزء دا ٿئیں ڏزاہیں پوکار ۽ زانتکارانی نبسته ۽ لیکھاں پدر ۽ ظاہر انت که نیم
 عهدی شاعری ۽ سرادری لبڑا انک ۽ زبانانی چینچو اثر بوٽگ۔ اے اثر مندی ۽ بازیں
 سوب انت کیے ۽ اے دؤر ۽ حکومت ۽ ریاستی زبان فارسی بوٽگ ۽ دگه یک سوبے
 ایش انت که اے دؤر ۽ شعر اڳیشتر عربی یا قرآنی آیات مان بوٽگ انت ایشانی
 مستریں سوب دینی علم ۽ وانگ ۽ زانگ انت۔

شوندات:

- 1- بزدار، واحد، ڈیہی دڑو شم بلوجی اکیڈمی، 2001، تاکدیم 7
- 2- ہمیشہ----، تاکدیم 2
- 3- عبد الصبور، ڈاکٹر، کوہنیں بلوجی شاعری (بینگھ ۽ دیروائی) ہائیر ایجوکیشن کمیشن اسلام آباد، 2007 تاکدیم 3
- 4- ہمیشہ----- تاکدیم 4
- 5- فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوجی لبرزاں کنگی دیوال، 1981، تاکدیم 14
- 6- نصیر، میر گل خان، بلوجستان قدمیم اور جدید تاریخ کی روشنی میں، گوشہ ادب کوئٹہ 1981، تاکدیم 226
- 7- مری، میر مٹھاخان، عہدی بلوجی شاعری، بلوجی اکیڈمی، کوئٹہ، 1982، تاکدیم 13
- 8- فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوجی لبرزاں کنگی دیوال، 1981، تاکدیم 28
- 9- بزدار، واحد بلوجی، براہوی زبان و ادب، علامہ اوپن یونیورسٹی اسلام آباد 2004، تاکدیم 38.
- 10- فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوجی لبرزاں کنگی دیوال، 1981، تاکدیم 38
- 11- ہاشمی، سید ظہور شاہ بلوجی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی، لیاری کراچی 1986، تاکدیم 87/88
- 12- مهر، رحیم، بلوجی دستوںک (ازم ٻینگپ) بلوجی اکیڈمی کوئٹہ، تاکدیم 181
- 13- ہاشمی، سید ظہور شاہ بلوجی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی، لیاری کراچی 1986، تاکدیم 70
- 14- جمالدینی، پروفیسر عبداللہ جان ماہتاک غفور شاد، بلوجی کلاسیکل شاعری (پت ۽ پول نگد) بلوجستان اکیڈمی تربت، 2014، تاکدیم 42
- 15- ہاشمی، سید ظہور شاہ بلوجی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی، لیاری کراچی 1986، تاکدیم 87
- 16- شاد، فقیر، میراث، بلوجستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم، 22

- 17- ہمیشہ، تاکدیم، 44
- 18- ہمیشہ، تاکدیم، 231
- 19- ہمیشہ، تاکدیم، 267
- 20- شاد، فقیر، دزپشونکیں سہیل، بلال بک اسٹشنس زاینڈ بک سلر، تربت 2013، تاکدیم 305
- 21- ہمیشہ، تاکدیم 95
- 22- بلوچ، بشیر احمد در چین، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1961، تاکدیم 55
- 23- فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوچی لبڑائی دیوال، 1981، تاکدیم 20
- 24- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 358
- 25- شاد، فقیر، دزپشونکیں سہیل، بلال بک اسٹشنس زاینڈ بک سلر، تربت 2013، تاکدیم 481
- 26- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 219
- 27- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 255
- 28- منیر، مومن، ذر دسے ماہی، گوادر، تاک مارچ تامی، 2002، تاکدیم 175
- 29- مری، میر مٹھاخان، توکلی مست، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 2012، تاکدیم 93
- 30- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 121
- 31- بلوچ، بشیر احمد در چین، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1961، تاکدیم 28
- 32- شاد، فقیر، دزپشونکیں سہیل، بلال بک اسٹشنس زاینڈ بک سلر، تربت 2013، تاکدیم 332 / 331
- 33- ہاشمی، سید ظہور شاہ بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی، لیاری کراچی 1986، تاکدیم 82
- 34- مری میر مٹھاخان، ثقافت و ادب وادی بولان میں، گوئشہ ادب کوئٹہ 2013، تاکدیم 146
- 35- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 22
- 36- ہمیشہ، تاکدیم 33
- 37- ہمیشہ، تاکدیم 293

- 38- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 629
- 39- شاد، فقیر، وز پشوکیں سہیل، بلال بک اسٹشنس زینڈ بک سلر، تربت 2013، تاکدیم 396
- 40- عبد الصبور، ڈاکٹر، کوہنیں بلوچی شاعری (بگچ ۽ دیر وئی) ٻائیر انجو کیشن کمیشن اسلام آباد
تاکدیم 60، 2007
- 41- شاد، فقیر، وز پشوکیں سہیل، بلال بک اسٹشنس زینڈ بک سلر، تربت 2013، تاکدیم 338
- 42- بلوچ، بشیر احمد، پہلکیں اشرفی، بلوچستان پبلیکیشنز، کوئٹہ، تاکدیم 38
- 43- ہمیشہ، تاکدیم 678
- 44- مهر حیم، ملّاقا ضُل زندۂ ازم، سید ہاشمی ریفرنس کتابجاه، کراچی 2015، تاکدیم 20
- 45- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 782

ثیم عہدی شاعری اے از می بستار

2.1۔ ثیم عہدی شاعری اے درو شم اے تکنیک

ازم، بازیں تھرانت، ہر یکے وقتی رہبند، وقتی تکنیک، سرا عمل کنت۔ آتی بُت کشے بہ بیت، دوچگرے یا شاعرے بہ بیت۔ اے کلیں امروز، ازم کار کیلیں رہبند، درو شم، بندوک نہ انت آوانی کار کنگ، تکنیک جتا جاتا انت۔ ہمے وڑا دُڑا ہیں شاعری یک تکنیک، بندوک نہ انت۔ ہر لبزاںکے وقتی جتا ہیں رہبند، تکنیک بیت۔ ثیم عہدی شاعری، درو شم، تکنیک، چارگ، ساری مارا چو چارگی انت کہ تکنیک گوش انت چیا؟: "وہ طریقہ جس سے کوئی فنا کار اپنے موضوع کو بیان کرتا ہے تکنیک ہے۔ تقدیمی اصلاح کے طور پر تکنیک زیادہ تر نظم، ناول اور افسانہ کے ضمن میں استعمال ہوتی ہے۔ کہانی کا مواد جس طریقے سے ناول افسانے یا نظم میں ڈھلتا جاتا ہے وہی تکنیک ہے۔" (1)

ہمارا رہبند ازم کار وقتی ازم، بیان کنت آئی را تکنیک گوش انت۔ تکنیک، بابت دگہ جا ہے چوش نبشتہ انت: "ادب فنون لطیفہ (جیسے مصوری، مجسمہ سازی، رقص مو سیقی) میں مواد کی پیشکش کا انداز تکنیک کو ایسا سانچہ سمجھنا چاہئے جس میں مواد، بھر جائے جسے درزی کپڑوں کو کاٹ کر مخصوص صورت دیتا ہے اس مثال سے تکنیک کو سمجھا جا سکتا ہے۔ تکنیک سے ہی صرف صورت پذیر ہو کر مخصوص نام حاصل کرتی ہے۔ غزل جس تکنیک میں لکھی جائے اس میں قطعہ یا

رباعی نہیں لکھی جا سکتی۔ تکنیک سے ہی داستان، افسانہ، ناول اور ناولٹ میں امتیاز پیدا ہوتا ہے۔۔۔" (2)

اے مثالاں زانگ بیت کہ ہر ازم و تکنیک بیت۔ آٹری عکسی کشی ہے بیت، بُت سازی، یا شعر و شاعری ہے بیت لبڑائی گالبند، حساب و تکنیک گیشتہ لپڑ، آزمائناں و گدار و کارمز بیت۔ منے اولی دؤر و شاعری و بابت و گوشگ بوتگ کہ اے گوں "آزاد لچ" ہمدپی کنت۔ کسے و مثنوی "گوشگ کیکے و سلہمیں لچ" گوشگ دگہ کیکے و ایش "Ballad Narrative" و نام داتگ۔ اولی دؤر و شاعری و تکنیک و سرا گیشتہ ریں پوکار مان گیشتگ آنت کہ اے شاعری و اصل دزو شم کجام آنت۔ ہے وڑادومی عہد و بلوچی شاعری و بابت و منے پوکار ہم گڑ و منج و شکار آنت کہ اے کجام شعری تکنیک و ہمدپی کنت۔ باز زانگار و حیال آنت کہ عربی و فارسی و قصیدہ و مثنوی و نزیکی کنت و باز پوکار اے تھر و گوں غزل و نزیکی و درور و دنت۔ اے بابت و گوش آنت کہ غزل و بنداتی دزو شم آنت:

"دوسرے دؤر میں بھی کافی نظمیں کہی گئی ہیں لیکن یہ غزل نما عاشقی شعر یا منظومات دوسرے دور ہی نے جنم دیئے ہیں، اور حقیقت میں دیکھا جائے تو یہی غزل کی ابتدائی شکل ہے جو بعد میں اردو فارسی میں نئی شکل اختیار کر کے نئے قوانین و ضوابط کے تحت نئی صنف سخن بن گئی"۔ (3)

بزاں اے دؤر و انچیں لچ گوشگ بوتگ آنت آچو غزل و دزو شم و بوتگ آنت۔ بلے تچکیں جبرا ایش بوت کنت کہ اے غزل و بنداتی دزو شم بوتگ و رندا اردو فارسی و نوکیں رنگ و دزو شم اتگ و نوکیں تھرے جوڑ بوتگ۔ بلے عطا شاد اے گپ و متوک نہ آنت کہ اے چیز چہ دری زباناں اتگ: "جا ہے جا ہے رندا شاعر اس اچ فارسی و عربی و رد و زیل (ردیف و قافیہ) کا مرد کرتگ آنت۔ (چو کہ

روکپتی نیمگ، شاعر ملا فضل، ملا قاسم اے دگہ) ردہ زیل شرانت یا شرنہ آنت اے جرمے گلشینگ نہ آنت۔ بلے اے حقیں جبرے کہ بلوچی شاعری اے اے شنہ بوتگ۔ "(4)

عطاشاد، گو شگ، مطلب ایش آنت کہ دومی دوڑ کہ شاعری اے اے رہبند کارمز کنگ بوتگ چد ساری نہ بوتگ۔ ملا فضل، ملا قاسم دگہ شاعر اس اے تکنیک گھین کرتگ اے رنگیں دزو شم ماں بلوچی شاعری چد ساری نہ بوتگ بلکیں ہے عہد شاعر اس اے تجربہ چہ وتنی نیمگا کرتگ۔ بلے میر مٹھا خان اے بابت گوشیت کہ انچیں لپھ ہست کہ آہانی ہر بند چہ دومی بندال جتاں میں معنا دینت اے پیغمیں لپھ گیشتر غزل گو شگ بنت: "جهان تک بلوچی عشقیہ شاعری کا تعلق ہے اس میں متاخریں کے ہاں ایسی نظمیں بھی ہیں۔ جن کے ہر شعر میں منفرد یا جدا گانہ خیال ادا کیا جاتا ہے۔ لیکن اکثر بیشتر نظموں میں عشقیہ معاملات اور واردات کا مسلسل بیان کیا جاتا ہے۔ ایسی نظمیں غزل کے ذیل میں آتی ہیں۔ "(5)

اے عہد، انچیں شعر پر بندگ بوتگ کہ آوانی وانگ ہے زانگ بیت کہ آہانی دزو شم غزل، وڑا آنت۔ اے رنگیں شعر گیشتر غزل گو شگ بنت۔ اے عہد، شعری تکنیک، بابت لہتیں پوکارانی حیال ایش آنت کہ اے گوں "مثنوی" نزیکی کنت بلے سرجم، مثنوی گو شگ نہ بنت: "بلوچی، کوہنیں شعر، ہرج ڈیئے مارا سر بوتگ آئی، گیشتریں بہر ہما بندانیگ آنت کہ پار سنگ، ہور رد پیش رد اش ہم ہست بلے اے رد پیش رد گوں مر چیلیں لچھی تھرانی تکنیک، سیادی نہ کن آنت بزاں ایشانی رہبند ہم و تیگ آنت اے شعر چہ "مثنوی" نزیک آنت۔ بلے سرجم، مثنوی نہ آنت" "(6)

نوں اداچارگی انت کہ "مثنوی" چیا گوش انت۔ آئی ٹکنیک کجام انت ہے کجام رہندے نبستہ بیت: "مثنوی اُس مسلسل نظم کو کہتے ہیں جس کی ہر بیت کے دونوں مصروع ہم قافیہ ہوں اور سب اشعار ایک ہی بھر میں ہو۔" (7)

مثنوی ہے تہر فارسی شاعری ہے تہرے، ایشی ہے ہر شعر دو دو بند ہم قافیہ بنت ہے ہر شعر قافیہ جاتا ہنت۔ مثنوی گیشتر کسانیں بھراں نبستہ کنگ بیت۔ بنگپ وڑوڑیں بنت چو کہ مہر ہے محبت، جنگ، مذہبی ہے دگہ بازیں بنگپانی سرانشیہ کنگ بیت۔ مثنوی ہے واس्तہ گیشتر عشق ہے بنگپ کار مرزاں کنگ بوتگ: "مثنوی اگرچہ واقعات کا ایک تراشیدہ سلسلہ ہوتا ہے جس میں عادت خلاف قیاس باتیں بھی آ جاتی ہیں لیکن واقعات کے ربط و تسلسل کے ساتھ اس کے ارتقائیں زندگی کے بہت سے حسین اور قبیح پہلو آ جاتے ہیں۔ اس کے ساتھ ساتھ مختلف اصناف شاعری کی جھلک اس کے مختلف اجزاء میں نظر آتی ہے۔ مثلاً کہیں ڈرامائی انداز ملے گا۔ کہیں مرقع نگاری، طربیہ شاعری کی شکافتی حزینہ شاعری کی آثر آفرینی، رزمیہ کا زور بیان، قصیدہ کی شان و شوکت، غزل کی دل گزاری سب کچھ اس میں سما سکتی ہے۔" (8)

اے عہد ہے شاعری ہے ٹکنیک ہے مثنوی ہے ٹکنیک ہے کے بازنزیکی ہے کے دیگری گندگ ہے کیت۔ بنگپانی حساب گوں مثنوی ہے ٹکنیک ہے نزیکی کنت۔ ردیف ہے قافیہ حساب ہے دوینانی ٹکنیک ہے باز فرق گندگ بیت ہے بھراں حساب ہے ہم نزیکی نہ کن انت پر چاکہ مثنوی کسانیں بھراں نبستہ کنگ بیت ہے اے عہد ہے شاعری ہے باز جاگہ مز نیں بھراں شعر ہم ہست انت۔ مثنوی ہر دو میں بند ہے رد ہے پیش رد بدل بنت بلے اے عہد ہے شاعری ہے جا ہے شش بند ہے سرا دہ بندانی سرا ردیف قافیہ بدل بنت۔ اے بابت ہے منیر مومن چونویسیت: "ملا آں کہ اے شاعری کتگ آچہ کلاسیک ہے بلکل دگہ چیزے اے نظم معڑی کہ من گوشگا اول آہاں اول پابندی

شاعری کتگ شروع داں آخر، ردیف قافیہ زرگ ۽ اتگ انت اگرچہ مناد نیا، پنج
شاعری، اے شاعری نه دیستگ مطلب ملابانی دوڑ، کہ شاعری بوگ انگریزی،
اردو، فارسی، منی دیم، عنہ گوستگ۔ اے عجیب چیزے بوگ ایشانی ہما مطلب
"من کہ سجان الذی اسرار اول یات کناں" اے قافیہ آہک، انت داں مردم بہ
بارت، دومی قافیہ، شروع بہ کنت" (9)

اے عہد، کہ شاعری کنگ بوگ آئی، تکنیک و تی اوی دوڑ، شاعری
، رہند، پنج رنگ، نزیکی نہ کنت، نئے کہ اے پیمیں دزو شم، رہند، گہ لبزاں کاں، ہم
گندگ بنت۔ دیکھرا میر مو من و تی نبشنانک، اے عہد، شاعری، تکنیک، بابت،
اے وڑ، گوشیت: "گمان بیت کہ عربی، گوں نزیک انت بلے عربی، منی دیمانہ
گوستگ اے فارم مطلب شعری صورت، اے فارم منی دیمانہ گوستگ عربی،
قصیدہ، مثنوی اش، آک کہ ہست انت آ، اے فارم، نیاں بوت کنت انچیں صنفے
ہست انت کہ مرچی باندا دیمانا تگ۔" (10)

گمان ہمیش انت کہ اے عہد، شاعر اال پہ و ت، انچیں تکنیکے گچین کر تگ
کہ آمرچی باندا گہ پنج شعری رہند، نزیکی نہ کنت۔

2.2۔ نیم عہدی شاعری، پھر، شبین

ہر قوم، راجانی شاعر اال و تی شعر اال شاعری، ازمی صنعت کار مرز
کر تگ۔ ہر دوڑ، شاعر اال ہم و تی شعر اانی براہدار، ڈولدار کنگ، پھر، شبین کار مرز
کر تگ۔ بلوچی نیم عہدی دوڑ، ہر بُنگپ، سرا شعر پر بندگ بوگ۔ مہری، جنگی،
چاگردی۔ ہر پیمیں واقعاتے بوگ شاعر اال ہما واقعاتانی سرا شعر پر بستگ، ہے

شعر اس چہرے شُبین ہم کار مرز کرتگ آنت۔ وتن دوستدار انی تو سیپ ۽ ستاء چہرے شُبین
ہم کار مرز کتگ۔ بلے درستاں پیسر گلیشینگی انی چہر چیا گوش آنت آئی لبزی معناء
مطلوب چی انت：“استعارہ علم بیان کی اصلاح ہے جس کا معنی ادھار لینا ہے۔ کسی
شے کے لوازمات اور خصوصیات کو کسی دوسرا شے سے منسوب کرنا استعارہ ہے۔
لفظ کو مجازی معنوں میں اس طرح استعمال کرنا کہ حقیقی اور مجازی معنوں تشبیہ کا
تعلق ہو۔ استعارہ کھلا تا ہے” (11)

چہرے معنا ہمیش انت کہ بدل زورگ، بازاں یک چیزے ۽ شریاں یا حاصیت
۽ بدل زورگ گوں دومی چیزے ہم درور کنگ۔ چو کہ یک لبزے ۽ باز معنا بنت ۽
بازیں حاصیت بنت، ہے لبزے سر جمیں حاصیت ۽ زورگ ۽ چہر گوش آنت۔ یک
لبزے ۽ مجازی معنا انچو کار مرز بہ کن کہ حقیقی معنا مجازی معنا میانجی ۽ شُبین
سیادی بہ بیت، شُبین ۽ بابت ۽ گوشگ بیت：“کسی فرد یا چیز کی منفی یا ثبت
خصوصیات واضح کرنے کے لئے اسے زیادہ اچھی یا زیادہ بُری خوبصورت یا زیادہ بد
صورت، ارفع یا ادنی جیسا قرار دینا۔ جیسے آنکھوں کی خوبصورتی کے لئے آہو چشم
کہیں گے لیکن بد نما آنکھوں کو ”گاؤ چشم“ قرار دیا جاسکتا ہے۔” (12)

بازاں یک لبزے ۽ یک معنا ۽ زورگ ۽ شُبین گوش آنت۔ چو شکہ یک
لبزے ۽ بازیں معنا حاصیت بنت وہدے کہ تو یک لبزے ۽ یک حاصیتے زورے
آئی ۽ راشُبین گوشگ بیت۔ شُبین دراصل ۽ عربی زبان ۽ لبزے آئی ۽ معنا انت یک
چیزے ۽ دومی چیزے درور گوشگ۔

”شُبین ۽ چہرے سیادی شاعری ۽ انچوش آنت چو کہ ہو رے گوں گیابان ۽ انت،
حشک ۽ تلکار بستگیں زمین داں ہماوہدی سبز ۽ میز ران نہ بیت داں آئی ۽ سرا اڑا پکنیں
ترمپ ایر مہ دینت، وہدے ترمپ ایر دینت ته پٹ ۽ گیابان سر سبز ۽ شاداب

بنت۔ شاعری ۽ گوں چھر ۽ شبین ۽ اے مثال ہم ہے پیا بندوک انت۔ شاعری داں ہما وہد ۽ بد ڈول ۽ بے ساہ انت تاں ایشی ۽ اے دو نئیں صفت آنی جوانیں کامرزی مہ بیت۔ بزال چھر ۽ شبین شاعری ۽ زیبائی ۽ زندگی بکش انت۔ اے دو گوہر انت کے ایشانی کامرزی شاعری ۽ حسن ۽ زیبائی ۽ گیش و ڏین انت۔" (13)

اے ہما عہد انت کے گیشتریں شاعر و اندہ بو تگ انت ہر دیں کہ چھر ۽ شبین کار مرز کتگ انت گڑا چو اوی دو رے شاعر انی پیا آہانی کار مرز گر ٽنگیں چھر ۽ شبین ایو کا بلوجی زبان ۽، بلوجی چاگرد ۽، بلوجی سر ڏگار ۽ بندوکیں چھر ۽ شبین نہ بو تگ انت۔ اے شعر ال مارا بلوجی ۽ ابید درآمدیں زبانانی چھر ۽ شبین ہم گندگ ۽ کا ینت۔

"کو ہنیں بلوجی شاعری ۽ ہر ہندے ۽ کہ وقی ہم رو چیلیں زند ۽ نند ۽ شبین ۽ چھر زر تگ انت۔ آہان ۽ ہر کس سرپد بیت۔ بلے ہر ہندے کہ شہ وقی ہم رو چیزی زند ۽ نند ۽ زبان گوستہ۔ آہانی شعر ال ہر کس سرپد بوت نہ کنت ایشی ۽ یک جوانیں مثالے ملا فاصل ۽ شاعری انت کہ ہر جا ہے کہ آئی ۽ شبین ۽ چھر ۽ ہم رو چیزی زبان ۽ وقی چپ ۽ چاگرد ۽ زر تگ انت۔ آچنکد ۽ ڈولدار ۽ شر رنگ ۽ عام پہم انت ۽ ہر بندے کہ آئی ۽ چہ درآمدیں زباناں شبین ۽ چھر کار بستگ انت آچنکہ گزان انت" (14)

اے عہد ۽ شاعر ملا فاصل، جام ڈرک، ملا قاسم دگہ دگہ شاعر انی شعر ال درآمدیں زبان ۽ لبزاں ک ۽ چھر ۽ شبین گندگ بنت ۽ ملا فاصل ۽ شعر ال اے اثر درستاں گیشتر انت۔

"مہ وش ۽ مہ گونگ ۽ مہ کوتیریں محبوب نجاح
شر سر ۽ سنگیں پریں ناز ڏختریں خیتم رُباہ
شم ۽ قمر ۽ چرخ ۽ یریا، گرچہ آفتاب ۽ سaba
زہرہ ۽ گا ہے سُہیل انت گلشن ۽ شیریں لقاہ" (15)

اے دوڑءُ ہر کجام شاعرے بہ بیت آئیءُ شعر چہ درآمدیں زبانءُ لبزءُ گالاںءُ چھرءُ
شُبیناں نہ رکّیتگ انت۔ فاضلءُ ابید جام دُرکءُ شعر اال مارا درآمدیں زبانانی چھر
ءُ شَبِين هم شریں رنگءُ گندگءُ کاینت۔

"سر پیچ گوں سوہنیں ڈوناں
ابرو چو سیستانی کمان
مرٹگاں مثل ء ناوکاں
عنقی ء کثاری میان" (16)

یا

"جان گلابی پیر ہن
زر کاشی گلبدن
سہریں لباس مثل ء سمین" (17)

اے دوڑءُ شاعر اال درآمدیں چھرءُ شَبِين کار مرز کرتگ انت گڑا آبلوچی
زبانءُ شیرءُ مودءُ وڑا تریل بو تگ انت۔ ہر وہدءُ کہ اے عہدءُ شاعر اال چھرءُ شَبِين
وتی سرڈ گاروتی چاگر دءُ زر تگیں چھرءُ شَبِين وتی شعر اال کار مرز کرتگ انت گڑا ہے
چھرءُ شَبِين دال روچءُ مردماں وتی سینگاں جاہ داتگ انت۔

"دلبر چار دہی ماہ ء کپ
زہر انت ء نہ جنت گون من گپ
ہر وہد داب کنت نودی شل
گندیم گونگیں گرکی تل" (18)

یا

"الل گوشے ما ہے چار دھی رُکشی
 یا گروکے ماں کو کراں بُشی
 یا ازارے پتگاں پُشی
 گزوہ گاں بیماریں دل اوں کشی" (19)

ملاً فاضل ء اے شعر اں بلوچی زبان ء ہماشین آور تگ آنت آہانی سیادی
 گوں بلوچ ء حاک ء انٹ۔ پیشکا مردم اے چیمیں شعر و تی دلاں جاہ داتگ
 آنت۔ ہے رنگ ء جام دڑک کہ یک جہان گولو کیں شاعرے بوتگ، آئی ء شاعری
 ء چہرہ شہین سک باز گندگ ء کا ینت۔ برے آماں قلات ء برے خاراں ء برے ماں
 چاغی ء بوتگ۔ آئی ء بلوچی زبان ء چہرہ شہین گالاں آور تگ آنت گڑا آسک باز جلوہ
 ناک ء ڈولدار بوتگ آنت۔

"اُل ماه ء بر جے من سیاہیں شپاں
 اُل ماه ء چیلک من کھکراں
 اُل زحم رچو کیں من کوپگ سراں" (20)

"جی دوست منی مہ گونویں
 سرحد بمبویں بانک
 سنگین چوٹویں مار سیہ
 وش قد آہو گرد نیں" (21)

تو کلی و تی سموء ہاترا چہرہ شہین کار مرز کرتگ گڑا سک باز سادگیں زبانے
 بوتگ آنت۔ آئی ء کار مرز کرتگیں چہرہ شہین ہر مردم ء کہ اش کتگ آنت آہاں پوہ

بوتگ پر چاکہ سموءے رنگ ء آئی ء گپ ء کردار انی عکس ء را چوکہ مست ء و تی شاعری ء پیش داشتگ بلکیں دگہ بچ شاعر ء پیش داشت نہ کرتگ۔

"سمو ژہ زین ء پلپلاں کیے
سمو ژہ دزشکانی براں کیے
سمو یہ شیشه ئے شراواني
سمو یہ سروانے تلاراني
سمو یہ سر مپلے اناراني
سمو یہ ڈیوائے تھاراني
سمو یا جڑی بوئی ئے رغاماني" (22)

اے دؤر، شاعر، شعری صنعت، زانوگ بوتگ آنت: "پولکاری، اے گپ پدر بیت کہ بلوچی شاعری، چہر، شبین، اشارت، ازمی کارمرزگ، بنیات نیم عہدی شاعری، ایرکنگ بوتگ" (23)

اے گپ، پدر بیت کہ بلوچی شاعری، چہر، شبینانی کارمرزکنگ، بنیات نیم عہدی دؤر، بوتگ۔ اے دؤر، شاعر، شعر، اے ازم، جوانی، سرپد بوتگ آنت، آہاں و تی شعر انال گوں چہر، شبیناں ڈولدار کتگ۔

2.3 نیم عہدی شاعری، چیدگ سازی، اشارہ

چیدگ سازی شاعری، ازمی صنعت کے دنیاء تماں لبزانکانی شاعر اس و تی شعر اس کارمرز کرتگ۔ چوناہا چیدگ، لبزی معنا، بزانٹ نشان کنگ آنت۔ بلے پہ شاعری، دگہ رنگ، دابے، کارمرزکنگ بیت۔ بازاں ہا لبز کہ یک حقیقی معنا،

بزانستے بہ دنت اپد اغیر حقیقی (مجازی) معنائے بہ دنت گڑا ہے چیز، چیدگ گوش آنت۔ گوش آنت کہ شاعری چیدگانی زبان انت۔ بنیات، چیدگ یونان، مزہبی دود، رہبیدگاں چے زورگ بوتگ: "لفظ" "Symbol" دراصل قدیم یونان کی ایک مذہبی رسم سے لیا گیا ہے۔ یہ دو الفاظ "sym" (ساتھ ہونا) اور "Ballein" (پھیکنا) پر مشتمل ہے۔ قدیم یونان کے متوروں میں بعض پر اسرار رسم ادا کی جاتی تھیں، ان رسم میں شمولیت کرنے والوں کو ہڈی کا ایک ٹکڑا دیا جاتا تھا جو اس امر کی شہادت مہیا کرتا تھا کہ اس شخص نے یہ خاص مزہبی رسمیں ادا کی ہیں اور یہ ان رسموں کی گہری مزہبی اہمیت سے آگاہ ہے۔ ہڈی کا یہ ٹکڑا "symbola" کہلاتا ہے تھا۔" (24)

چیدگ (symbol) رند، گوں نفسیات، زانشت، ہوار کنگ بوتگ۔ بلکیں وابانی معنا کنگ، ہاترا ہم چیدگ (symbol)، بنیاتی کردارے بوتگ۔ چیدگ لبزاںکی گپ، جرانی، شاعری، درشنانداب، واس्तہ کارمز، بوتگ، پیما شاعری، یک ازمی لوٹ جوڑ بوتگ۔ چیدگ، بابت بازیں زانکار، کوسانی، وقی وقی لیکہ، حیال انت چوش کہ: "علامت کسی بھی نوعیت کی اس چیز کو کہتے ہیں جو کسی بھی دوسری چیز کی نشاندھی کرے یا اسکا سراغ مہیا کرے۔ بالفاظ دیگر علامت اس پر معنی وجود کا نام ہے جس کی معنویت محض اس سے مضر ہے۔" (25)

لبرز بلد (ڈکشنری)، چیدگ، بزانست اے وڈا انت کہ دو چیز، یکجاہ کنگ، جوڑیگ انت۔ وہدے کہ اے دوئیں چیزوں مال و تجڑ انت گڑا یک سیمی معناء، بزانست دیئت، ہے چیز چیدگ بیت: "علامت مخفی تصورات کے وسیع نظام کی مجمل تریں شکل ہے۔ یہ دراصل شبیہ کے خاندان سے ہے اور کسی نہ کسی جہت سے مشابہت کارابطہ اس میں کار فرماتا ہے۔ استعارہ بھی شبیہ کی ایک سمٹی ہوئی شکل

ہے مگر استعارہ کی مشاہدت میں، مخفی تصورات کا پھیلا ہوا نظام موجود نہیں ہوتا۔ استعارے سے مفرد تصور قائم ہوتا ہے۔ اس کے علاوہ استعارہ کسی مستقل ذہنی روئے کی ترجمانی نہیں کرتا۔ استعارے میں تشبیہ کی شکل نبنتاً واضح ہوتی ہے اور معمولی کوشش سے مشاہدت کے پہلو سامنے آ جاتے ہیں۔ علامت بھی مشاہدت ہوتی ہے مگر اس کو معلوم کرنے کے لئے کچھ کاوش یا مشق لازم ہے۔" (26)

چو کہ مادنیاء دُڑاہیں چیزاں "نشان" سوبے پچھے کاریں ہر چیز و تیک نشان چیدگے بیت ہے نشانانی نظام مارا سر جیسیں دنیا زانگ و استہ مدد کمک کنت۔ ہے چیدگ اشارہ دنیا دُڑاہیں چیزانی پچارے کن آنت۔ آٹری چاگرد بہ بیت انسان نفیاں بہ بیت یا کہ لبزاںک بہ بیت، دنیا اے دُڑاہیں چیزانی پچارے زانگ چیدگانی سوبے بنت۔ اے والوک نبستہ کنوک سرا انت کہ چیدگ اشارہاں کجام معنا بزانت آئی را چونیں معنائے دنت:

"تخیلی زبان چار چیزوں سے عبارت ہے۔ تشبیہ، پیکر، استعارہ اور علامت سے ملتی جلتی اور بھی چیزیں ہیں مثلاً تمثیل (Allegory)، آیت (sign)، نشانی Emblem وغیرہ لیکن یہ تخیلی زبان کے شرائط نہیں ہیں، اوصاف ہیں۔ ان کا نہ ہونا زبان کے غیر تخیلی ہونے کی دلیل نہیں۔ تشبیہ، پیکر، علامت اور استعارہ میں کم سے کم دو عناصر تخیلی زبان میں ہمیشہ موجود رہتے ہیں اگر دو سے کم ہوں تو زبان غیر تخیلی ہو جائے گی۔" (27)

وہدے ما دنیا ایندگہ لبزاںکاں چاریں گڑا چیدگی شاعری 1885عچہ فرانس ہندات بوتگ۔

"سمبلزم کی تحریک 1885 میں شروع ہوئی فرانس میں اس کے علمبرداروں میں بودلییر، مارے، ولرین، ولیری "امبو وغیرہ کے نام اہم ہیں۔ انگلستان میں روز پیٹی، پیٹر، انگلڈ اور بیٹس، جرمنی میں ریز میریار لکی اور اسٹیفن

جارج اس سے متاثر ہوئے اور روس میں الیگزینڈر بلاک نے اپنا یا سمبلزم کی جدید شاعری دراصل علامتوں کی شاعری تھی" (28)

بڑا شعوری رنگ ۽ دنیاء اے دگه لبزاں کاں چیدگی شاعری 1885ء زمانگ ۽ بندات بیت۔ وہدے اے ہمازنگ انت کہ بلوچی زبان ۽ نامداریں شاعر جام ڈرک ۽ ملّافاً ضل کساس سی ۽ بیست ۽ پنج سال پیش ترائے دنیاء سفر کر گت۔ بلے ما وہدے وقتی دوی عہد ۽ شاعری ۽ بندات ۽ چاریں گڑا آئی ۽ بندات 1750ء زمانگ ۽ بیت کہ جام ڈرک آ وہد ۽ چیدگی شاعری جوانیں رنگے ۽ کنت۔ بلے وہدے مادیمتر اکائیں گڑا 1805ء ہے زمانگ ۽ ملّافاً ضل ۽ دگہ بازیں شاعرے چیدگی شاعری جوانیں رنگے ۽ کن انت۔ گمان ہمیش انت کہ اے عہد ۽ شاعر اس چے اے دگہ یورپی شاعر اس پیسر ترائے پیمیں تجربہ کر گت۔

"گل مان صاحبی باغ ۽ انت
سلطان ۽ سر ۽ پاگ ۽ انت"
یا

دوشی	نوكیں	حیا لے	پہ	زیبا	حریر	پر	مہتو سیں
دلیست	اویں	مردے	لڈو کیں	مُر گانی	وزیر	طاوس	انت" (29)

اے بُزء شعر اس بہ چاریں گڑا اے شعر اس ہتھیں انچیں لبزاں شاعر ۽ آؤرتگ کہ آپ چیدگ ۽ کار مرز کنگ بوتگ انت۔ اے دُر ۽ پنجیگ کار جام ڈرک ۽ شعر اس بہ چاریں گڑا آئی ۽ شعر اس چیدگ کار مرز بوتگ۔ شاعر اس گیشتر کہ چیدگ کار مرز کر گت انت گڑا آ چیدگ وقتی چاگرد ۽ زرگ انت وہدے دیمترا

1805ء پد ملا فضل، ملا قاسم، ملأنور محمد بمپشتی، ملا عہت، مست توکلی، رحم علی
مری ء دگہ بازیں شاعر انی شعراں چیدگی شاعری سک بازگندگ بیت۔

"مُرگ ء زریں ماں بارگیں چوبائیں دزنگ ات آنت
ہر دھیں نخلانی شر حونی رنگ ات آنت
موسمی تُرنج آنت من گوہر ء دیے گزان بر انت
گرک اش اندیم انت رتب شینکال چہ در انت
شربتی جاڑیں چو نحالاں نوک رستگ انت
کالب ء قد آنت نئے کہ چہ کیماں کستگ انت" (30)

اے شعر ء طوٹی، بانز، شدریں آہو، ساہیں چاکر، ریزہ، دہکان،
مُرگ ء زریں، بارگیں چوب، نخل، حون، موسمی تُرنج، شربتی جاڑیں، اے ہمالبز
آنت کہ شاعر ء په چیدگ کار مرز کرتگ انت۔ اے دؤرء شاعر ان جا ہے جا ہے پہ
زانت وی شعراں چیدگ کار مرز کرتگ انت۔ چاگردء ایندگہ سر حال ء بُنگپاں
ابید آہانی مہری شعراں چیدگ جوانیں وڑے گندگ بوت کن انت۔ (31)

"آئنگہ دلار گونٹی مست ء مُدعی
مرڈے مجنائیں پرے مست ء گندغا" (32)

"شپتغیں پھونزے سمل ء بروان آں ہوار
کاٹکیں طونے مانیں من کونج ء گڑدن ء" (33)

"سوکن جیگ ء چہ ٹیٹھی دڑا جیں گرڈن ء
سینہ آباد انت میوه ء سیباں دئے منا" (34)

"مچ بنت گل ء امل سرگواپ ء دلار دهر
 یک بُتے جوڑ کن آنت مثلء بُت ء نیندہ تر
 سر په سر پیئے ترازت ء کشیں گیگ ء گور
 عاشقی خطانے کشنا نقطہاں زیر ء زبر" (35)

"توئے گل من تئی بگ ء ڈبل
 مکن دلبر منا طنز ء تقابل
 تمنا می کنم گونتو اے گل
 تئی دو نارنج دو بادام ء دو کاکل" (36)

چیدگء مسٹریں مقصد وہیںش انت کہ آشاعریء بزاہداریء ڈولداری،
 باز معنائی پیدا ہے کنت۔ لہتیں انچیں بنگپ بیان ہے کنت کہ آہانی بیان
 بیدئے چیدگء ناسرجم ہے بنت۔ جام دُرکء شاعریء بنگپاں ہے چاریں گڑا آئیء
 شاعری مسٹریں چیدگ مہرء عشق انت۔ ملا فضلء وقی شاعریء جتاکیں بنگپانی سرا
 شعر پر بستگ بلے آئیء ہم شاعریء بنیاتی بنگپ عشق انت۔ مست توکلیء شاعریء
 عشق بنیاتی چیدگ انت عشق انچیں جز لگے کہ آہر انسانء چاگردیء اخلاقی
 ردومء واس्तہ بے قرار کنت۔ وہدء بدل بوہنگء ہمراہیء شاعریء چیدگ ہم مٹء
 بدل بوہان بنت۔

2.4۔ نیم عہدی شاعری ۽ چاچ ۽ بتلاني کار مرزی

شاعری ۽ چاچ ۽ بتلاني کار مرز کنگ ہما وہدء شاعر انی ازمی یا ازمی جوانی نے بو تگ آہاں و تی شعر اال انجین گپ ۽ جبر آور تگ کہ مر پچی باندا آہانی مثال دیگ بیت داں روچء مر و پچی مر دماں دل یاد آنت ۽ هر روچیگیں دنیائی واقعات ۽ گپ ۽ جبر انی سرا آہانی مثالاں دینت، بلکلیں ہما بتل ۽ چاچاں گوش آنت کہ ہما وہدء شاعر اال جوڑ گرتگ آنت۔ بتل چون جوڑ بو تگ آنت ۽ بتل چون رواج گپتگ آنت: "بتل باز وڑا رواج گپتگ آنت اے دانا ۽ عقل مندیں مر دمانی گوشتن آنت کہ آہانی تجربہ ۽ زانت ۽ آسرانت۔ شاعر ۽ زانکار انی شاعر انی بند ۽ بہر آنت کہ آ علم ۽ زانت ۽ تجربہ ہے شون دینت۔ بازیں وہدء حالتانی پشت گردء رواج گپتگ آنت۔ ایشانی شری ۽ گندگی ۽ شاہیم و ت دود ۽ ربیدگ ۽ ہما قوم ۽ تاریخ ۽ آئی ۽ وجود انت قوم ۽ ہمروپی زند، آئی ۽ چاگرد آئی ۽ زانت ۽ آئی ۽ تجربہ ہم بتل ۽ گوشتنانی بنیاد جوڑ بنت۔" (37) بتل ہر زبانے ۽ الی بھرے۔ اے ہما شاہیم انت کہ ایشی ۽ سوب ۽ تو یک زبانے ۽ کوہنی ۽ قدیمی پزاہ ۽ شاہیگانی ۽ مزن دامنی دیست کن نے۔ چریشی ۽ قوے ۽ راجد پتر ۽ آئی ۽ دود ۽ ربیدگ پدر ۽ ظاہر بوت کن آنت۔ دنیاء ڇھیں زبانے نیست کہ آئی ۽ دامن بتل ۽ پڑ ۽ سر کیل نہ انت۔ بتل چیا گوش آنت ایشی ۽ بابت ۽ باز زانکار ۽ و تی لیکھ ۽ حیال نویسیتگ آنت: "بلے سادہ ۽ آسانیں زبان ۽ ما گوشت کنین بتل یک نتیجہ آسرے کہ چہ بازیں دو ر ۽ زمانگانی تجربتاں پد جوڑ پیتگ قوم ۽ راجانی سر اوڑوڑیں دو ر ۽ زمانگ کا یہت۔ جنگ ۽ جیڑہ، آس توپاں، شد ۽ ڈکال، سوب ۽ وشی آشوب ۽ انقلاب، و ت ماں و تی جیڑہ ۽ ناتپاکی ۽ دگہ بازیں جاور۔ چرے جاوراں دیم په گم بو تگ ۽ پد مہلوک بازیں چیز گندیت ۽ ماریت۔ ہے گندگ ۽

مارگانی آسراچیزے جر گوشگ بنت کہ آہانی بنیاد راستی، تجربت قومی تاریخ ۽ راجی
قدره ئنسیات ۽ سرابنت۔ ہمے جریا آسر بتل گوشگ بنت۔" (38)

شعر ۽ شاعری ۽ حساب ۽ بتلاں به چاریں گڑا بلوچی بتل مارا کو ہنیں
شاعری ۽ ہم باز دست کپیت۔ کو ہنیں لبزاںک ۽ انچمیں شعر ہست آنت کہ آ بتل
جو ڙبوٽگ آنت: " بتل یا کہ متل کو ہنیں لبزاںک ۽ براہداریں ۽ سکیں کو ہنیں بھرے
۽ زبان ۽ قدیمی سنتے۔ ایشی ۽ ردم چہ ہما وہد ۽ بنایتگ کہ زبان ۽ جندوت جو ڙپیتگ ۽
مهلوک ۽ آئی ۽ راوی ہمرو چیلیں زند ۽ نند ۽ کاربندگ بیکچ کتگ۔ مدار مدان ۽
زبان ۽ اے بھر گوں قرن ۽ دوارانی گوزگ ۽ دیماروان بوت راجی لوٹ ۽ حاجتاني پیم
ایشی ۽ ڙوڑیں کی گیشی بوت آنت۔" (39)

بلوچی زبان ۽ بازیں بتل بلوچی عہدی لبزاںک ۽ کو ہنیں شاعری ۽
دا ٿلگیں داد آنت۔ اے بتل بلوچی لبزاںک ۽ ہما مز نیں ۽ جو انیں شاعرانی شعر انی
دلپسندیں لہتیں کڑی آنت کہ رند اماں بتلانی رنگ ۽ دزو شم ۽ ماں بلوچ چاگر داء
رواج گپتگ آنت۔

"بیلی کیت منی کندان ۽
لوغاریں سر ۽ رندان ۽
آل مرد کن آنت یاری ۽
دارال مادن ۽ مهری ۽" (40)

ہمے پیا نامداریں تھر "دستانگ" ۽ اے بندال بچارات کہ بتل ۽ پیا منے چاگر داء
رواج گپتگ آنت۔

"موت ئ نشان گر میں تپ انت
هور ئ نشان دنز ئ مج انت
عشق ئ نشان بزچندگ انت" (41)

عهدی ئ نیم عهدی بازیں شاعرانی انجیں شعر ہست آنت کہ آبتل جوڑ
بوتگ آنت ئ مرچی باندا ہمروچیلیں چاگرد ئ ایشانی مثال دیگ بیت۔ بلوجی
شاعری ئ اولی دورہ کہ بلوج راج ئ سرا ہر پیمیں واقعات گوستگ آنت گڑا ہما دورہ
شاعر اس ہما واقعات ئ قصہانی سرا شعر پر بستگ آنت۔ مرچی ہماہانی پر بستگیں شعر
بتل ہم جوڑ بوتگ آنت۔

"آ مرد کہ میاراں جلاں
نیروچاں نہ وپساں گلاں" (42)

یا
"امب بُر ات کرک پل کتاب
زہریں کرگ آپ داتگاں
بے موسم ئ پاد اٹگاں
گوں همسروکاں رُستگاں" (43)

"سانگ ئ مہ زیر چہ دژمناں
تزان ئ چما جوریں بدالاں" (44)

"من ہا انجیراں پتن تاکیں
بُر ز پما کوہانی سراں رُست اوں
سر منی بچ گوات ئ نہ چنڈینگ" (45)

مانیم عہدی دوڑءے نیمگا کایاں گڑا اے دوڑءے شاعر اس ہر پیمائیں تجربہ گرتگ۔ اے دوڑءے گیشتریں شاعر ملا ء عالم ء زانکار بوتگ آنت۔ آہانی شعر اس انچیں گپ ء جب ہست آنت کہ الوں ہے شعر بتل جوڑ بوتگ آنت۔ بلوچی بتل وتنی معناء مطلب ء حساب ء جاتا جائیں رنگ ء دست کپ آنت۔ آمیان اُستمانی راستی ء رہبندانی شون داری ء کن آنت آہاں انسانی فلسفہ ء تب جوانیں رنگے ء دست کپ آنت۔ نیم عہدی دوڑءے شاعر انی شعر اس ہے چیز دست کپ آنت۔

"آے خرد منداں شپ اگاں ہر چندء تھار
شبرو ء گردشاں نشان آنت مات ء گوہار " (46)

"مردے کہ پتاد حون کنت
ملک ء ڈگاراں چون کنت
سنگے پہ رند ء گون کنت" (47)

"مال پہ اڑء مج نہ بیت
ساہ پہ سر ء پھریزگ ء
دوستی پہ زور نہ بیت
دل کوتلی چیزے نہ انت
مهر پہ بہا گپت نہ بیت" (48)

ہے دوڑء دگہ انچیں بتل ہست کہ آہاں بلوچ راجء دودمان، راجد پتڑء رہیدگ گندگ بنت۔

"جیران اس تمن ویران انت سیت گوں شکلیں جنگان انت" (49)

"نیم کٹانی سرا وپسی ، نیم ٹیلی نیم شپاں
نیم دپی زنبے نہ گندیت نیم داریت نوکرائ
نیم گوں شادہی مراداں، نیم ناری چہ گماں" (50)

"وش نہ انت جنگانی بدیں بولی
کئے وقی دوستیں مردمان روولی" (51)

"بزدیں مرداں نصیب انت نام ۽ دپی
۽ لیگار نہ بنت پہکلیں اشرپی" کوڑو (52)
اے بتل اے عہد، شاعرانی پر بستگیں شعر انت کہ نوں بتل جوڑ بوتگ انت۔ ایشا
ں بلوج راج دودھ ربیدگ، راجد پتر، رنگ ۽ دزو شم گندگ بنت آہاں پنٹ ۽ سونج
۽ قومی ۽ راجی ناتپاکی ۽ سراسونج دیگ بوتگ۔ بزاں چہ وقی سرگوست ۽ کتہ کاری ۽ هر
شڑ ۽ حرابی ۽ کہ شاعر اس دیستگ ۽ مارینگ ہماپہ نوکیں آوکیں پدر تیج ۽ ہاتراپہ
پنٹ ۽ سونج بتلانی رنگ ۽ گوشتنگ انت۔

اے دؤر، شاعر اس بتلاں ابید "چاچ" ہم پر بستگ۔ چوش کہ چاچ لہتیں
انچیں شعر انت یا حبر انت کہ یک لیبے، صورت ۽ گوشگ بنت یا کہ ذہنی چکا سے
گوشت بنت۔ اے عہد، شاعر وقی زانکاری ۽ عالمی ۽ زانگ بنت کہ آہاں شاعری
۽ هر پڑ ۽ تجربہ کرتگ۔ چوش کہ ملا فاضل ۽ ملا عیسیٰ دادک گوادری اے دوئیں ہے

دؤرء چاچانی پر بندوک آنت: "بلوچی زبان، مرنی پزاہ گوری، پر گوہری، چہ ہے
 گپ، زانتگ بی کہ نامداریں لبڑا انکانی، همسر انت، ہما باری، کہ بلونچ، راجی
 زند، حد مینگان، کوہ کوچگاں آت مہلوک، دیوان، کچھری، زیب ہے ڈولیں
 گزان، گرخچیں بند، بجھارت بیتگ آنت کہ تاں شپ، کپ، مردمان ایشانی سرا
 گنڑتی کتہ گوشتراے دیوان دو بہر بوتگ آنت ہے دوئیں بہرانی دست، اختیار،
 تیوگیں ڈیہہ کاتک یکے، چاچ جت، دگراں معنا کت۔ ہمائی بونج، کہ کس،
 میا حتیں شہرے دات" (53)

چاچ، چونائی، دو مرنیں بہر آنت یکے پہ کسانیں چکاں دومی چاچ مرنیں
 مردمانی واسٹے انت۔ چاچ، بند ہم گوشوک، بوجوک، فکری چکاس، ہاترا انت، ہے
 وڑاے عہد، اے صنعت، سرا، ہم کار کنگ بوتگ۔ اے دؤر، ہتیں لپٹے کار ہست
 آنت کہ آہاں چاچ ہم پر بستگ بلے اے شعری صنعت، سرا، کم شاعر اس کار
 کرتگ۔ اے دؤر، دواخچیں شاعر بوتگ آنت، سک بازنامداریں مردم بوتگ آنت:
 "اے دوئیں ایکے مرد پچی شاعری، امر و ز، یک دز پشوکیں استارے کہ شہ لچھکار
 ملا، فاضل، نام، مشہور انت، دومی نامداریں شاعرے بلے وہد، دنڑ، مجاح آئی، ارا
 اندیم کتگ، آئی، شوہازگ مرنیں جھدے لوٹیت۔ اے ہر دوئیں کہ یکے، نام ملا
 فاضل مند، نندوک ات دومی ملا عیسیٰ دادک کہ گوادر، نندوک آت پہ یک دومی،
 چوبرات، دوست ات آنت۔ ملا فاضل، چاچ بستگ، ملا عیسیٰ، گوادر، دیم داتگ،
 بونج لوٹیتگ، ملا عیسیٰ، چہ گوادر، چاچ بستگ، پہ ملا فاضل، دیم داتگ۔" (54)

شجر	ساقان	بنت	ہمبوئی
سفر	مکران	راہ	با
رگ	مرا	چندے	ہستیں

تختم،
گزانڈاں بے سرگ
گورگ پلاٹاں با چارداہ
لوٹنے نے ورد "ورگ" (55)

"اجب مرگے بر سیر دار
اجب چینکاں چنتیں بارگیں مار
دو سر ۽ پر دارد کے دُم ہستیں گلناڑ" (56)

"دیدم یک ہرے سرروکیں
دزان دُمب ۽ مزن گرروکیں
بوس انت ۽ جنک چروکیں" (57)

"دو شیر انت ملگ ۽ شوق انت
میہہ اش گردن ۽ طوق انت
برز ۽ ایر جھل ۽ شوق انت" (58)

اے عہد، بوت کنت دگہ شاعر اس ہم چاچ پرستگ بلے آہانی چاچ
دست نہ کپتگ انت۔ اے دؤر، تھنا ہے دوئیں شاعر انی چاچ بند زانگ بوتگ انت
کہ آمر دماں دل یات بوتگ انت۔ انچو کہ بتل ۽ چاچ ایندگہ لبڑا نکانی بہر جوڑ
بوتگ انت۔ ہمے وڑا اے عہد، بلوچی لبڑا نک، دامن چوائے دگہ لبڑا نکانی وڑا پڑا
۽ مزن انت کہ آئی، ہر دؤر، شاعر اس ہر وڑیں تجربہ، مشاہدہ کلتگ۔

نیم عہدی دور و تی پڑاھ ء شاھ گانی ء سوب ء زانگ بیت کہ اے دوڑء
 شاعر اں چاگردی ہر چیز میں واقعات ء داستانی سرا شعر پر بستگ۔ ہے پیا عہدی
 شاعری ء بتل یا چاچ گو شنگ بوتگ انت یا کہ بلوچی کلاسیکل شاعری ء اولی دوڑء بلے
 نیم عہدی دوڑء ہم شاعر اں انچیں شعر پر بستگ انت کہ آنوں بتل جوڑ بوتگ انت
 ء آہانی درور ہم مثال ہمرو چیلیں چاگرد دنیگ بنت۔

شوندات

- 1- جمال، پروفیسر، انور، ادبی اصلاحات، نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد، 2016، تاکدیم 82
- 2- اختر، ڈاکٹر سعید، تنقیدی اصطلاحات، سگ میل پبلی کیشنر، لاہور 2011، تاکدیم 93
- 3- ہاشمی، سید ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی لیاری کراچی 1986، تاکدیم 87
- 4- شاد، عطا، دانکے پہ آزاد شاعری، ہوار، اے آر داد، دل بلین، سچکان پبلی کیشنر گوادر، 2012، تاکدیم 17
- 5- مری، میر مظہران، سمویلی مست، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1991، تاکدیم 33
- 6- دشتیاری، صبا، گلکار چنکار، سید ہاشمی ریفرنس لائبریری کراچی 2015، تاکدیم 172
- 7- نقوی، صدف، گوہر ادب، شال پبلشرز، فیصل آباد، 2014، تاکدیم 155
- 8- سفی، مر ل泰山ی، سید اصناف ادب کا ارتقا، دہلی، دہلی کتب خانی، انجمن ترقی اردو، 1981، تاکدیم 24
- 9- مومن، منیر، سے ماہی دزد، گواہ مارچ تامی، 2002 تاکدیم 73
- 10- ہمیشہ تاکدیم 173
- 11- جمال، پروفیسر، انور، ادبی اصلاحات، نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد، 2016، تاکدیم 37
- 12- اختر، ڈاکٹر سعید، تنقیدی اصطلاحات، سگ میل پبلی کیشنر، لاہور 2011، تاکدیم 88
- 13- اُم کلثوم، ڈاکٹر شاہ طیف جی شاعری میں تشبیہ استعارہ، بلوچی دستوںک (ازم بُنگپ)۔ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 2014، تاکدیم 85
- 14- نصیر، گل خان بلوچی عشقیہ شاعری، بلوچی کلاسیکل شاعری (غفور شاد) بلوچستان اکیڈمی تربت۔ 2014، تاکدیم 166
- 15- شاد، فقیر، دزپشوکیں سمیل، بلال بک اسٹشنس زربت۔ 2013، تاکدیم 384
- 16- بلوچ، بشیر احمد، درچین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1961، تاکدیم 37

- 17۔ ہمیشہ تاکدیم 55
- 18۔ شاد، فقیر، درپشوں کیں سہیل، بلاں بک اسٹنسنر زترت - 2013، تاکدیم 227/228
- 19۔ بلوچ، بشیر احمد شپ چر اگ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1968، تاکدیم 66
- 20۔ بلوچ، بشیر احمد، درچین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1961، تاکدیم 34
- 21۔ ہمیشہ تاکدیم 36
- 22۔ مری، میر مٹھاخان، سمویلی مست، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1991، تاکدیم 46
- 23۔ مہر، رحیم، بلوچی دستونک (ازم ٻنگپ) بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 2014، تاکدیم 101
- 24۔ اختر، ڈاکٹر سعید، تنقیدی اصطلاحات، سنگ میل پبلی کیشنر، لاہور 2011، تاکدیم 189
- 25۔ عارف، عبدالعزیز، امکانات، لاہور ٹائینکل پبلیشورز، 1975، تاکدیم 134
- 26۔ عبداللہ، سید، اردو نظم وضاحت سے علامت تک، ہوار اشتیاق احمد، علامت نگاری، لاہور، بیت الحکمت، 2005، تاکدیم 234
- 27۔ شمس الرحمن فاروقی، علامت کی پچان ہوار اشتیاق احمد، علامت نگاری بیت الحکمت، 2005، تاکدیم 89/90
- 28۔ کمال، ڈاکٹر محمد اشرف، تنقیدی تھیوری اور اصطلاحات، مثال پبلیشورز، فیصل آباد، 2016، تاکدیم 21
- 29۔ بلوچ، بشیر احمد، درچین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1961، تاکدیم 52
- 30۔ ہمیشہ تاکدیم 40
- 31۔ شاد، فقیر، درپشوں کیں سہیل، بلاں بک اسٹنسنر زترت - 2013، تاکدیم 392/393
- 32۔ مری شاہ محمد، مستین توکلی، قلات پبلیشورز 2007، تاکدیم 210
- 33۔ مری، میر مٹھاخان، سمویلی مست، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1991، تاکدیم 74
- 34۔ بلوچ، بشیر احمد، پہکلیں اشرافی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987، تاکدیم 52
- 35۔ بلوچ، بشیر احمد، پہکلیں اشرافی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987، تاکدیم 74
- 36۔ ہمیشہ تاکدیم 688
- 37۔ رگام، شے، بتل گو شتن ۽ گالبند بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 2012، تاکدیم 1

- 38- فاروق غلام، بتل گنج، سید ہاشمی ریفارنس کتاب جاہ، کراچی 2011، تاکدیم 13
- 39- شاہو انی، اشیر عبد القادر، بلوچی، زبان ادب اکیڈمی، کوئٹہ 1998 تاکدیم 391
- 40- فاروق غلام، بتل گنج، سید ہاشمی ریفارنس کتاب جاہ، کراچی 2011، تاکدیم 27/28
- 41- شاہو انی، اشیر عبد القادر، بلوچی، زبان ادب اکیڈمی، کوئٹہ 1998 تاکدیم 398
- 42- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 202
- 43- ہمیش تاکدیم 255
- 44- ہمیش تاکدیم 209
- 45- ہمیش تاکدیم 390
- 46- شاد، فقیر، در پشوکیں سہیل، بلاں بک اسٹیشنری تربت- 2013، تاکدیم
- 47- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1968، تاکدیم 143
- 48- فاروق، غلام، بتل گنج، سید ہاشمی ریفارنس کتاب جاہ، کراچی 2011، تاکدیم 27
- 49- مری، میر مٹھاخان، رحمعلی مری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1978 تاکدیم 45
- 50- ہمیش تاکدیم 46
- 51- مری، میر مٹھاخان، سموئیں مست، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1991 تاکدیم، 82
- 52- بلوچ، بشیر احمد، پیکلیں اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر، کوئٹہ، 1987، تاکدیم، 44
- 53- صابر، غوث بخش، چاق و بند، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1973، تاکدیم، 4
- 54- سہیل، حسن علی، گاریں مر وارد، ہوار، ملا فاضل (رجیم مہر)، سید ہاشمی ریفارنس کتاب جاہ، کراچی، 2015، تاکدیم، 146
- 55- شاد، فقیر، در پشوکیں سہیل، بلاں بک اسٹیشنری، تربت، 2013، تاکدیم، 552.551
- 56- ہمیش تاکدیم 553
- 57- سہیل حسن علی، گاریں مر وارد، ہوار، ملا فاضل (رجیم مہر) سید ہاشمی ریفارنس، کتاب جاہ، کراچی، 2015 تاکدیم 149

یسمی در

ثیم عہدی شاعری بُنگپ

3.1۔ ثیم عہدی شاعری مہری دزو شم

انسان ہما ساہ دار انت کہ واجہ حُداء آئی را پہ وقتی سر گوست ۽ حال ۽ بیان کنگ، واسطہ ہوش ۽ عقل ۽ زبان داتگ۔ انسان ۽ ہر پیکمیں جاور حال بے گوزیت وقتی ہمے سر گوستاں وڑے نہ وڑے ۽ بیان کنت۔ بلے لہتیں انچیں انسان حُداء جوڑ کتگ کہ آوتی ہمے تکلیف ۽ وشی ۽ گل گم ۽ ڈکھ آں دگہ رنگے ۽ بیان کن انت۔ اے وڑیں مردم شاعر گو شگ بنت۔ شاعروتی حال ۽ احوالاں انچیں پیسے ۽ بیان کن انت کہ آش کنو کافی دلاں ایر ندا انت۔

ہمے پیامہر شہد ۽ شیر کنیں لبڑ انت یا زہر ۽ کچل ۽ تام انت ہر یکے ایش ۽ را وقتی وڑا معنا ۽ بز انت داتگ۔ مہر انسان ۽ مزاج ۽ تب ۽ یک بھرے۔ وہدے اے دنیا جوڑ بوٹگ ہما زمانگاں انسان مہر کنان ۽ پیدا ک انت بلے انسان ۽ کہ شعور ۽ زانت اتلگ گڑا ایش ۽ در انگاز ۽ رنگ ۽ دزو شم بدل بوٹگ انت۔ پے ہاترا ندا مہر ۽ دوستی ۽ عشق ۽ عاشقی شاعری ۽ ہیتی تب ۽ میل ۽ ہاترا سازگ بوٹگ：“عشق بنی آدم ۽ مزاج ۽ تب ۽ مدای نئیں بھرے بوٹگ۔ ۽ ہست انت پیش کا مہر کنگ، دوست دارگ دل ۽ جاگہ دیگ بلوچانی کلا سیکل مزاج ۽ یک تچک ۽ پدریں رنگے ۽ گندگ ۽ کیت ۽ کلا سیکل بلوچی شاعری ۽ اے بُنگپ ۽ رامنجا ہی بسات ۽ بستارے ہست انت۔” (1)

اے بُنگپ ء مارا گیدی شاعری ء کلاسیکل شاعری ء بازیں مہری شاعری
 ئے دست کپیت چو ایندگہ راج ء قومانی وڑا مہر ء دوستی بلوج ء گورا ہم یک الٰمی
 چیزے زانگ بیت: "مہر ء دوستی انسان ء بُنگی میلاں ہوار انت ء مہر ء عشق ء نام ء
 شاعری ہم انسان بندات ء کنان ء پیدا ک انت۔ بلوج کردا ہم مہر یک الٰمی شے
 ایت ء مہر ء نام ء شاعری ہم بلوج کردا ہر وہدء کنگ بوتگ بلوجی گیدی
 شاعری ء گیشتریں تھراں مہر ء درس ء سبق یا مہری بُنگپ گندگ ء کائیت۔ ہے
 رنگ ء کلاسیکل شاعری ء ہم مہری شعر انی مز نیں مڈی ئے ہست انت" (2)
 اے روایت نیم عہدی ء شاعری ء ہم مہمکیں رنگ ء گندگ ء کیت۔
 اے دؤر ء مہر ء دوستی ء عشقی بُنگپانی سرا ہم مز نیں کسا سے ؋ شعر پر بندگ بوتگ۔
 اگاں اولی دؤر ء عاشقال پہ مہر ء دوستی ء نام ء وقی جیگ تل تل کرتگ انت ؋
 جان ء پتادیں بندء بوج داگ داتگ انت یا کہ عشق ء آس ء سچو کیں عاشقال پہ وقی
 دوستدار ء ہاترا سی سال ء جتائی ء دراں ڈیہی سلیتگ۔ گڑا مارا دومی دؤر ء ہم ہے چیز
 گندگ ء کائیت۔ اے دؤر پہ مہر ء دوستی ء نام ء عاشقال پاہوء ساد چُکیتگ۔ دومی پلو
 ء پہ دوستدار دل گزانی ء ہاترا برے ماں سندھ ء گر میں ریکانی سرا چو دیوانگ ؋
 گنو کانی وڑا پاد شپادی ؋ گردیتگ۔ برے ماں رست انی ؋ کوہانی سرا گوں جمبراں وقی
 دوست ء حال ؋ احوال گپتگ انت۔ برے پہ عشق ء ہاترا بندی جاہاں کیز ؋ جیل
 بوتگ انت ء پہ ہے عشق ء دوستی ؋ سر اعاشقانی زبان بُرگ بوتگ انت۔ برے ماں
 وقی مہر ء ہاترا ہر وڑیں گلتاناں پیلو کنگ ء ہاترا پچگور داں پیر داں ء مز نیں پندر بُریتگ ؋
 پدا ہم عشق ؋ آسر نصیب ؋ نہ بوتگ گڈا سر پہ گنو کی ؋ کشیتگ ؋ آہاں قبر ہم پہ نام ؋ نہ
 بوتگ۔ پہ وقی دوستانی جتائی ؋ ہاترا اے دؤر ؋ شاعر انی وڑا بلوجی ؋ بچ دؤر ؋ چشیں شعر
 پر بندگ نہ بوتگ۔

"من گنواں که گوں دل ء جیڑاں
 دل گنوکیں کہ گون منا جیڑیت
 گر کنت تنگو دزو شمیں بچی
 زور کنت شاہ ء ظالمین ٹرکی
 من مجاح زمزیل مہپر ء لوٹیت" (3)

یا
 "شپ کہ چار پاساں گم چہار قسم ء گوں من آنت
 قسمے چہ یعقوبی حیالتاں زیات تر آنت
 قسمے چہ نوک سنجیں کڑی سنداں تیز تر آنت
 قسمے چہ الماسین پلک ٹراشاں نیش تر آنت
 قسمے چہ گزانباریں گرُباں سنگین تر آنت" (4)

یا
 "تئی زہیر سمو پھر پھری ء نوک باں
 چھو کھیرانی آڑویں آسان روح باں
 عاشقی شوکاراں لواری پیلوشتغاں
 سردا ، پھاذی ء سُنگ او سیاہیں کسیلڑاں" (5)

بلوچی لبڑاںک راجدپتر اگاں یک نیمگے جنگ ء مژانی داستانوں پر انت
 گڑادومی نیمگا مہری شاعری ہم مارا مز نیں کسا سے دوست کپیت۔ بلوچی لبڑاںک
 لہتیں ہے رنگیں شاعر ودی کرتگ کہ آہاں جنگ ء مژانی وہدہ ہم مہر ء
 دوستی و شیں زیر گوشتگ۔ بلوچی شاعری دومی دوڑ باری ہم انچیں نامداریں
 شاعر ودی بوتگ کہ آہانی جہد سد کہ بلوچی شاعری چینی زبان مہر دوستی

وکشیں کیفیت دیما اتگلک انت ہے نامداریں شاعر جام دُرّک، مُلا فاضل، مست توکلی، مُلا عہوت انت کہ ایشانی شاعری ء مارا حقيقی عشق ء مثال رس انت: "بلوچی ادب ء ماں سر سراں، شئے مریدے دل ء ماں ایرندو کیں گالاں، سوز ء اثرے بنگیزبیتہ۔ شے مریدے ڈارند جام دُرّک ء حیالاں را چاکی ء راشہ ء زجیرانی و لگریں گالاں گوں، ریش ایں چلانی سراوہذ ارمیکہ۔ شہ مرید ء جام دُرّک ء ڈاپھذا، مُلا فاضل ء توکلی مست ء انڑزی گیرنو، زجیرانی ہیراد اشغناں او دلانی باز غیں ٹھپ ریم ریش کشغناں" (6)

جتائی ء گم په عاشقان سک گزان انت۔ اے چو قیامت ء روج ء وڑا انت، بلے اے دوئے گلین شاعر ء عاشقان وئی گلین زند وئی دوستانی جتائی ء گوازینگ انت۔ جتائی ء ہمیں گماں عاشقانی دل ریش بو تگ انت آہاں اندوہانی شب ء روج گوں گریو گاں گوازینگ انت۔

"دوست په تھی منجھاں چھکر ء تھنی بیتعان
کھواراں جھاگیناں مشکاں گوں بندال ایر برال
سملی ء دستاں په چلوے آفی ورال" (7)

"ہجر منا مویناں جن آ نت پاساں
چو کھیرانی آروین آساں
بیقراراں من نیم شبی پاساں
ماہ رو ء په وشدلیں نیاداں
تو روے گزان ء معنا ئے بازیں" (8)

"من کہ نزانت مہر جان مریت
 عہت پے روچاں زریت
 بُش انت منا دوست ۽ مرگ
 جانی ۽ بے عیسیں روگ" (9)

"چہ مہلنج ۽ دری ۽ جتائی ۽ زہیری ۽ جست ہر دوستدار، نصیب ۽ بوتگ ۽
 ماں دنیاء تیو گیں رومانوی لہز انک ۽ جتائی ۽ زہیر ۽ ویل ۽ واکھان ۽ ہمک شاعر ۽ وقی
 وقی داب ۽ ماران ۽ ایشرازی جامگ گوراداگ" (10)

دومی پلوء اے عہد ۽ مہری شاعری ۽ ذوقی (جنس نگاری) شاعری ہم
 جوانیں رنگ ۽ کنگ بوتگ چوش کہ اے دؤر ۽ گیشتریں شاعر ملا ۽ عالم بوتگ انت
 بلے آہانی انچیں شعر ہست انت کہ آہاں ذوق ۽ رنگ ۽ دزو شم سرجی ۽ گندگ
 بنت۔ جا ہے جا ہے ۽ اے دؤر ۽ شاعر اال جنس نگاری یا ذوق ۽ راسر جی ۽ پیش داشتگ
 ۽ جا گہے ۽ سرپوش گرتگ انت۔

"اجب سارواں سوارتہ ساز رکبت
 مثال ۽ طاؤس ۽ آسکاں بیتہ عظمت
 دو پستان سیم بر مثل ۽ انار ۽
 ستاہاں گیش نے زیب ۽ بیان ۽" (11)

"تمنائے کناں من از تو آئے گل
 دو بادام ۽ دو نارنج ۽ دو کاکل
 دو ہم قوسیں کمان تایں دو سُنبل
 دو یاقوت ۽ شراب آلودیں مل" (12)

"موسمی ٿُرنجاں ماں گوری دیے گزان بر آنت
 گرک اش انديماں رطب چه شينڪاں در آنت
 شرمي جاڙيس چو نهال ء نوك رُستگ آنت" (13)
 اے هماشر آنت که اے شعراء رومانوي يازوقى چاگردوے ودى بوئگ ء انت ء
 جنس ء راسرجم ء پيش دارگ بوئگ ء انت۔ اے چيز ايوك ء اے عهدء شعراء
 گندگ ء نئيت بلکيس دنياء سر جميس لبز انکاني گورا ہست انت، منے کلاسيڪل شاعري
 ء هم اے رنگيis شعر پربندگ بوتگ۔

"نيم عهدى شاعري ء زانتگيis شاعر جام ڈرک، مست توکلي، ملا فاضل،
 ملا عهت پچگوري ء دگه بازيں نام انچين آنت که آهان وتي مهرانگي ہل ء واہگاني
 درشان ء پچ ڈيis راجحاني بندش ء اڑندمان نياورتگ آنت ء نئے که بلوچ چاگردوء
 کدی چوشيس شاعري ء سرا ايراد گپتگ ء چوشيس کرڊء راير جتگ، بلکيس راست
 بياني ء پدا اے شاعرائ وھدے وتي دلي مارشت ء لہڑاني درشان مان شعري دزو شم ء
 کرتگ ته ايشان ء بلوچ چاگردوء ہاسيس دلبڌي رستگ ء چوشيس شاعري مدام دوست
 ڪنگ بوتگ۔ انچو سمابيٽ که بلوچ يك آجوت ٻرڙنا پگريں چاگردوے بوتگ که او دا
 همک انسان ء وتي پگرء حيال ء مارشتاني درشان ء آزاتي بوتگ" (14)

جام ڈرک، ملا فاضل، ملا عهت ء دگه که آهان وتي شعراء وتي دل ء گپ جتگ
 آنت، بلوچ چاگردوء آهاني سرا چشيں بندش ئے جنگ نه بوتگ۔ آهان وتي دلي مارشت
 ء واڳ تچڪ ء تچڪ بيان کرتگ آنت۔

ڪنگي	رواجاں	کرام	کنت	
سيب	صنوبر	دلبر	ء	
گل	گنچهاں	وار	کنت	(15)

"دیستگ اوں ڈریں جنکے ماں کہپی دوروں
 ششیگ سر ٹیٹکیں گوں گویہہ ء نارنجیں گوراں
 شر لذیت تملانی رؤت ماں سیادی خیماں
 شنگ کنت میداں زری نود ، رندی برباش ء زیہاں" (16)
 اے عہدء مہری شاعری ء شاعر اس چہرۂ شبین جوانیں رنگے ء کارمزکتگ انت۔

دوشی	شپ	بُزرگ	ء	پاکیں
دریں	سیم	ہتلی	ء	ساقین
ماہے	چاردهی	بے	ء	باکیں
درپشوکیں	سُہیل	جرائیں"	ء	(17)

یا
 "کنگی لڈان آت شکرخا راگیں اندر بہار
 کاثار ء سیف انت ردیں بروانکے لرزان کثار
 لڈگاں طاؤس ء کلکیں قامت ء کونجی قطار
 آ حلال ابرو منا مجنون کتگ چو ذوالفقار" (18)

سُنگین	ء	سیہ	مار	چوٹویں	
وش	قد	ء	آہو	گرد نیں	
چ	گوشن	ء	دست	ء	سریں
دوست	چ	گلاں	تاجک	تریں"	(19)

نیم عہدی بلوجی مہری شاعری ء شاعر اس وقی دوستدار ء مہلنجانی ساڑا ہگ ء
 تو سیپ ء ستاء گیشتہ چہ وقی سرز میں ء زر تگیں چہرۂ شبین کارمزکر تگ انت۔

3.2۔ نیم عہدی شاعری اُندھی رنگ

بلوچ جاتا نئیں وہ اس جاتا نئیں مذہبی مٹوگر بوتگ انت۔ بلوچ سیادی گوں مذہبء سک کوہن ۽ قدیم انت: "بلوچانی تعلق گوں مذہبء کوہن ۽ قدیم انت مجوسیانی آسء گوما ہم بلوچان نزیکی کنگ ۽ ہندوانی بُتابی کرء گورا ہم شنگ۔ چو جہان ۽ دوی راجانی وڑا پرستش کنگ ۽ دوی وڑا ڈول ہم بلوچانی نزیکی کنگ ۽ ہندوانی بُتابی سیراہ ۽ استالاں، گوں آسء عقیدت، مردگ ۽ ارواح پرستی، گوں قبرء سٹک گوں کوہء سنگاں عقیدت، ڈر چک ۽ دارانی سرا بھیسے ۽ باوری حیوان ۽ جناواراں گوں سٹک ۽ عقیدت، پیر ۽ زیارتانی گوماذ ہنی نزیکی اے گل بلوچانی زندء بہرے بوتگ آنت ۽ ہتھیں تنیگہ پشت کپٹگ انت۔ اسلام ۽ جہان ۽ آگ ۽ تالان بوئگا گوں بلوچانی نزیکی گوں ہے مذہبء جوڑ بوتگ" (20)

بلوچی لبزانک ۽ مذہبی شاعری ۽ بنگ ۽ سرا شعر گوشگ ۽ پربندگ ۽ روایت چہ عہدی شاعری ۽ زمانگ ۽ بوتگ۔ بلوچ راجء بن دپترء شعر کہ ایشی ۽ بازیں بلوچ کشمکشی لڈ ۽ بار ۽ پدمان مشرقی ۽ مغربی بلوچستان ۽ شنگ بوتگ ۽ سرجمیں احوال دیگ بوتگ۔ اے شعرء بندات پاکیں خداۓ صفت ۽ شنا، دُریں رسول ۽ گوں مہر ۽ واگ گوں سٹک ۽ دل آہانی سماڑا اگ ہے شعر ۽ گندگ بنت۔

اویں	گزار	الحمد	شکر
و تین	۽	ملک	بادشاہ
اویں	پاکیں	نبی	امّت
وارثیں	۽	جہان	کہ

مُسْتَ مَرِيدَ اَوْ يَا عَلَىْ
دِينِ اِيمَانٍ كَامِلِينَ" (21)

ہے پیامبر گھرام لاشاری وہ دے چاکر خانہ مال شعری دزو شم جواب
دنت آوتی شعر بندات چہ رب پاک نیکیں نام کنت۔

"مَنْ شَكَرَ كَشَّابَ چَهْ رَبْ ۖ يَزِدَانِي
مَنْتَ أَنْتَ دَوْرَ ۖ كَوْرَهْ أَنْتَ فَانِي
گَوْسَتْ أَنْتَ پَيْشِيْ دِينَ ۖ اِيمَانِي
خَالَقَ گُونَ قَدْرَتَانَ وَتْ مَانِي" (22)

کوہنیں بلوجی شاعری مذہبی پگر ہیمال ہعداء رسول ہذکر بابت ڈاکٹر انعام
الحق کوثر چوش نبیسیت: "قدیم بلوجی شاعری چوں کہ سینہ بہ سینہ روایات کی
مرحون منت رہی ہے ناخواندگی اور قبائلی جنگوں کے باعث لوگوں نے نعتیہ اشعار
کو چھوڑ کر صرف ان اشعار حفظ کیا جن کی جنگی اجزای بزم کی ہبہ ہمی میں ضرورت تھی
اس لئے جو تھوڑی بہت مذہبی اور اخلاقی نظمیں ملتی ہیں انہیں دو حصوں میں تقسیم کیا
جا سکتا ہے۔ پہلے حصے میں اسلامی عقائد بیان ہے۔ دوسرے حصے میں سرور
کو نین ﷺ کا ذکر مبارک علی اور درویشوں کے قصے ملتے ہیں۔" (23)

دومی عہدہ ساری مذہبی شعر اپنی رنگ ہزو شم بلوجی شاعری کم انت
بلے اے دوڑہ شاعر اولی پہنچانی بندات ہم خدا، رسول، پیر، ولیانی نام ساڑا اپک
ہ آہانی صفت ہ شاالم کتگ۔ شاعر اس اگاں مہری یا جنگی یا کجام بینگ پ سرا شعرے
پربستگ گڑا شعر بندات ہ خدا ہ آئی رسول ہذکر الہ کتگ ہ رندا شعر ہ تو
مقصدہ گپ کرتگ انت۔ انچیں لپھ ہم ہست انت کہ آبندات ہ بگردال گڈ سرا احمد
ہ رسول ہ تو سیپ صفت بابت انت: "اسی دوڑہ ثانی میں ایسی نظمیں بھی ملتی ہیں

حق شروع سے آخر تک خدا، رسول یا کسی ولی اللہ کی تعریف میں کہی گئی ہیں۔ ویسے مذہبی پندو نصائح اور وعظ تلقین کی صورت میں کافی نظمیں کہی گئی ہیں جن میں اسلامی کی تعریف کفر کی توبہ، قیامت اور روزِ جزا کے بیان وغیرہ پر کافی رفصیل سے سخن کی گئی ہے۔" (24)

اے دُوراءِ گیشتریں شاعرانی نام زانگ بنت اے دُوراءِ گیشتریں شاعران
فارسی ۽ عربی زبان ۽ علم در بر تگ پیش کا ایشانی گورا مذہبی ۽ نیکراہی ۽ دزو شم گندگ
بنت۔

"بلوچی شاعری کا یہ دور اپنے دور اولیں سے کئی اعتبار سے مختلف و منفرد ہے۔ اس زمانے میں ایران میں بلوج قوم و سیع علاقوں میں پھیل چکی تھی قبائلیت سے اگرچہ مکمل طور پر آزاد نہیں ہو سکتی تھی لیکن مدارس سے تحصیل نے مذہب، معاشرت، ثقافت اور اتحاد بین المسلمين کا شعور بخشنا اب شاعر گنمای نہ تھا اور شعرو سخن محدود قبائلیت سے نکل کر نسبت متمون علاقوں میں ایک فن کی حیثیت سے جانے لگا تھا عربی فارسی کی تعلیم اکشو پیش اظہار کا ذریعہ اور شعر کا موضوع خواہ کوئی سا ہو تو تاحمد باری تعالیٰ نعت، منقبت صحابہ کبار اور حضرت غوثِ اعظم قدس سرہ دیگر اولیاء کرام کے از کاروستائش سے ہوتی تھی۔" (25)

بلوچی کلاسیکل شاعری ۽ اولی دُوراءِ گیشتر مذہبی ۽ نیکراہی ۽ رنگ ۽ دزو شم مارا نیم عہدی شاعری ۽ دست کپیت: "اے دُوراءِ شاعرانی بنگچ کنگ یا سرناگ شاعران گوں خدا، رسول، چاریں یار، پیر، ولی ۽ نیک پاکانی ساڑا ڳ ۽ نام ۽ گوں بنگچ کت آنت۔ پداماں شعر، لاپ ۽ وتی مراد ۽ مقصد، بنگپ اش جتگ یا ہے بنگپ کہ شاعران آئی ۽ سرا شعر پر بندگی بوتگ ہما ڳے جتگ آنت۔ شعر، گلڈ سرا پدا گوں خدا، دریں رسول، پیر ۽ بزرگانی در، عرض، پریات توبہ، وتی گناہانی بکش، جست،

لوٹ، در چک، طوبی، ساہگ، تلب، ہے رنگیں دگہ نیکیں مراد، واہگ، لوٹ
ایش کنگ، شعر، گلڈ سراوی نام اش گپتگ، شعر اش میلنگ" (26) مُلا فاضل،
کہ آئی، وقی شاعری، پاک نازیک، وزبت، اسلامی راجد پتر، دہستان، قصہ گوں
شعری دزو شم، وقی شعراں آورتگ انت۔

"من کہ سجان الذی اسری اول یات کناں
گوہر، بحر، دھن را وقف آن زات کناں
جان ستاں میل وطن بابے سماوات کناں
بلکیں گوں راہنما خضر، ملاقات کناں" (27)

یا

"داشتم دست تفرع با خدائی لم یزل
عرش، کرسی، ثریا سکہ زد روزء اول
نص، اندر چار صحیفہ نقش ارسال نزول
ہست فی نار جَهَنَّم خلدين بد عمل" (28)

اے دؤر، دگہ شاعرے مست توکلی انت کہ آئی، شعراں تصوف رنگ، دزو شم
بازگندگ بیت۔ مست توکلی وت فقیریں، درویشیں مردمے بوتگ۔ آئی، شاعری
، ہم مذہب، نیکر، ای، حداد، پاکیں نام، وقی شعر، ہم بندات کنگ انت۔

"ہر دے ستاریں خُدائی نام، گرال
نام محمد، یا تنوں پیر گوں پڑکوان
رب وسیلہ اے کھنپ کھوریں مژدان" (29)

مست توکلی شاعری، مستریں بُنگپ عشق، مہر انت بلے مذہب،
نیکر، ای، بُنگپ، ہر شاعر ایشی، دوست داریت چیا کہ آہانی سُنگ، عقیدت گوں وقی

مذہب ۽ انت۔ مُلا قاسم کے آئی ۽ شاعری ہم مذہب ۽ نیکراہی ۽ پنٹ ۽ سوچ ۽ مردماں دنست، مُلا قاسم وانندہ ۽ عالمے ات ۽ فارسی ۽ عربی زبان ۽ زانکار ۽ عالمے ات۔ اے دنیا ۽ آئی ۽ بنی آدم ۽ دردگم ۽ ڈکھ ۽ بے تاہیر باز گوں ہورتی ۽ مارا تا۔ پیشکا آئی ۽ گوں واجہ حُدایہ ہر وہد ۽ دست بندی لکنگ ۽ دعا لوٹیگ۔

"الْمَدْامْ دَسْتَانْ پِيشْ ستَارْ ۽
عَاجِزِي بَندَانِشْ گُونْ اسوارْ ۽
يَا نَبِي اللَّهُ پَاكِينْ دِينَدَارْ
روز شپ واناں قلْ هُو اللَّهُ رَا" (30)

يا
"ہر سحرگاہ دست بندال پیش اللہ الحمد
شاہ سلطان نبی ۽ دوست داراں بے عدد
ہر چہار یاراں لوٹاں ثوب و توثیق و مدد
جزم زاناں کے امام بر من نہ انت اقدو حسد" (31)
مولوی عبد اللہ روابند ۽ شاعری ۽ مذہبی پگر ۽ لیکہ ہم گندگ بنت۔ آ
شاعری ۽ حُدایہ ہستی ۽ رسول ۽ سراتک ۽ یقین ۽ "معراج" ۽ سفر ماں و تی شعر ادا
جو انیں رنگ ۽ دزو شمے ۽ بیان کنت۔ آئی ۽ اے جبراں سرا یقین انت کے محمد گوں
حُدایہ، پتمنی آزمان ۽ ملاقات لکنگ ہے ندارگ ۽ آوتی شعر ۽ اے وڑا بیان کنت۔

"در" الف" اول بگویم اسم اللہ احمد
بے نظیر ۽ بے وزیر ۽ لا شریک ۽ لامد
"ب" قسم باللہ کہ یا رب نیست ترا کفوا احمد
صورت ۽ شکل ۽ مزانج ۽ طبع ۽ ترکیب ۽ جسد

"ت" ترا نیست انت ہدایا مثل ۽ مانند ۽ ولد
بے نیازے ارزان ۽ فرزند ۽ باب ۽ مام ۽ جد" (32)

یا

"خالق ۽ عالم پاک انت چه مٹ ۽ درور ۽
اے خبر حق انت گوش کن ات صدق ۽ باور ۽
ذرہ ذرہ من عالم ۽ کل ۽ کائنات
یاد کنت ہر یکے بہ کیتائی ، داور ۽" (33)

اے دوڑے شاعر اولیانی بنگیج گوں حداء پاکیں، رسول صہ پیر
ولی، اولیانی نیکیں ناماں کنگ ۽ نیکراہی بُنگپانی درانگا زکنگ ۽ ابید پیغمبر انی خلیفہ انی ۽
صحابیانی داستان ۽ تصحیح انی سراہم شعر پر بستگ۔ چو کہ امیر حمزہ حضرت علی ۽ بی بی
حنفیہ ۽ جنگ ۽ لپھ، دُریں نبی ۽ کرامات، دُریں نبی ۽ چکاس، حضرت علی ۽ بلاہ ۽ جنگ
اے دُراہیں نیکراہی بُنگپانی سراہم اے دوڑے شاعر اولیانی شعر پر بستگ۔ جوانسال
گلیٹی ۽ شاعری ۽ گیشتر بہر نیکراہی ۽ مذہبی بُنگپانی سرا انت۔

"محمد تئی سرا راضی ہداییں
محمد امتی ۽ رہنمائیں
محمد رحمت ۽ مہر ۽ دریائیں
محمد درد دوزخی دوائیں" (34)

یا

"مسل معناں کھنے ہوش ۽
قرآن ۽ دارے دلگوش ۽
کھنے زاری شف و روشن ۽

رجیمی نامیں رحمان " (35)

اے دوڑءے زانیکارءے کواس ملائی دوڑ گوش آنت اے دوڑءے گیشتریں شعر ایں
نیکراہی ۽ مذہبی بُنگپانی سرا شعر باز آنت۔ اے دوڑءے شاعر ایں مہری بُنگپءے سرا
شعرے پر بستگ گڑا پیسر ۽ خدا ۽ رسول ۽ نام ۽ گپتگ ۽ وقتی شعر بندات کتگ ۽
شعرء میانجی ۽ وقتی مقصد ۽ گپت جتگ ۽ ہے رنگ ۽ وقتی شعر ہلاس کتگ۔

3.3۔ نیم عہدی شاعری ۽ چاگردی سر حال

چاگرد چہ انسان ۽ جوڑ بو تگ آنت۔ انسان بنداتی وہدءے ایوک ۽ تھنا بو تگ
پدا کٹم ۽ ہاند انانی دزو شم ۽ بدال بو تگ۔ دیروئی کنان ۽ میتگ ۽ شہر انی دزو شم ۽ آہاں
وتارا آباد کرتگ۔ پیشکا گلوش آنت چاگرد ۽ جوڑ کنوک انسان آنت ۽ ہر انسان وقتی
چاگرد ۽ شر ۽ حرابیانی سلکاریانی مانزمان ووت آنت۔ ہر انسان ۽ ہر قوم ۽ راج ۽
مردمائ ۽ وقتی چاگرد ۽ ساڑا ڳل ۽ تو سیپ ۽ صفت وڑ وڑیں رنگ ۽ دزو شم ۽ کرتگ
آنت۔ دنیا ۽ ہر قوم ۽ راجانی سرا اوڑ وڈیں جاور حال اتگ آنت۔ ڏکھ ۽ گم، واری
۽ غربی، امیری ۽ سیری، توپان، ہور ۽ ہمار، جنگ ۽ مڑائی، ۽ دگہ بازیں ہے پیمیں
واقعات اتگ آنت۔ ہے واقعاتانی قصہ ہر یک مردمے ۽ وقتی رنگ ۽ بیان کرتگ
آنت، چو قصہ ۽ داستان ۽ وڈا ہم بیان کرتگ آنت ۽ شاعر ایں پہ شعری دزو شم ۽ نبستہ
کرتگ آنت۔ اے درگت ۽ بلوچی ۽ ہر دوڑءے شاعر ایں وقتی چاگرد ۽ سر ۽ اتگلیں ہر
پیمیں واقعات، شر ۽ حرابی گوں شعری دزو شم ۽ الٰم ۽ نبستہ کرتگ آنت۔ پرے ہاترا
دوئی عہد ۽ ہر وڈیں سر حال ۽ بُنگپانی سرا شاعری کنگ بو تگ۔ چوش کہ مہری بُنگپ،
جنگلی، مذہبی، تشن ۽ بچکند، چاچ ۽ بتل، راجد وستی، سر ۽ سو جی، راجد پتری ۽ دگہ بازین
سر حالانی سرا شاعری کنگ بو تگ۔ اے دوڑءے چاگرد ۽ اگاں ہر پیمیں واقعاتے بو تگ

گڑا شاعر اس ہے واقعاتانی قصہ شعری دزو شم ۽ بدل کر گتگ آنت۔ ہو رہا، تو پان ۽ شر گتگ، اے چیمیں بُنگپ ۽ سر حال زر گتگ آنت۔ چاگرد ۽ سلاکاری ۽ حرابی نے بو گتگ شاعر اس ہم و تی قلم دوست نہ داشتگ۔ شری نے ہم بو گتگ گڑا شاعر اس اے چیز ہم شعری دزو شم ۽ آور گتگ آنت۔ گیشتریں پولکار ۽ زانکار اے دور ۽ شاعری ۽ چہ و تی اے دگہ لبزاںک ۽ پڑاہ ۽ شاہیگان تر گوش آنت پر چاکہ اے دور ۽ شاعر اس چاگرد ۽ ہمک تک ۽ پہناتانی سرا شعر نیشنیت گتگ:

"ایک اور صنف سخن ہے جو پہلے دور کی قدیم شاعری میں نہیں ہے جو اس دوسرے دور کی پیداوار ہے۔ جو وہ موسمی حالات و اتفاقات جیسے بارش، طوفان، قحط سالی، آبادی آفات، زینی آسمانی جیسے واقعات کو نظم کرنا ہے جو واقعی قابل تعریف اضافہ ہے،" (36)

چاگرد ۽ نندو کیں مردمانی و استہ آپ ۽ بو گنگ چینچپو زلوری انت بلے ہے آپ ہم جا ہے نہ جا ہے ۽ تباہی ۽ بر بادی کاریت۔ ہے تباہی ۽ بر بادی ۽ قصہاں شاعر ماں و تی زبان ۽ چو شعری دزو شم ۽ بدل کن آنت۔ "بلو چو گوش آنت کہ ہو رہا پر آبادی انت بلے ہما ہو رکہ نیک ۽ رحمت بہ گواریت ۽ پدا چو گوش ہمگوش آنت کہ ہو رہا پر کلکی چیز نہ آنت بزاں ایشاں کہ بو گنگی انت ۽ الی ۽ بنت۔ ہمیں ڈیہہ ۽ پڑاہ شاہیگانیں دامن ۽ دلبند ۽ سرا باز بری انچیں تزند ۽ تو پانیں ہو رکہ بو گتگ کہ چہ آہانی کھر ۽ بے امانیں رچگ ۽ پد ہما ہند ۽ دمگانی گیاب ۽ دور سریں سٹہلو راں دوار چیج ۽ کوہ گو جیں ہار کتگ کہ ہما ہند ۽ دمگاں سک باز تباہی آور گتگ ۽ ہمک چیز ۽ را چو تند ۽ پیتگ ۽ گوں و تی ہمراہی ۽ بر گتگ۔ ماں نیل بوم ۽ بے گوازیں زر ڳت ۽ او گار گتگ" (37)

چاگرد ۽ هر پیمیں سکی سوری، کیت آثری جنگ به بنت۔ گل ۽ وشی به بنت
یا ھوئه ہار به بنت گڑا شاعر ہے واقعاتانی سراوتی حیال ۽ پکر ۽ وسیلہ ۽ ہماندار گانی
ندارگ کشی ۽ کن آنت آہاں شعری جامگ گورادینت۔

"نا گمان ۽ هر نیمگا شہنور گیا بیں پر شنگ آنت
ماں لداں سالوس ۽ اشگال ۽ پنگ اش کشنگ انت
گزیشگانی اژدھا اش چہ دیاراں کشنگ آنت
چپ ۽ راست مردانی سلوات ۽ منادی روٹگ آنت
تہت ۽ بالشاں په پیکر چہ واباں جستگ آنت
سر درا ۽ پاد شپاد ۽ دیم په کوہاں رپتگ آنت" (38)
ملا فاضل ۽ ابیداے سر حال ۽ سرا دگہ شاعراں ہم شعر نبستہ کرتگ۔

اے دؤر ۽ شاعرانی جوانی ئے اے بوگاں اگاں یک شاعرے ۽ یک سر حالے ۽ سرا
شعرے نبستہ کلتگ گڑا ایندگہ شاعراں ہم ہے بُنگپ ۽ سرالم شعر نبستہ کلتگ۔ ہے
دؤر ۽ یک شاعرے ملا بہادر مرastaں آئی ۽ ہم "شد ری ۽ ہار" ۽ سرا شعرے
پربستگ آہے ہار ۽ ندارگ ۽ چوش بیان کنت۔

"ترمپ رِ تکاں بے امان تراک ۽ ترک آت کو کراں
زلزلہ با گلگھ گویم بروزء مہشراں
گپتگ توپان چار کنک ۽ ما نند اتاں نوحی برال
آدگارے کت نہنگ ۽ گوست چما گٹ ۽ گراں
گون اتاں بانور گوں بُواں سالونک گو ما سیر پراں

کل ۽ زڙي زرنگارين جود گوں ڏالشائين براا

بند ۽ جڳير ۽ دھاتااں ٿچ نه منت ماں هنگهااں" (39)

اے شعرااں چاریں گڑاما را ہے سما بیت گوشے ہے ندارگ انوں مئے دیما
بو گءِ انت۔ اے دؤر ۽ شاعر انی شعری توانا انچو محکم بو تگ آنت کہ گوشداروک
۽ وانو کافی دلانی سرا الٰم ۽ وقی اثرے دؤر داتگ: "وہدے ما نیم عهدی یا مُلائی
ڊؤر ۽ لچھکاری ۽ سراچشا نک دیاں گڑاما را اے دؤر ۽ لچھکاری چہ عهدی دؤر نیگ ۽ پڑا
۽ شاہ ہیگان تر گندگ ۽ کیت۔ پر چاکہ اے دؤر ۽ لچھکارااں زند ۽ چاگرد ۽ ہمک تک ۽
پہنات ۽ سرا او تی ڈریں حیااں ۽ لیکہ تاتگ آنت ۽ لچھکاری کتگ، چہ اے دؤر
۽ لچھکاری ۽ وانگ ۽ رند تو ہے مارئے ۽ گندئے کہ لچھکارااں جاگہ جا گہے دومی لچھکارانی
رند گیری کتگ۔ چش کہ اگااں یک لچھکارے ۽ کجام یک ننگے ۽ سرا او تی لچھکارااں
گڑا ہما دؤر ۽ دگہ لچھکارے ۽ ہم ہے بُنگپ ۽ سرا او تی دریں گال ۽ مر وار دیں گپتار د ۽
کتار کتگ آنت ۽ ہر یکے ۽ وقی گپتار انی چکاسگ ۽ جہد کتگ کہ منی گپتار ۽ پر بند چہ دومی
نیگااں شر تربہ بنت" (40)

بلوچ چاگرد ۽ جنک، اسپ، مینگ، زہم، ۽ مز نیں ارزشت ۽ بستارے
بو تگ، اے دؤر ۽ شاعر اا ہے چاریں چیز وقی شاعری ۽ بُنگپ جوڑ کتگ ۽ آہانی
جا گہے ۽ ستا کتگ ۽ جا گہے ۽ ایر جتگ۔ ہے سر حال ۽ سرا مُلاؤا فضل ہے چاریں چیزانی
ستاء ۽ پیا کنت۔

" ہر کجام کس کہ خاص درگاہ انت

بحت ۽ اقبال ۽ ہر دم بر جاہ انت

کل ۽ زریگ ۽ بورے بر جاہ انت

عمال کش ۽ شمشیرے سر ۽ بزاہ انت

شرط ۽ آماچاں دست ۽ یکشاہ انت
داب کنت کل ۽ ماہ لقا لالیں
سنج بیت لشائیں کمیت چالیں" (41)
یا

"ہلوتاں نند ۽ نیاد پری رنگ ۽
ترد ۽ رہوار ۽ دور گونا ونگ ۽
پہنچ ۽ زر مشتیں سگار جنگ ۽
کد ۽ بالاد ۽ ڈیل کمان میان ۽
تنگ ۽ گور بند ۽ زین مرنجان ۽
مشت ۽ برچانک ۽ ڈول سپاپان ۽
زبر ۽ گلبانگ ۽ زور ۽ الہان ۽ " (42)

یا

"زال اگاں اصلی ۽ جوان ماتے
بور اگاں پر شوق ۽ مزن گواتے
تیگ ستر تیز ۽ ٹل ۽ سوگاتے
هر بلوچ ۽ توپک اجب براتے" (43)
ہے سر حال ۽ سراہے دؤر ۽ شاعر ملا عبد اللہداد خارانی چوش نبیست۔
"گوشائ شعرے بلوچی پر زبان ۽
چهار چیز ۽ ستا شر انت جہان ۽
جنک وش رنگ ۽ سکھ بے امان ۽
کمیت گوازی گریں راه ۽ چمان ۽

سگار ماں نگر ہیں پوش ء میان ء
بلah جلیں تپنگ دست ء کمان ء " (44)
اے بُنگپ ء سر حال ء سر امک دینار میر واڑی چون بنشتہ کنت۔

"چهار چیز ء صفت ہر جا گھاں اِنت
جنک گوں زیوراں دور ء ترپاں اِنت
زباد ء مسک ء انبریں ء دُنان اِنت
کمیت با سخ ء نگرہاں اِنت
نر آسکی دور ء تژہڈ ء کبندان اِنت
سگار در وہد ء جنگ ء ساہ ء جان اِنت
ہدینکہ خیز کنت دژمن عیان اِنت
تپنگ پر ہگل ء ززمشت نشان اِنت
اگن دور اِنت کہ دژمن گمان اِنت" (45)

اے بُنگپ ء سر حالاں ابید اے دُور ء شاعراں چاگردی دگہ بازیں
ندار گانی سرا شعر پر بستگ۔ چوش کہ جمبر، گوات، ہوئ، اسپ، دگہ بازیں ہے
وڑیں ساہ دار ء بے جانیں چیزان اس وقی شعری بُنگپ جوڑکت آہانی سرا شعر گوشت
ہے رنگ ء ہے دُور ء شاعراں واجہ حُداء آور تگلیں ندارگ "نو داناں" وقی بُنگپ
جوڑکت شعر پر بست۔

سنجبیں	سمیں	نود	مردپچی
منجبیں	فراش	اش	سدا
گنجبیں	انت	کوکر	سحابی
بہ گوار	ماں زرے	نجبیں	نجبیں

(46)

یا

"ہر سہر بند ورنت نود ماں گیاپن مکران
سلیہ ء ساتیچے ء ساچان بنت ماں کشوراں
ہلک ء زیداں گوارنٹ ماں امیری کچھراں
شبندی کیلاں بندنٹ جہمندیں آپسراں" (47)

اے دُور، شاعر اال چاگر د، ہر پیمائیں جاور حالانی سرا شعر پر بستگ اے سر حالاں
ابیداے دُور، شاعر اال چاگر د، دگہ ہم بازیں بُنگپ سرحال بوتگ انت کہ آہانی
سرا ہم شعر پر بستگ۔ بلے آہانی واسٹے گیشتر پوکاری در کار انت

3.4۔ نیم عہدی شاعری ڈیہہ دوستی

مہر دوستی عربابت گوشگ بیت کہ چہ ایشی، ابید بنی آدم و تی ذات،
ناسرجم انت۔ اے مہر، جزبه انت کہ آبنی آدم، بنی آدم جوڑکنت، انسان،
سرجم، پیلوکنت۔ دنیاء ہر قوم، راجہ بنت آہاں گوں و تی وطن، و تی قوم، و تی سر
زمین، الم مہربیت۔

"مہر، محبت، جزبه اصل، قدرتی چیزے کہ اے شہ ازل، بنی آدم،
حون، گوں ہوار، شریک انت۔ آئی، زیند، گوں بندوک، ہم گزخچ انت، محبت،
شاعری ہے بنی، بندری جز بگانی در شانی، نام انت کہ آشہ انسان، ڈوبر، پیدا بیت،
نر میں، و شیں لوزانی صورت، شعر، گالانی دزو شماں زیریت" (48)

دنیاء ہر قوم، راجہ، گوں و تی ڈیہہ، وطن راجہ، و تی ڈیہہ، ڈزاہیں
ندار گاں گوں مہربیت۔ جبراگاں راج دوستی، وطن دوستی، سرا بہ بیت گڑا آوتی
ڈیہہ، و تی راج، نزوری، کمی آں نہ میت۔ اے پیمائیں دوستی ڈیہہ، و تی هر

نندو کیس مردم، باطن، ہست انت آتری کجام تک، مردم بہ بنت۔ بلوج راج ہم وطن دوست، قوم دوستین مردم انت۔ پیشکا عہدی مردمان گوشٹگ، وطن حشکیس دار، اے بتل بلوج قوم، راڑی یہہ دوستی، وطن دوستی، سکین، دوست۔

"بلوج استمان بازو طن دوستین خلق، ہے سوب، بلوجاں من اے بتل مشہوریں، در، سردے جی وطن، یعنی چوکہ حشکیس، بے بریں دار، لامب، سراوی کھدام، نائینت۔ تے آنہی، پہ ہواں حشکیس دار دی گوشے کہ یک باغ، بہار جا ہے لیکن عملی زیند، مان وطن دوستی، اے مظلودے نیں کہ کے شف و روشن، شدو، لنگھڑاں کائیت، گڑادے وقی، ڈیہہ، الکھاں ژامہ کنزیت" (49)

ڈیہہ دوستی، راج دوستی، سبق نیم عہدی بلوجی شاعری، پیسر بلوجی گیدی لبزاںک، رسیت کہ ہما دؤر، ماتاں وقی تا سپیں بچک، جنکاں، گوہاراں وقی، ٹنگھیں براتاں پہ وقی، ڈیہہ، راج، ہاترا سر، قربان کنگ، لیلو داٹگ انت۔ وطن دوستی، راج دوستی، سبق بلوج قوم، چو، وقی، مات، گٹ، رستگ۔

"من قولیگاں پہ ما روچانی
منی بچی رُدیت ورنا بیت
قولیگ پہ گلیں ڈیہہ، بیت" (49)

گیدی لبزاںک، ابید راج دوستی، مثال بلوجی شاعری، اولی دؤر، ہم دست کپیت حمل، قمبر، شعر ای وطن دوستی، مارشت، جزگ دست کپ انت۔ بیگر ہے وڑیں وطن دوستین شاعرے آت کہ آئی، شعر ای ظاہر بیت کہ آئی، زند، بندیا وطن دوستی، سرا ایرانت۔ پیشکا آقدہار، روت بلے آ بلوج قوم، بلوج وطن، نہ شموشیت، گوشیت۔

"بیا بروں ہمودا کہ دلیں بلوجی ایں

دلیں اوں سیوی ء من دل ء دوستیں" (50)

میر قمبرء شعر اس ڈیہہ دوستی، راجدوستی، ندارگ ٹھکمیں رنگے گندگ
ء کیت کہ آوتی قوم، غریب لاچار، درتہ پیچ وار بزگیں مہلوک چہ ظالم ء تمردیں
زوراک چہ رکینگ ہاتراوتی سرا قربان کنگ پیچ نہ ترسیت تمردیں ٹیک ڈنگانی گوما
مزاحمت کنت۔ آہاں چہ گلامی ء کیز آجوء آزادت کنت۔

"زانہ کہ تو محراب ء نئے

مال وار ء ٹیکانی سرئے

راتتے کہ بندگیک آنت تی

بلے مات ء گوہار آنت دُروہ منی

منی حون ء رگ آنت ہپت پشتنگی

من زندگاں دات اش نباں" (51)

ہمیں ندارگ حمل جنیندہ شعر اس ہم گندگ بنت کہ آئی شاعری ڈیہہ

راجدوستی، درس سبق رسمیت۔

"گوہ مہ ور بازیں اے جبر عیب آنت منے گورا

من بلاؤں ایر آنت منی تارخ دپتر ء

اے جبر غیر آنت کش وقی شاگ ء نگر ء

اے جبر عیب آنت پ منی نازکیں سرء

جن فرنگانی حمل پسند نہ بنت" (52)

یا

"حمل ء وتنی ملک ء کاڑ خمار چین دوست باں
پشک ء شلوار ء سرگیک ء سر چادر آنت
آستونک اش دزاج آنت ء لنکافی نوگ اش دراں
دامن اش گزانت چہ زمین ء بہرے گراں" (53)

راج ڏیبہ دوستی اے رند نیم عہدء شاعری جوانیں رنگ گندگ ڪیت۔
اے دؤربنگپ سرحالء حساب چہ اوی دؤرء شاہیگان تربوتگ چاگردی بُنگپ ء
سرحالاں ابید شاعرال راج دوستی ڏیبہ دوستی جوانیں مثال ماں وتنی شاعری ء
آورتگ آنت۔ اے دؤرء اگاں بلوج ڏیبہ یا بلوج راجء سراہروڑیں سکلی سوري
ئے اتگل گڑاشاعرال یا کہ ہے دؤرء مردمائی وتنی ڏیبہ حفاظت کنگ زانتگ۔ اے
دؤرء شاعرال مدائمی وتنی شعرانی وسیلہ بلکلیں وتنی راجء راسرء سون ھم کلتگ کہ ہر
وہدء شما یکجا ھم تپاک بہ بیت۔ نیم عہدی دؤرء ملا فاضل ء گورا راجی تپاکی سرء
سو جی ۽ پنٹ نصیحتء مارشت ھجزبگ آئیء شاعری گندگ بیت۔ پیشکا آونی
راجء راپہ وتنی شعرانی وسیلہ سرء سون کنت گوشیت۔

"ہرچی کہ رند آنت گر حقیقتء ہمراہ بئے ات
مہر ء دوستی ء ناتپاک یکجا بئے ات
ئئے کہ چہ شاہانی درء دست کوتاہ بئے ات
پلیں مستاگے ماں بشارتاں واہ بئے ات" (54)

یا

"مہر ء دوستی آں په سیم زر کن ات
 بور عقاباں په جنگلی باندات ء گور کن ات
 ملیں تاوان آں کش ات ء کاراں شر کن ات
 مشکلیں کاراں شما کماشاں پیر کن ات" (55)

مُلائے قول انت کہ "سنگ" ہما وہدءِ گزان بیت کہ مردم و تی سنگر ء بہ بیت "ہر
 وہدے کہ مردمے یارا جے چہ و تی سنگر ء در کیت گڑا بے رحمیں ہار آئی ء ہندالاں
 ولگونج کنت ء آئی ء شکون دیم کنت۔ پیشکا سنگ ء گراں کنگ ء ہاترا ملاؤ فاصل تپاکی ء
 یکوئی ء درس ء دنت" (56)

مُلاؤ فاصل ء زانگ کہ نا تپاکی راج ء چوشومک ء نادر ای ء پیکا ہلاس کنت پیشکا
 آوتی راج ء تپاک بو نگ ء سر ء سونج کنت۔

مست توکلی فقیریں شاعرے ات بلے آئی ء شاعری ء ڈیہہ دوستی ء جزہ
 جوانیں رنگ ء گندگ بیت۔ آئی ء راوی ملک ء وطن ء ہر ہندء جاگہ دشت ء جنگل
 کوہ ء ریک اے دُڑاہیں چیز یک په یک ء دوست بو تگ انت ہر دیں کہ آچہ و تی
 ڈیہہ ء دُور شنگ گڑا وہدے کہ آئی ء و تی وطن ء زہیراں زُرتگ آئی ء گوں بشامی نو د
 جمبراں دوست بندی کتگ کہ شما به گوارا ت دشت، جنگل ء سیر لگیں ڈناں ء کوراں
 سیر آپ بہ کن ات۔

"نو د ٹا سر سیلیں خراسان ء سمبراں
 میر نصیر پیہریں محلان ساکنھاں
 گوراں سنی ء مہشریں بولان ء اشان
 اسپلنچی اے دیر بینیں رینخاں آف کھناں

ڈھاڑر ؎ نازینیت ادو سیوی ؎ اشان

گڑا اناس و شہرغا و گوڑ کھناں" (57)

ہر دیں کہ مست توکلی و تی ڈیہہ دور بوتگ گڑا آئی و تی ڈیہہ و تی راج
و دوری و سما بوتگ۔ انگریز اب بلوچستان و کوہستگ مری و دمگانی سرا آوار جت گڑا
مست و ہے حال ماں سندھ و سر بوتگ انت و شاعر پرے ہاترا سک باز پریشان
بوتگ کہ آوتی ڈیہہ و راج حال و سہی بہ بیت چوشیں مرد مے نتیت کہ مست و را
و تی ڈیہہ و حالاں بہ دنت۔

اے درگت و مارار حم علی مری و گورا ڈیہی دوستی و راج دوستی و شعر ہم
جو انیں رنگے و گندگ و کاینت۔ رحم علی مری و گیشتہریں شاعری راجی زند و گوں
ہم گز نج انت آئی و شاعری و اے اثر گیشتہر انت۔

"دف و کاہان و پچارا

کرائی شہر و بازارا

برانی بھیم و قومرا

کھناں نام و داجمارا" (58)

یا

"مژوں گوں کافرا حقی

دری جنگ و کھیا جکھی

مژوں زور و ستارا

مروشی اتکہ منے وار" (59)

رحم علی مری ۽ گالاں اے ہم زانگ بیت که آئی راغریب ۽ گز نگ ۽ درتہ
 پنج ۽ سیکسیں مردمان گوں مرنیں مہر ۽ دوستی ۽ بوتنگ۔ انگریزانی آہگ ۽ ساری
 بلوچ راج ۽ گورا میری ۽ غربی ۽ اپنچو فرق نہ بوتنگ۔ بلکیں انگریزانی آہگ ۽ پد لٹ
 ۽ پل از گاری ۽ نیز گاری ۽ فرق ماں مردمانی دلاں ودی بوتنگ۔ رحم علی مری بلوچی
 زبان ۽ بنداتی شاعریں کہ آئی ۽ ہے چاگردی نابر و بری ۽ حلاپ ۽ ہے وڑیں واہشت
 داشتگ کہ باکنديں کہ بلوچ راج ۽ میانچی ۽ اے پھیں فرق مہ بیت۔

"ذات ۽ ظالم په پیسو ۽ پارا
 گر گریوا او بے بزیں خوارا
 بند پھرین و جن من آندھارا
 یا گر غنی په چاک ۽ مارا
 ہیل خدائی او کپتہ ستارا" (60)

شوندات

- 1- بلوچ، ڈاکٹر عبدالصبور، کوہنیں بلوچی ہائیر اججو کیشن کمیشن، اسلام آباد، 2016، تاکدیم 95
- 2- شاد غفور، بلوچی کلاسیکل شاعری (پوکاری نگد) بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2014، تاکدیم 132،
- 3- نصیر گل خان، بلوچی عشقیہ شاعری، بلوچی اکیڈمی، 1979 تاکدیم 47
- 4- ہاشمی، سید، ظہور شاہ، شہلچ کار، سید ہاشمی اکیڈمی، گوادر، 2013، تاکدیم 120 / 119
- 5- مری، میر مٹھاخان، توکلی مست، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 2012، تاکدیم 92
- 6- ہمیش تاکدیم 47
- 7- ہمیش تاکدیم 93
- 8- بلوچ، بشیر احمد، دُرچین، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961، تاکدیم 28.
- 9- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2008، تاکدیم 638
- 10- بزدار، واحد، مُلّا فاضل پکر ۽ ازم، ہوار، رحم مهر، مُلّا فاضل زند ازم، سید ہاشمی ریفرنس کتابجاه، کراچی، 2015، تاکدیم 88
- 11- بلوچ بشیر احمد، دُرچین، تاکدیم 75
- 12- روایند، مولوی عبد اللہ، دیوان بلوچی مولانا عبد اللہ روایند، بلوچستان ایران شناسی ادبی انجمن، 2010، تاکدیم 695
- 13- شاد، فقیر، درپوشو کیس سہیل، بلاں بک اسٹیشنری، تربت 2013 تاکدیم 393
- 14- مهر، رحیم، بلوچی دستونک (ازم ۽ بنگپ) بلوچی، اکیڈمی کوئٹہ، 2014، تاکدیم 182 / 181
- 15- شاد، فقیر، میراث، تاکدیم 631
- 16- شاد، فقیر، درپوشو کیس سہیل، تاکدیم 381
- 17- ہمیش تاکدیم 230
- 18- ہمیش تاکدیم 396

- 19- بلوچ، بشیر احمد، دُرچین، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961، تاکدیم 36
- 20- بلوچ، ڈاکٹر عبدالصبور، کوہنیں بلوچی ہائیر ایجوکیشن کمیشن، اسلام آباد، 2006، تاکدیم 55
- 21- مہر، رحیم، بلوچی دستونک (ازم ڀېنگپ) بلوچی، اکیڈمی کوئٹہ، 2014، تاکدیم 213
- 22- شاد، فقیر، ہزارنگ، بلوچی ادبی جہد کار، بھرین، 2016 تاکدیم 224
- 23- مہر، رحیم، بلوچی دستونک (ازم ڀېنگپ) بلوچی، اکیڈمی کوئٹہ، 2014، تاکدیم 214
- 24- ہاشمی، ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی، کراچی، 1986
- 25- مہر، رحیم، بلوچی دستونک (ازم ڀېنگپ) بلوچی، اکیڈمی کوئٹہ، 2014، تاکدیم 214
- 26- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2008، تاکدیم 19
- 27- ہاشمی، سید، ظہور شاہ، شہلچ کار، سید ہاشمی اکیڈمی، گواڑ، 2013، تاکدیم 137
- 28- بلوچ، بشیر احمد، شپ چر اگ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1968، تاکدیم 80
- 29- مری، میر مٹھا خان، توکلی مست، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 2012، تاکدیم 106
- 30- بلوچ، بشیر احمد، پہلکیں اثر فی، بلوچستان پبلی لیکشنر، کوئٹہ، 1987، تاکدیم 30
- 31- ہمیشہ تاکدیم 55
- 32- روابند، مولوی عبد اللہ، گوہرستان روابند، بلوچی ادبی جہد کار، بھرین، 2011 تاکدیم 18
- 33- روابند، مولوی عبد اللہ، دیوان بلوچی مولانا عبد اللہ روابند، بلوچستان ایران شناسی ادبی انجمن، 2010، تاکدیم 70 / 69
- 34- مغیدی، محمد رفیق، ماہنامہ "بلوچی دنیا" 2015 تاکدیم 13
- 35- ہمیشہ تاکدیم 13
- 36- ہاشمی، ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی، کراچی، 1986 تاکدیم 86
- 37- شاد، فقیر، چکاس رنگ، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2011 تاکدیم 59
- 38- شاد، فقیر، درپوشو کیں سمیل، بلاں بک اسٹیشنری، تربت 2013 تاکدیم 146

- 39- شاد، فقیر، چکاس رنگ، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2011 تاکدیم 107/106
- 40- ہمیش تاکدیم 13
- 41- ہمیش تاکدیم 29
- 42- ہمیش تاکدیم 30
- 43- ہمیش تاکدیم 32
- 44- ہمیش تاکدیم 35
- 45- گلچی، یوسف عزیز، زری نو، بلوچی اکیڈمی، تاکدیم 46
- 46- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2008، تاکدیم 648
- 47- ہمیش تاکدیم 652
- 48- بزردار، واحد، ڈیہی وزو شم، بلوچی اکیڈمی، 2001 تاکدیم 48/47
- 49- مری، میر مٹھانخان، اولی ادب ۽ وطن دوستی، ہوار غفور شاد، عہدی رنگ بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2001 تاکدیم 53
- 50- شاد، فقیر، ذرجن، ندارد، 2003، تاکدیم 98
- 51- مری شیر محمد، بلوچی کوہنی شاعری، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1970 تاکدیم 43
- 52- شاد، فقیر، ہر انگ، (اولی بہر) بلوچی ادبی جہد کار، 2016 تاکدیم 619/618
- 53- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2008، تاکدیم 147
- 54- ہمیش تاکدیم 148
- 55- بلوچ، بشیر احمد، شب چراغ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1968 تاکدیم 56
- 56- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلال بک اسٹیشنری، تربت 2013 تاکدیم 466
- 57- بزردار، واحد، ملا فاضل وی وہداء بے درور یں شاعر، ہوار، رحیم مهر، ملا فاضل زند ۽ ازم، سید ہاشمی ریفرنس کتابجاه، کرچی، 2015 تاکدیم 8/81
- 58- مری مٹھانخان، رحم علی مری، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1978 تاکدیم 48
- 59- ہمیش تاکدیم 24
- 60- ہمیش تاکدیم 22

چارمی در

نیم عہدی چینی شاعر انی زند ۽ ازم

4.1 جام ڏرک ۽ زند

مرد پچی ۽ کساس دوسد ۽ پنجاہ سال پیشتر نصیر خان نوری ۽ عہد ٻلوچی زبان ۽ مزن نامیں شاعر جام ڏرک ۽ زند ۽ بابت ٻازیں زانت ۽ سرپردا نیست اے جیڑه ٻلوچی ۽ دگه ڏلپی پوکاراں انگت راست کت نه کتگ۔ جام ڏرک ۽ زند آئی ۽ شاعری ۽ بابت ٻازیں پوکار ۽ زانٹکاراں وتنی وتنی لیکه ۽ حیال نبستہ کتگ آنت بلے سرجم ۽ دلجمیں آسرے ۽ سرنہ بوتگ انت که جام ڏرک کئے انت؟ کدی ودی بوتگ؟ کدی چہ دنیا ۽ شتگ؟ البتہ یک گپے آئی ۽ بابت ۽ راست انت که آنصیر خان نوری ۽ حاکمی ۽ دوڑ ۽ شاعرے۔ آئی ۽ شاعری ۽ بابت ۽ ہم پوکار دلجم نہ انت۔ آہنی گوشگ انت که ہما شعر جام ۽ نام ۽ انت چہ آہاں بازینے جام ۽ نہ انت۔ بلے جام ڏرک هر کس ات اگاں هر چیزے ات بزاں شاعرے ات یا کہ پہلوانے ہے جو گنجے کہ آزبان دوستے ات۔ آئی ۽ شاعری کتگ یاد گزانی شعر گوشگ انت وڑے نہ وڑے ۽ زبان ۽ ہر مت کتگ۔ جام ڏرک ۽ زند ۽ ازم ہما وہد ۽ زانگ بوت کہ وہدے لانگ ور تھو ڏیمز ۽ کتاب "پاپولر پوئٹری آف ٻلوچیز" 1907 ۽ چھاپ ۽ شنگ بوت۔ آوتی کتاب "پاپولر پوئٹری آف ٻلوچیز" ۽ جام ڏرک ۽ زند ۽ ازم ۽ بابت ۽ نبستہ کنت ۽ آئی ۽ شاعری ۽ پنج شعر ہے کتاب ۽ ہوار گیجیت۔ ہے

شurai آئی زنداء سر جمیں قصہ بیان انت کہ آئی زنداء ہتھیں سال چوں گوتگ
انت۔ ڈیمزراے بابت چوش نبستہ کنت:

"Durraک a poet of the domki tribe who lived at the court of Nasir khan the brahoi khan of kalat in the eighteen century."¹

ڈیمزراء گپاں زانگ بیت کہ جام دُرک ہرد ہمی قرن، شاعرے بوتگ،
آئی سیادی ڈو مسکی کشم، بوتگ۔ آنصیر خان نوری، درباری شاعر بوتگ۔ ڈیمزراء
گوتگ، رداء جام دُرک، یک وہدے نصیر خان نوری، دربار، زندگی
گوازیتگ۔ جام دُرک، زنداء ازم، بابت، دومی مردم بشیر احمد بلوج ات کہ آئی،
جام دُرک، شعر انال چت، نز آرت "در چین"، عنام، چاپ کت۔ چد، ساری
لانگ ور تھ ڈیمزراء کتاب "پاپولر پوائنٹری آف بلوجیز"، جام دُرک، پنج شعر مان
ات۔ "در چین"، جام دُرک، بیست، نہہ شعر مان انت۔ آئی زنداء بابت، بشیر
احمد چوش گوشیت: "جام دُرک، ہما در گالیں بلوج نام انت کہ چہ عشق، تیراں
پیلگیں دل، گوں جیڑاں، دُریں گفتاراں چو ہکری درداں شنزاں، وطن، کوہ،
کوچک دشت، صحراءں پی مجلساں وتنی وش زیر، پر سوزیں شurai گوں تاں
مر و چان، جلوہ ناک، پر چاڑ کنناں انت۔ اگاں کے زیات ہورت سونج بہ کنت کہ
جام دُرک کئے ات؟ آئی، پسو، بس ہمکندر رُجاں، گوشت کنناں کہ دُرک کر مو
نامیں یک ڈو مسکی، پنج بوتگ کہ شہ جام، ملک، ات، اے سر، بُن، ہم جام دُرک،
وت وتنی شurai کتگ"⁽²⁾

"نیلوں مروپی جام دُرک،
کرمو، سولیں پسگ،"⁽³⁾

اے شعر ۽ زانگ بیت آئی ۽ نام ڏرک بوٽگ ۽ آئی ۽ پت ۽ نام کرمو یا کرم خان
بوٽگ۔ جام ڏرک ۽ بازیں شعراو وئی نام خاند ان ۽ نام ۽ وئی زندگی ۽ سرجمیں قصہ
بیان کنگ انت۔ دگه شعر ۽ وئی نام ۽ پت ۽ نام آور ٽگ انت۔

"سار زانت جام ۽ آہنگ انت

سار زانت جامیں ڏرک ۽

کرمو ۽ سولیں پُسگ ۽ " (4)

جام ڏرک ۽ دگه وئی یک شعر ۽ وئی پچار چوش کنگ۔

"ز لخوار چاپک با جڑیانی

ڏرک و دعا گو انت پڑیانی

دار کھڑی ۽ ڏرک ۽ کرمو

ڏرک ۽ کرمو کل ۽ مج بیته

من گروکانی رو ھواں دیته" (5)

جام ڏرک ۽ بازیں شعراو آئی ۽ زندگی ۽ بابت ۽ نبستہ انت کہ آ کئے
بوٽگ آئی ۽ پت ۽ نام کئے ۽ آ کجام کٹم ۽ بوٽگ۔ اے چیز ما ر آئی ۽ شعراو نی دانگ ۽
وت گندگ ۽ کائیت۔ جام ڏرک ۽ زند ۽ بابت ۽ میر مٹھا خان مری نبستہ کنت:

"جام ڏرک دور و سطی کا سب سے مشہور، مقبول اور محبوب تریں

شاعر ہے۔ جام ڏرک ڏو میکی قبیلہ کا ایک فرد اور میر نصیر خان نوری کا

درباری شاعر تھا۔" (6)

میر مٹھا خان مری ۽ ہم گو شگ ہمیش انت کہ آ ہم نیم عہدی دؤر ۽

مشہوریں شاعرے بوٽگ ۽ سیادی چہ ڏو میکی کٹم ۽ بوٽگ ۽ نصیر خان نوری ۽ درباری

شاعر بوٽگ۔ بلے میر مٹھا خان ۽ ہم نہ گیشینگ کہ آ کدی پیدا ک ۽ کدی مر ٽگ۔

بازیں پوکارے ۽ گو شگ همیش انت جام بلوچانی ٹکے ۽ آہانی سیادی ڏو مسکنی کلم ۽
بنت۔ "جام بلوچانی یک ٹکے که گیشتر ماں مولا ۽ کور ۽ در ۽ گوراں نندیت، بلکیں آ
جئی تمن ۽ گوں ڏو مسکیاں ہو رہنے بلے ادازہری تمن ۽ گوں شمار بنت چو گو شگ نہ
بیت کہ ڈرک اچ مولہ ۽ زہری ۽ ہے جاماں ات ۽ ہمداشت ۽ نیاد کت یا مس لہڑی ۽
گوں ڏو مسکیاں جہ مند آت۔ البت ۽ چہ جام ڈرک ۽ جندے شعر ۽ چوش درا
بیت کہ ڈرک چ ڏو مسکیاں گسر کپتگ۔" (7)

"نیں پچھے نیارے من جام ڈرک آل
اچ ڏو مسکیاں سر سستگاں" (8)

بشير احمد بلوچ ۽ گو شگ ۽ مطلب ایش انت کہ جام بلوچانی یک ٹکے ۽ آ
نبیاد ۽ ڏو مسکیاں ہو رہنے بلے ادا مولہ ۽ کور ۽ گور ۽ شستگ انت گوں زہری آں یکجا
انت۔ دیماوت اے گپ ۽ سراتپاک نہ کنت ۽ جام ڈرک ۽ شعر ۽ مثال ۽ دنن کہ آ
ڏو مسکیاں جتابو تگ۔ بلے اے ہم نہ گلیشینت کہ کجام سوب ۽ جام ۽ ڏو مسکی یلہ کتگ
انت۔ جام ڈرک ڏو مسکیاں جتابو تگ ۽ سوب اے وڑا نت کہ آماریت کہ منی مردم
منارا دوست نہ دار آنت ہے سوب ۽ آ لوگ ۽ درا تگ چہ کلم ۽ جتابو تگ

"Our poet jam possessed a sharp will corresponding with his stiff age. A man of wit and humour he would seldom plunge him self to for in anger. But circumstances enverumed his soul Beyond the limit of his patience and for the greater povrt of his life, he abamdoned his home and hearth friends and familiars. Fate opened for him a gloriousfor tune. The help of heaven we worongly count the act of

men. He came to Kalat sought and received the protectionnd patronage of Nasir 1(9)".

اے جہاں پدر بیت کہ جام دُرّک ۽ وقتی مردماء لوگ ۽ زہر کنگ ۽
دراتگلگ بلے زانٹکار ۽ مسکرا بازیں مردمے کدی و تارازہر ۽ حسد ۽ دور داشت نہ
کنت۔ جام دُرّک شاعرے ۽ ابید مسکرا بازیں ۽ وشد لیں مردمے بوتگ۔ وہد ۽ جاور
انچو بنت کہ یک مردمے درء ڏون بنت ہے پیما زہر ۽ گینگ آئی ۽ باطن ۽ آہان
بنت۔ ہے وڑا مردم ۽ برداشت ہلاس بیت۔ جام دُرّک یک زندہ دلیں مردمے ۽
ابید باریں چیاوتنی مردمائیہ دنت دیم په ڏھاڻر نیمگارہادگ بیت۔ بلکیں آوتی
دیکتر ۽ زندگی ۽ شری ۽ واس्तہ وقتی ہلک، وقتی مردم، دوست ۽ دوزواہاں یلہ کنت ۽ در
کیت۔ ہے لوگ ۽ در آگ ۽ پد آئی ۽ بحث پاد کیت۔ ڏھاڻر ۽ رؤت ۽ نصیر خان
نوری باہوٹ بیت۔ بلے زوت آایے ماریت کہ آہننا اداعوت ۽ شرپ ۽ پنڈگ ۽
نیاتگلگ بلکیں گوں عوہت ۽ یک شریں زندے ۽ گوازینگ ۽ اتگلگ پرچہ کہ آئی ۽ نہ
لوٹیگ کہ آ دگرے سرا بوجے بہ بیت۔ آئی ۽ شریانی سوب ۽ آ بادشاہ
۽ آئی ۽ مردمائی سک دوست بوتگ۔ بلے گونڈیں مدتے پد آئی ۽ خاندان ۽ مردم
آئی ۽ رادوست دارگ ۽ لگ ۽ نت کہ ساری ۽ آئی ۽ اے پیمیں مہر ۽ دوستی چرا آہان
نہ رستگ ات۔ ہمدا جام ۽ زندگی ۽ مرنیں بدلي نئے کیت۔ آ نصیر خان نوری ۽ فوج
یک سپاہی بیت ۽ بازیں جنگ ۽ مڑاں نصیر خان نوری ۽ ہمکو پکی ۽ جنگ کنت: "جام
دُرّک نہ تھنا بلوچی ۽ یک وش گفتار ۽ بے درویں شاعرے بوتگ بلکیں اڑ ۽
جنگ ۽ سہر ۽ پتیگلگیں پڑانی سر مچار ۽ سیاہ بزیں لشکر انی دیم دارو کیں زہم جنے بوتگ۔
جام دُرّک مشہد ۽ جنگ ۽ نوری نصیر خان ۽ لشکر ۽ گوں بوتگ ۽ جنگ ۽ پڑ ۽ نوری نصیر
خان ۽ ہمکو پکی ۽ په وقتی زہم جنی ۽ سر مچاری ۽ نام در آورتگ۔" (10)

جام دُرّک، اے شعراء پر بیت کہ آیک سرچارے بوتگ۔

"مروچی منی میان، تیگ، گلن

کہ و سکارہ جام، گش، نبلن" (11)

جام دُرّک ایوک، شاعرے نہ بوتگ بلکیں بازیں جنگ، آئی، نصیر خان

نوری، ہمکو گپی، جنگ کرتگ، واقعی زہم جنی، دلیری، نہ ترسی، نام در آور تگ۔

"جام دُرّک، واقعی شاعری، پیا واقعی سرچاری، تو نگری، سراہم پھر بستگ۔ شعرے

پربند، واقعی ستائے کہ جام دُرّک، کرتگ، یک زہم جن، مزاداریں بلوچ، اج

ایشی، زیات دگ، کہ ستابت نہ کنت کہ آئی، میان، تیگ، گل، چاڑ بیت کہ مرودچی

چشیں دُرّک، پیمیں سرچاریں سورے، میان بستگ۔" (12)

جام دُرّک عاشق تبیں بزاں مہر کنوکیں مردے بوتگ۔ نصیر خان

نوری، وہد، یک مرنیں خاندانے، جنکے، گوں آئی، مہر بوتگ:

"Durraak is supposed to have been with a la lady of khan,s Zanana, and to have undergone great persecutions from him. Oneday I went. Upon my business to the darbar of weanlthy Dhader and three i saw a fair one in the market place. The train of her dress swept the ground. She combed her locks with a comb, and plaited them over the top of her had. Her lips were red as pomegranete flower, and she moistened them with walnut. Bark.Her nose was long and like a dagger.in a garden i saw three porroquets, as like each other as three pearls. Flower that bloom in my lord's

garden beneath the proteetion of the royal furban. I said I will look upon my beloved, I will sit in the noble asembly, I will abbide three for a year. Now that we have come face to. I have seen the abundance of my loves beanty. My grief has been slain, my heart has revived, it has blossomod forth with fresh flowers one every branch its own have, my love took pity on my heart, she gave me her face with all its, jenels. Zeva and jamal are witnesses that "banished all evil from my soul(13)".

اے گپاں زانگ بیت کہ جام دُرّک ء یک جنکے ء گوما مہر بوتگ بلے ہے
جنک ء سیادی "خان" ء خاندان ء بوتگ۔ جام دُرّک یک روچے پہ کار و بار، ہاترا
ڈھاڈر، شت او داماں بازار، یک شر رنگیں جنکے، دچار کپیت اے جنک جام، سک
دوست بوتگ۔ آئی، مٹ، درور سر جمیں بلوچستان، نہ دیستگ۔ چو ہم گوشگ
بیت کہ جام دُرّک، مہر یک نیمگی نہ بوتگ۔ جنک، ہم جام دُرّک دوست بوتگ۔
جام دُرّک، اے شعر، زانگ بیت کہ آئی، دوستدارشاہی خاندان، چہ بوتگ۔

"گل مان صاجی باغ، انت"

سلطان، سر، پاگ، انت" (14)

جام دُرّک، بازیں شعراں و تی زندگی، بابت، ہجر کر تگ کہ و تی زندگی
کجا م دُرّک، گوازینگ: "جام دُرّک، دگہ شعرے، لہتیں بندال، چکلہ، ہم درا بیت کہ
دُرّک بلکن، بندی ہم بوتگ، لہتیں روچ مس بر زیں بندی خانہ، ہم

گوازینگ" (15)

"بیا دسگند گند منی حال ء

گوں فقیرانی منی دو نہو ء جال ء "(16)

ہے شعراء دگہ بندے ء ہم چوش زانگ بیت کہ جام دُرک ء سرا یک
بہتا مے جنگ بوتگ آوتی بیگنا ہی ء سو گند ء وارت ء گوشیت۔

"باور ء کارے گوں تو دائیں

ہپت برء صد گنجیں خدا گواہیں" (17)

جام دُرک ء و تی مرگ ء پیشگوئی ہم و تی شعر اں کتگ آئی ء زانگ کہ نوں
آئی رانہ بخشان آئی را گوش انت۔

"جام دُرک میر نصیر خان نوری ء دؤر و حیاتی ء بیران بوت۔ آئی ء

بیرانی ء سوب ہم آئی ء مہر ء مزن لمبو کیں آس آت کہ آڑا گوں و ت ء سوتک و
بُر تے۔ چیا کہ گیشتر گمان و حیال ہمیشہ انت کہ جام و تی مرگ ء نہ مُرتہ بلکیں شہید
کنگ بوتہ اے شہیدی ء واپک و تی حیاتی ء گوں اے گالاں کتہ" (18)

"ہالو کنگت او کنگراں

کنگ جزئیں برائند گاں

زیتیں شہادت بی من ء

عرشی پری ئے سیر کنایاں

جان ء گناہاں دیر کنایاں" (19)

جام دُرک ء گلڈی واب جاہ اچ لہڑی شہر ء شش ہپت میل رو در آتک ء

نیمگا لہڑی کور ء در کپ گر ک تیگلی ئے انت کہ مرگ ء پد ہداں ادیرہ کنگ بوت
ڈمگ ء مردم تاروچ ء مرد پچی آئی راز نڈیں پیرے ء دیما تر لیک انت۔

جام دُرّک ء ازم:

جام دُرّک نیم عہدی شاعری ء سر خیل گو شگ بیت۔ چاکری عہد ء پدھما
شاعر ء نام دیماکیت آ جام دُرک انت۔

جام دُرّک ء ازم ء بابت ء اوی رند ء لانگ ور تھڈیمز ء پوکاری کتگ۔
پاپولر پو اسٹری آف بلوجیز" ء جام دُرّک ء پنج شعر مان انت۔ لانگ ور تھڈیمز ء پد
دوئی بشیر احمد بلوج ء "در چین" ء نام ء جام دُرّک ء شعر انی یک کتابے جوڑ کتگ۔
اے کتاب ء جام دُرّک ء بیست شہہ شعر ہوار انت کہ بلوچی اکیڈمی کوئٹہ ء نیمگا
1961 ؋ چھاپ ء شنگ بوت۔ آئی ء شاعری ء بابت ء بشیر احمد چوش نبیست۔
"ہپد ہی صدی ء بگر تاں مر و چاں بلوج شاعر اں شعر ء ووت، لاؤء
زہیر وک، لیکو ء دستانگ پربندگ ء ایر جنگ، جنگ ء مڑاء کشت ء کشار، شعر انی
ٹوہیں دپتر گو شتگ ء اشتگنت بلے بلوچی شاعری ء ہمازو شے کہ جام دُرّک ء داتگ ء
ہما نازر ک ء بار گیں راہ بند کہ جام ء پہ وتنی دل ء لہڑانی در شان کنگ ء زر تگ
پیسر گیں بلوج شاعر انی شنیر اں نہ بو تگ" (20)

بشیر احمد ء گو شگ ء ردء جام دُرّک ء نوکیں در شان دابے ء نوکیں
دزو شے ء شاعری کتگ رند ہر آوکیں شاعر ء جام دُرّک ء رہند ء شاعری کنگ
بندات کتگ:

"Jam was the only poet all other prived in efficient.
His poetry can be calld as the height of perfection. An
eminet poet, is said to have remarked, jam enkindled
the fire of poetry to its he heights. while we are
blowing the asles left by him. His poetry presents to

us a fine pattern of elegance. Armed with original thoughts and flashes of brilliant imagery combines linguistic beauty with sweet melody which is the patent domain of Naziri in persian literature.(21)".

جام ہمایک ٿہنائیں شاعر انت کہ آچ ڈگہ شاعر اس اثر مند نہ انت آئی
 شاعری درشان داب چ ڈگہ شاعر اس جتا انت: "جام ڈرک اس دور کے واحد
 شاعر ہیں جنہوں نے پہلی بار بلوچی شاعری کو لطف پیرائیہ اظہار عطا کیا۔ انہوں نے
 مشرقی اور مغربی لہجوں کے خوبصورت امتزاج سے بلوچی شاعری کو ایسا توانا اور
 نمایاں لہجہ عطا کیا جس میں جزبہ کی شدت اور سچائی سمیت ایک بلند تخلیل کار فرمایا
 نظر آتا ہے" (22)

آئی و تی شاعری ہر چیمیں تجربت کتگ رو درا تکی ۽ رو بر کتی دوئیں
 گالو اس شاعری کتگ۔ آئی و تی شاعری فطرت ٻندوک انت۔ آئی و تی شاعری
 قدرت ٻندار گ انچو بیان کتگ انت کہ ڈگہ شاعر، شعر اس گندگ نہ بنت۔
 "جام ڈرک، شاعری، قدرتی ٻدار ہانی بیان ہے ٻے ٻدار ہانی ذریعہ و تی جوزہ
 ۽ لیکھانی بیان کنگ یک انچیں چیز ایت کہ آ ڈگہ چ شاعر، گپتار اس گندگ نہ
 بیت۔" (23)

جام ڈرک، شاعری، بابت، ڈاکٹر عبدالصبور چوش نبیتیت: "جام
 ڈرک، شاعری، وانگ، اے جبر تچک بیت جام ڈرک بلوچی زبان، جوان، ۽ پختہ
 ڏھنیں شاعرے بو تگ۔ جام ڈرک، شاعری، مستریں بھر عشقیہ شعر انی انت۔
 و تی دوئر، اوی شاعر انت کہ آئی، تچک، پدریں راستیان، دیم، آورت، بلوچی،
 عشقی شاعری رانو کیں تب، میلے، هر نگ، گوناپے دات۔" (24)

اے پولکاراں جام، شاعری ساڑا تگ بلے دگہ لہتیں زانیکاراں نگدی
 لیکھاں جام دُرّک، شاعری سرا ایراد گپتگ۔ مراد ساحر چوش نبستہ کنت:
 "مانئے کہ جام دُرّک، شعر انی سرا چشتا کئے دئیں، ہماز مانگ، زبان، چاریں
 جام، لہتیں شعراں وڑوڑیں لبز، عجب عجیں رہند گندگ، کائینت کے
 جام، زمانگ، زبان، بچ سیادی نہ کن آنت۔ چریشی، ہے پدرابیت کے
 مردمان جام، شعراں اڑوتی نیمگ، دگہ لبزمان کتگ انت۔ لہتیں شعر
 ہست انت کہ جام، شاعری، رنگ اش گون نیست۔" (25)

مراد ساحر، گو شنگ، مقصد ایش انت کہ جام دُرّک، شاعری، زبان کہ
 کار مرز کتگ آئی، وڑوڑیں لبزمان انت، عجیں رہندے، سرا شاعری کنگ
 بو تگ۔ کہ آگوں جام، زمانگ، گوں سیادی نہ کن آنت۔ بلے اداے گپ گیشتنی
 انت کہ جام دُرّک، وتی شاعری، بلکیں بلوچستان ہرد مگ، گالوار کار مرز کر تگ۔
 آئی، عربی، فارسی، ہندی، دگہ زبانی لبزوتی شاعری، آور تگ انت۔ جام دُرّک
 ، اگاں اے رہند پہ و تادر چنگ اے یک نو کیں رہندے پرچہ کہ چد، ساری،
 شاعری بو تگ آئی، رہند جام، شاعری، جتا بو تگ۔ اے بابت عبد اللہ جان
 جمال الدینی چوش گوشیت۔

"بیشیر احمد بلوچ، در چین، نام کتابے شنگ کنائیت کہ اے تیو گیں
 کتاب جام دُرّک، شاعری، صورت، کہ دیم، آہت اے کتاب، بازیں شعر انی
 بارہا کہ بلوچی زانیکار پیلوی، تپاک نہ آنت کہ آ جام دُرّک، شعر انت بلے
 کتاب، گیشتر شعر جام دُرّک، زانگ بنت کہ آ زبان، ڈکشن، پیدا اور انت۔"
 (26)

ہمے پیاسید ظہور شاہ ہاشمی جام دُرّک، شاعری بابت، وتی کتاب، چوش نبیسیت۔

"یہ نظمیں ۱"روچ ماں جری نت"، ۲"پیری چے بائیس بیلوء"، ۳"گوشت کنگراں" زبردستی جام دُرّک سے منسوب کئے گئے ہیں۔ حالانکہ ڈیمیز ان کو دوسروں کی تنصیف بتاتا ہے۔ علاوه ازیں ا۔ "دوستین ٹو شیرین" ۲"لیلے مجنہ" ۳"عیسیٰ بری" جیسے عوامی نظموں کو نہ جانے کیوں جام کی تصنیف بنایا گیا ہے۔ مطلب یہ ان میں سے کوئی بھی نظم جام دُرّک کی تصنیف نہیں ہے۔"(27)

سید ۴ گوشنگ ۵ ۶ رداء اے شعر پہ زور جام دُرّک ۷ نام ۸ کتگ آنت۔ بلے چو نہ گشتنگ کہ کجام شاعر ۹ یگ آنت۔ نئے کہ لانگ ور تھو ۱۰ ڈیمیز ۱۱ گلیشینت کتگ اے جام دُرّک ۱۲ شعر نہ آنت۔ اے شعر انی رہندالاں مردم بہ چاریت ۱۳ گڑا جام ۱۴ شعری رہنداء آنت۔ دیکھتا سید گوشنیت کہ "دوستین شیرین"، "لیلی مجنہ" ۱۵ عیسیٰ بری" اے شعر ہم جام دُرّک نہ آنت زبردستی یا پہ زور جام دُرّک نام کتگ آنت۔ بلے بلوجی ۱۶ بازیں شاعر ال راجد پتری کارستانی سرانبشتہ کتگ چو کہ شے مرید ۱۷ ہانی، بالاچ ۱۸ سرا، مہناز ۱۹ سرا شعر پر بستگ۔ ایشانی شعر انی وانگ ۲۰ پد مردم محسوس کن آنت کہ اے شعر گوشے ہماکو ہنیں کردار ال پر بستگ آنت۔ ہمے پیا جام دُرّک ۲۱ "دوستین شیرین"، "لیلی مجنہ" یا "عیسیٰ بری" ۲۲ سرا شعر پر بستگ آنت آئی اے شعر ال پنج جاہ ۲۳ و تی نام نیاورتگ۔ اگاں اے شعر انی درشان ۲۴ بہ چاریں آہانی لبزانی ایر کنگ ۲۵ رداء بندالاں بہ چاریں گڑا لانگ بیت کہ اے شعر جام دُرّک ۲۶ شعری درشان داب ۲۷ شعر آنت دیکھتا سید نبیسیت کہ جام دُرّک یک شاعر نہ بوتگ بلکیں ڈو مبے بوتگ۔

"بلکہ حقیقت یہ ہے کہ جام دُرّک ڈو مکی شاعر نہیں بلکہ صرف ایک ڈومب یا ڈوم تھا جس کو بلوچستان میں پہلوان (گویا) بھی کہتے ہیں۔ ڈومب کا کام بھی یہی ہے۔ وہ مختلف شعر اکے اشعار اور منظومات کو از بر کر کے

گاؤں گاؤں گایا پھرے۔ جام دُرّک بھی اسی طرح مختلف شعر اکا کلام یاد کر کے گاتا پھرتا تھا یہ ممکن ہے کہ وہ نصیر خان کے درباری گوئے تھے اور اس کو جام کا لقب اُسی درباری گوئے کی حیثیت سے دیا گیا جس طرح ہندوستانی گوئیوں کو اسی قسم کے القاب سے نوازا جاتا ہے۔ مثلاً خان صاحب، نائک وغیرہ۔" (28)

بلے سید ظہور شاہ، چشیں حوالہ نے داتگ کہ مردم بہ گوشیت واقعی آ شاعرے نہ بوتگ بلوچی زبان، بازیں زانتکار، پولکارانی گوشگ ہمیشہ انت کہ جام دُرّک نصیر خان نوری، درباری شاعر بوتگ بلے آئی، نصیر خان نوری سناء صفت، یک شعرے ہم پر نہ بستگ، جام دُرّک، شاعری پہ چشیں چیز اں دل نہ بوتگ۔ اے بابت، بشیر احمد بلوچ چوش نہشته کنت۔

"جام دُرّک نصیر خان نوری، کوٹ، دربار، شاعرو شہ نویں آت درباری شاعر انی پچ ٹک و نشان جام، شعر اں سہر انہ بیت پرچہ جام دربار، پہ درباری شاعر، نہ شتگ ات بلکین، چہ جام، بے مٹ و بے در دریں شاعری، آئی، را دربار، بڑا، شان زانگ بوتگ ات۔ اے کس، نہ چارات پہ دربار، شاعری کنت یا پہ و ت، نصیر خان نوری، نام، ہر کس پہ شان گیپت۔ بلے جام دُرّک، یک شعرے ہم آئی، تو صیف، آئی، جنگانی تو صیف، او آئی، دربار، بابت، نہ گوشیت پرچہ جام دُرّک، شاعری پہ چشیں جراں شات نہ بوتگ" (29)

ہے وڈا یوسف عزیز گلکی، جام دُرّک، بابت، ہے وڈیں حیال، لیکہ داریت۔ "جام دُرّک، و تی سمجھیں زند یک بادشاہ، دیوان، گوازینت بلے و تی شاعری، پہ درباری رنگ، گلا و ستاصفت واير جنگاں سر جم، رکھینت" (30)

اگاں ما جام دُرک ء شاعری ء گوں ہور تیں نگاہے ء بہ وانیں گڑاما را نصیر خان
نوری ء سراہم پر بستگیں شعر ہم دست کپیت۔

"نصیر خان ء نیت کسے نگاہ ء
نصیر خان ء دل انت گوں جنگ جاہ ء
جمع کل لیکھوی پوج چل ہزار انت
سرپ ئے گوں توپک ء جنگی جزار انت
سرپ ئے گوں رہکلاں انت غبار انت
سرپ ئے گوں ہل ء پوش ء نیزہ دار انت
سرپ ئے گون اسپر ء سوزیں سگار انت"(31)

اگاں اے شعر ء مردم بہ چاریت گڑاما را نصیر خان نوری ء دلیری ء بہادری
، آئی جنگی سازو سماںی تعریف ء تو سیپ اے شعر ء جنگ ء یک سر جمیں ندارگے
گندگ بیت۔ انچو کہ ایندگہ لبزاں کافی جنگی شاعری ء گندگ بنت کہ آوتی جنگی
ہیر وانی تعریف ء تو سیپ کن انت۔ ہمیں پیا جام دُرک ء اے شعر ء نصیر خان
نوری ء سناء صفت ء کنگ ء انت۔ آئی رایک جنگی ہیر وئے گوشگ ء انت۔ باریں کجام
سوب ء مئے پوکاراں اے گپ جتگ کہ جام دُرک ء نصیر خان نوری ء دربائی شاعر
بوگنگ ء ابیدع پہ آئی ء یک شعرے نہ گوشگ ء گمان ہمیش انت کہ اے پوکارانی
جندر، نہ دلگوشی بیت کہ آہاں جام دُرک ء شاعری گوں دلگوشی نہ ونگ۔

ماچو گوشت کنیں کہ جام دُرک عوامی شاعرے آئی ء باز سادگیں لبزاں
گوں شاعری گنگ ہما احساس ء مارشت کہ آہاں کل انسان مار انت ء محسوس کن
انت۔ جام ہما احساس ء شعری جاگ گورا داتگ انت ء آئی ء مشہور
بوگنگ ء مستریں سوب ہمیش انت۔

"شانگو شاده ۽ شنگو ما
عینان ۽ ڪتوں جنک ۽ تا
واسے گپتگاں پازیباں
مهتاب ۽ پیاپیں گیگاں
موجیں دل منی باغ بیتہ" (32)

ادا بچار چتور ساد ہیں لبزاں ۽ چتوریں عمومی احساس ہے کہ ہر انسان ۽ تھی مارشت انت۔ انسان ستر (Modren) بہ بیت چہ فطرت ۽ تک نہ کنت ۽ آ فطرت ۽ شاعر انت۔ آ توی در انگاز ۽ فطرت ۽ زیبائی آں کنت۔ جام دُرک ۽ چتور فطری رنگ و توی شعری بیان ۽ رجینٹگ ۽ انت۔

"ڈورہ پر انت ۽ امریزاں
زیری قدح ۽ میٹ لیگ ۽
روت داں شکلیں نوکاپ ۽
نندیت ۽ مش ایت ملگوراں " (33)

برے برے انچو سما بیت کہ جام ۽ فطرت ۽ بُت (مجسمہ) و توی دوستدار، دزو شم ۽ تراشنگ ۽ مجسمہ کر گتگ ۽ آئی ۽ راشعری جام گورا داتگ۔

"اکاینت کر گزی کرامان
نیکیں نیاں گوندان ۽
مور اچ کرومگاں سندان ۽
پیاں گواڑگ ۽ سُہر بھلاں
نیم ۽ گُنل ۽ سر ہوشان
نیم ۽ جویں جیگ ۽ جنت۔" (34)

جام، مسٹریں صفت ایش انت کہ آئی، کلاسیک شاعری دو بر زندگ کرتگ۔ ہما شاعری کہ چہ بالاچ، بیور غرگ، رند مرتگ آت۔ جام، ہما شاعری، دو بر ساہ مان کرتگ:

"دوشی مار حیالے نوکیں
دیستگ لڈوکیں مردمے
زیبا حیر پرے مہتو سیں
مرگانی وزیر طاویں
لال مس ہم سراں وہ شاھیں
داب انت ئے ہم و گمراہیں" (35)
آئی، شاعری، مراجتا نیں زبانی لبز ہم گندگ، کا یہت۔

"ان منظومات میں الفاظ، بندیشیں، استخارے اور بیان صاف ہیں۔ اگر یہ اشعار مشرقی علاقے کے ہوتے تو ان میں حسب محمول سند ہی، پنجابی، سرحدی، سرائیکی الفاظ کی بہتات ہوتی لیکن اس کے بر عکس ان اشعار میں فارسی عربی کے الفاظ فراخ دلی سے استعمال کئے گئے ہیں مثلاً اطیف، ہجر، حب، اخلاص، ذلت، پیکان، جیینی، باقین، اطف، نظر مارا بہ بین، قلب، بشر، مژگاں، ناوک، بر من بہ کنی، اُستران، رُخ، طبیعت، چند الفاظ ہیں جو ہم نے جام دُرّک کے مجموعے "در چین" (مرتبہ بشیر احمد بلوج) کے شروع کی دو ایک چھوٹی نظموں سے لئے ہیں باقی تمام نظموں میں ایسے ہی عربی اور فارسی الفاظ مشتمل ہیں۔ جسے کوئی کہہ سکتا ہے جام دُرّک کے اشعار فارسی عربی سے پاک ہیں" (36)

اے گپاں زانگ بیت کہ آوتی شاعری، یک زبانے کا رمز نہ کرتگ بلکیں آئی، دگہ بازیں دری زبانی لبز، گال مار وہ شاعری، کا رمز کرتگ انت:

"بُوئے شہ بیکاں زُرگے وشیں
بھر منا مویناں جن انت پاساں" (37)

"مردپھی منی دل عجب چال کنت
عیناں زیری نظر خیال کنت " (38)

"پشکے دیتہ من بازار ء
کُرتی ء سری گوں شار ء
جنتیں شانو ء زُمار ء
پیچ داتہ ابر گیوار ء " (39)

"نشد مثلیں کدی عشراء صوبر
چہ دارد دعوے شمشاد ہر بر" (40)

جام درک ء شاعری ء فارسی زبان ء اثر بازانت: "البت دُرُك ء جندء
باز شعر اں ء چہ آئی ء فارسی حواریں زبان ء ایکس سہرا بیت کہ دُرُك ء شست ء
آئک قلات ء خانانی دربار ء بوتگ۔" (41)

آڈورء سرکاری زبان فارسی بوتگ ء عربی زبان آڈورء وانینگ بوتگ۔ پدا
آئی ء رو آماں سرکاری مرمداني گورا بوتگ۔ پشکہ آئی ء شاعری ء فارسی، عربی ء دگہ
زبانانی لبزگندگ ؋ کاينت:

"جام دُرُك کہ وتنی گالانی صورت ء بلوچی شاعری ء نوکیں دزوشمے
داتہ۔ آئی ء شاعری گیشت غناۓ یہ انت ء ماں بلوچی ء غزل ء گوناپ ودی بیت۔ آئی ء
ماں کہ عربی فارسی ء شاعری ء لوزاں ہوار کرتہ ء بازوہداں بلوچی ء فارسی ء ہوری ء

نوکیں وزیباں میں لوز ٹائینگ اے ڈول، جام ڈرک، بلوچی شاعری، گنجے، توک،
مز نیں گیشترے کرتہ۔" (42)

آئی، شاعری، دگہ جوانی، ایش انت کے آئی شاعری، سر جمیں ازی
لوٹاناں کار مرز کر ٹنگ کہ یک شاعرے، شاعری، بوگی انت۔ چوش کہ چہرے
شُبینانی کار مرز کنگ، چیدگ، اشارہ سازی، تلمیحات، کار مرز کنگ کہ اے چیز
شاعری، براہدار، ڈولدار کن انت۔ آئی، چہرے، شُبین بلوج چاگرد، پنج جاہ، نہ
سستگ، جتanh انت چاگرد، تھہ، ہر مردم آئی، کار مرز کتگیں چہرے، شُبیناں فہم ات
کنت: "جام ڈرک، وڑ، مثالانی مز نیں شری ایش انت کے آ بلوچی انت بزاں
بلوچانی شپ، روج، نند، نیاد، چپ، چاگرد، راہ، راہندا، الی، مجلسی زند، بیان
کن انت پمیشا بلوچانی دل، پہم، سر، اثر کن انت۔" (43)

"اُل ماهے برجه مس سیاہیں شپاں
اُل گروکی چیلک، من کہکریں
اُل زہم رچوکیں، من کوپگاں" (44)

جام، اے شعر، وقی دوستدار، تعریف، ستاء، انچو کنت کہ ہروانوک، اشکنوک
آئی، کار مرز کتگیں چہرے، شُبیناں ارزانی، پہمیت۔ "جام ڈرک بلوچی شاعری، نہ تہنا
کیف، مسٹی، جہان، گوں پچارینگ بلکہ بلوچی شاعران، یک نوکیں، پر بھاریں
راہے پیش داشتگ، وڑ، مثال (تشیع، استعارہ)، شاعری، چہ پیسر گیں بلوچی
شاعری نابلد بوتگ، جام ڈرک اولی بار، وڑ، مثال، چہ وقی شعر ان، باز پہ جوانی،
دلپسندی، گوں کار گپتگ، گوں آواں باز پہ استادی، وقی شعر ان، چشین سوز، دل
نشینی زیب، زینت، ہورت گندی، بلندی، بائی، کمالاں بٹکاتگ کہ چہ مئے
زبان، دگہ شاعرانی شعر ان، آوانی مٹ در گیجگ نہ بیت۔" (45)

آئی ء زانتکاری ء استادی ء بلوچی ایندگہ شاعر انہاں یک نو کیں را ہے پیش داشتگ:

"توئے چار دھی ماہ ء من ماہ ء گب
 توئے روچ ء نیروچ ، من ایرلوال
 توئے گردگیں بگ ، من گھوڑوال
 تو حاکاں لیٹے من تئی چترال
 تو پاداں شپادے ، من تئی لترال
 توئے سیاہ سیہ مار، من جوگی سراں" (46)

بلوچی زبان ء شاعر اس باز جاہ ء انچیں چہر ء شُبین کار مرز کرتگ کہ دگہ زباناں آدگہ وڑگندگ ء کا ینت۔ چوش کہ وقی دوست سرین ء مارا دمب گوشنگ۔ آئی ء پونزء راز ہم یا خنجر ء چہر دیگ اے پیمیں چہر ء شُبین تھنا بلوچی شاعر انی گورا گندگ ء کا ینت۔ کہ آہانی پہواںی زندہ ندارگ کشی ء کن انت۔

"بئے تو آسکلو پٹ ء چروکیں
 من تو پچی بائ ، پہناد ء گروکیں
 بئے تو بارگیں تازی تچوکیں
 من از دار بائ ، چاپک جنوکیں
 بئے پھلے کہ مس پٹ ء ردوکیں
 من بینگ مگ دم دم کنوکیں
 ہمو پھل ء دپ ء واس گروکیں" (47)

"بلوچی کے شعراء بعض ایسی تشبیہات استعمال کی ہیں جو اردو ان ادباء و شعراء کو بہت عجیب لگتی ہوں گی جیسا کہ محبوبہ کی کمر کو ڈیبو یا بھڑکی کمر کہنا، سینے کو دم مار یعنی سانپ کی دم سے تشبیہ دینا، ناک کو تلوار تنخیا خنجر کہنا خود محبوبہ کو لشہیں

مار یعنی سُھتر اسانپ یا ایسا انپ جس پر گینچلی یا جھلی نہ ہو کہنا کئی اور ایسی تشبیہ ہیں جو صرف بلوچ شعر کے ہاں ملتی ہیں۔ جو ان کی بدو شانہ زندگی کے مناظر کا عکس پیش کرتی ہیں ان کے ذاتی تجربات کے نتائج ہیں اس لئے مناسب حال اور جائز ہیں۔ جام دُرّک کو ایسی نادر تشبیہات وضع قرنے میں طولی حاصل رہا ہے۔" (48)

دوسٹ، تو سیپ، جام دُرّک، زبان چھر، شبینانی در گیجگ، بندنه بو تگ۔
آئی، شاعری دگہ جوانی، ایش انت کہ آئی، شاعری، مارا چیدگی (علامت) شاعری
نیگ انت۔ ہر دؤر، باری، وقی وقی چیدگ بو تگ انت وہ بدل بوہان بو تگ اے چیز
نوک تر بوہان بو تگ انت۔ آئی، شاعری، اے رنگ سک باز گندگ بیت۔

"گل مان صاجی باغ، انت

سلطان، سر، پاگ، انت" (49)

اے شعر، اولی بند، لبز باغ په چیدگ کار مرز کنگ بو تگ بزاں دوستدار
ماں بادشاہ، قلات، انت آئی، سیادی گوں بادشاہ، انت۔

"اطوٹی تو، ملک، چمن

هجا نہ بوتے جان، تن"

یا

"بازار گونئے عہد، گلاں

زیبا نیں باغ، بلبلان" (50)

آئی، ادا طوٹی، بلبل په چیدگ وقی شاعری، کار مرز کنگ انت، جام
دُرّک، وقی شاعری، ہرازمی لوٹ سر جم کتگ۔ شاعری، دگہ یک صنعت کے تبتیح
انت کہ چوناہا عربی زبان، لبزے کہ الیشی، معنا انت سری سری چارگ یا اشارہ کنگ

انت۔ ہما تاریخی سیاسی، مذہبی یا افسانوی واقعات، نیمگ، ہتھیں یا یک دلبر زار اشارہ کنگ، تلمیحات گوش انت۔ ہمے چیز مار آئی، شاعری، گندگ، کا ینت۔

"بیت رُدان، چو چار دهی ماہ،
منے سروں بی چو اکبریں شاہ،" (51)

"اہنگ مہر انت چو سلطان سلیمان
منے حکمت کیز داریت جن، دیہاں" (52)

"میران انت ہما درچک، بر
قدھار، گر انت سوداگر" (53)

آئی، اے شعر اس تلمیحات انچیں رنگے، کار مرز کرتگ انت کہ وانوکاں
الم، یک راجد پتری واقعاتے، نیمگ، بر انت ایشان ابید آئی، شاعری، ہر تک،
پہنات، سر، تجربہ کرتگ۔

4.2۔ مُلّا فاضلِ زند

بلوچی زبان، عہد سازیں شاعر مُلّا فاضل، کشم سے سد سال پیشتر پیش نہ سولداں نندوک بوتگ۔ پداوداللہ بارکت مند، گوریچانی کوہ دیم، کوہ ہنیں میتگ قاسی چات، هنکین کرت۔ مُلّا فاضل، پت، نام چاوش بوتگ۔ آچہ رندانی شیہوری کشم، بوتگ۔ آئی، زند، سرابازیں قصہ، واقعات گوٹگ بوتگ۔ بلے آئی، پیداک بوگ، ساری آئی، مات یک عجیس، وابے گندیت۔

"مُلّا فاضل، ودی بوگ، ساری آئی، ہمیں مات، یک شپے عجیس، وابے دیست کہ آئی، ہر دو دستانی دل، یک روک، دز پشوکیں شے ایرانت کہ پرائی، چم و نزاراں چوال، گوہرانت۔ گڑا فاضل، مات میتگ، پیر زال، گور، پہ وتنی واب، معنا کنگ، شت پیر زال، فاضل، مات، دیستگیں واب، حال، اشکنگ، رند گوشیت من، تو زہر کیت تو چونیں شر طالع، و نیک بختے در یگتیں من، ہنچو تو دو ہے، وڑیں لال، گوہر نصیب، بہ بو تیں برو دل، محن زوت، تی دل، مراد حاصل بنت۔ ترا دو ہنچیں نجھ بیت کہ نام و تواراش دؤر، پرشیت و بازاکن، و نامدار بنت۔ دیرنه گوست کہ فاضل، مات، واب راست بوت، بلوچی زبان، اے روشنما و در پشوکیں استار پیدا بوت" (54)

مُلّا فاضل، زند، بابت، اے قصہ داں کجام، حد، راست انت۔ پہ اے جبر، بحث و باوست، گنجائش ہست۔ پر چاکہ نامداریں مردمانی بابت، مردم اچ و ت، کسہ جوڑ کن انت۔ مُلّا فاضل، ودی بوگ، بابت، زانگ نہ بیت۔

"بلوچ تنے وہدی ہم پہواںی وتنی زند، گوازیگ، انت پیشکا سن و تارخ، گلشیں حیال، نہ داریت آہانی و ت، مس وتنی حساب و داد ہنچیں دگہ پہواںیں

قومانی انت کہ کس چکءے اصلیں ذات و عمر نہ زانت بس ہمنیاں گوشنٹ کہ شیر ان چہ میر ان دو سال مستر انت۔ سئی مز نیں بشء سال پیدا ک بوتگ و سید گوک پروشء جنگء سال بوتگ۔ اگن ہے جنگ بشء سنہ و سال نبستہ و پہنیاں انت۔ گڑا مردم چشیں زہ گانی بو نگء سال لیکھو و حسابء جت کنت۔ بلے وہدے گوزگ و تیر بو نگء چشیں جنگ چوپ ہارو ہیرو پ آس و آماچء حسابء ہم چہ مہلوکء دلاں روت۔ پمیشا کس اے گڑتی نہ کنت کہ چکء بو نگء سنہ و روچء حسابء داریت فاضل ہم رندی بلوق ز گے ات۔ پمیشا آئی و دی بو نگء حساب کس نہ داشت" (55)

ہے وڑا مللا فاضل پیدا ک بو نگء روچء گیشتیں پوکار زانتکار "شد ریء ہار"ء سال زور انت پر چہ کہ ہے ہارء سال آئیء عمر کس اس 29 سال بوتگ اے جبر آئیء وقتی یک شعرے گوشٹگ۔

"چار ات ء چار شبے ات ماہ ء ربیع الاول اس
ہجری ء دوازدہ سد ء بیست ء نہہ ات صاحب دلاں" (56)
اے شعرء گیشتیں پوکار کیاں کن انت کہ اے وہ داں آئیء عمر بیست ء نہہ سال بوتگ۔ آئیء اے شعرء ردء "شد ریء ہار" 1229ء چار شبےء روچء بوتگ۔
نوں ہے جرء چہ پدر بیت کہ 1200ھ پیدا ک بوتگ: "یک حسابء ردء آماں 1200ھ پیدا ک بوتگ بلے اے تاریخ پاگء دجم نہ انت ء انچو خیالی زورگ بوتگ۔ اصل ء اے تاریخ چہ "شد ریء ہار"ء تاریخء زورگ بوتگ کہ ہے ہار چار شبےء روچء ماں چار ربیع الاول 1229ھ جریء بوتگ کہ فاضلء وقتی لچء توکء انت۔" (57)

اے جراں زانگ بیت کہ ملا فاضل، پیدا ک بوگ، تاریخ سن راست
نہ انت۔ آئی، تو اے شعر، "شدری، هار،" بوگ، روج چار شبے گوشیگ۔ بلے
ہمے ہار، سرابزاں "شدری، هار" دگ ک شعرے ملا بہادر مراستانی نیگ انت۔
آوتی شعر، ہمے ہار، آگ، سال، 1230 ہجری نبستہ کنت بلے ماہ، روج، نام نہ
داتگ انت۔

"الف" الف، متین و ثلاشیں ہجرت، صاحب قرآن" (58)
ملا فاضل، گوشیگ، ردا اے ہار چار شبے، روج، سال ماہ 1229ھ
اتگ۔ بلے ملا بہادر مراستانی، ردا ہار 1230 بوگ۔ ادا یک سالے، فرق انت۔
اگاں ملا فاضل، ملا بہادر مراستانی، دوینانی دا تگیں روچاں گوں عیسوی،
(انگریزی)، سال، ماہ، روچاں دیم پ دیم بہ کناں، بہ چاریں گڑا کجام روج، ماہ سال
بوگ انت اے بابت، فقیر شاد چوش نویسیت۔

"پہ ہمے ہار، روج، ماہ، سالانی در گیجگ، ماچہ دام در
(انٹرنیٹ) www.Islamic Finder.org سالدر (Calender)، تپاسگ،
پد ہجری سال 1229 ربیع الاول، ماہ، چار شبے، روج انگریزی، سالدر، حساب،
آدینگ (جمع)، روج 25 فروری ۲۱۸۱ عیسوی بوگ کہ اے گوں ملا فاضل،
ہار، دا تگیں روچ، ہمد پ، برابر نہ انت، باز دگری داریت۔ پرچا کہ ملا فاضل،
ہار، روج چار شبے گوشیگ، ادا چہ چار شبے، بدلت، آدینگ، روج اتگ کہ ہچ وڑا
برابر نہ انت" (59)

دیمتر، فقیر شاد، ملا بہادر مراستانی، شعر ہم، چہ انٹرنیٹ، انگریزی سال
در، تپاس، ات، چارات۔ اے بابت، آچوش نبستہ کنت: "ملا بہادر مراستانی، تو
لچھ، تو کا تھنا ہار، آگ، سال، ۰۳۲۱ ہجری داتگ، داتگ، روچے نہ داتگ۔ بلے نوں ما

ادا ملّا فاضل، دا تگیں روج چار شبے، ور بیج الاول، ماہ چارمی روج، ۰۳۲۱ ہجری،
انگریزی سالدر، تپاساں کہ باریں اے انگریزی سالدر، کجام روج ماہ سال
بنت۔ چہ دام در، چارگ، تپاسگ، اے ہار سے شبے، روج، ۲۱ فروری ۱۸۵۱
عیسوی، اتگ کہ اداہنا یک روچے، دگری اتک۔ باں چار شبے، بدلتے سے شبے
بوت۔" (60)

ملا بہادر مرستانی و تی لچھ، ہار، آگ، سال، ۱۲۳۰ دنیگ، انت، آئی
وتی شعر، روج، نام ظاہرنہ کرتگ کہ اے ہار کجام روج، بوتگ۔ ملا فاضل، دا تگیں
روج چار شبے انت، ۱۲۳۰ ہجری، انگریزی سالدر، تپاسگ، پدائے جردیما اتگ
کہ ہار سے شبے، ۱۴ فروری ۱۸۱۵ عیسوی، اتگ۔ وہدے کہ ملا فاضل، شعر
اوی بند، ملا بہادر مرستانی، شعر، دوی بند کجہا، بہ بنت گڑا یک روچے، فرق
پیدا ک بیت۔ جتنا جتائی، یک سالے، فرق کیت انت۔ نوں ماں گوشت کناں کہ
اے ہار ۱۲۳۰، بوتگ۔ پر چاکہ انگریزی سالدر، دیم پ دینی، یک روچے، فرق
کیت۔ بلے ماں ویس دؤر، بہ چاریں مغربی ملکاں یورپی ملکانی، ایشیاء باز ملکاں ساہست،
روچانی فرق ہست۔ پر چہ کہ اگاں یورپی ملکاں سے شبے، روج انت گڑا منے گور،
باں بلوجستان، چار شبے، روج بیت۔ اے بابت، فقیر شاد چوش نبیسیت:

"باکدات کہ ملا فاضل، ۱۲۲۹ ہجری، بہ گوشتیں، ایشانی توک، یک
سالے، دگری میا تگیں۔ بلے من، ستک انت کہ ملا فاضل، ہم و تی لچھ، چہ
1229ھ، بدلتگ، 1230 گوشتگ۔ وہدے کہ آئی، ہار، آگ، روج، ماہ بر ابردات
کتگ انت۔ گڑا چہ ایش، امی، بزان ات کہ آئی، ہار، سال ہم 1230 ہجری داتگ
کہ رند، آئی، ہے دا تگیں سال نگینگ، ۱۲۲۹ ہجری کنگ بوتگ۔ اگاں ما ملا

فاضل ۽ لچه ۽ بند ۽ انبشته به کنیں ۽ آئی ۽ چار ۽ تپاس به کنیں۔ گڑا مرندی مردمانی ہے لگنیں ردی ۽ در گینتک کنیں کہ اے ردی چہ کجا کنگ بوتگ۔

"چار ات ۽ چار شبے ات ماہ ربیع الاولالاں"

ہجری ۽ دوازدہ سد ۽ بست ۽ نہہ ات صاحب دلاں"

ملا فاضل ۽ لچه ۽ دویں بندانی وانگ ۽ تپاسگ ۽ رند مردم ہے آسرء کیت ۽ سر بیت کہ آئی ۽ لچه ۽ دومی بزاں جھلی بند ٿہنا گوں یک گالے ۽ بند "آبے" بدلو گنگ ۽ اے ردی بوتگ۔ اے ردی پیدا ک بو گنگ ۽ دو سبب بوت کن انت یکے وہ ہمیشہ انت کہ چہ فاضل ۽ بیرانی ۽ پدھا مردم ۽ کہ آئی ۽ لچہانی دپتر کہ دست ۽ کپتگ آئی ۽ ہے گال ۽ "آب" ونت نہ کرتگ انت۔ دومی ہما پہلوان یا مردم ۽ لچہ یات بوتگ انت۔ گوں وہد ڳو زگ ۽ آئی ۽ ہے گال شمشنگ۔" (61)

فقیر شاد ۽ گوشگ ۽ ردا ملا فاضل ۽ ہے شعر کہ آئی ۽ بند "ہجری ۽ دوازدہ سد ۽ بیست ۽ نہہ ات صاحب دلاں" اے شعر راست نہ انت بلکیں اے شعر رد گوشنگ بوتگ۔ پرچہ کہ ملا بہادر مرستانی و تی شعر ۽ ہے ہار ۽ ویل "ثلاشین" (30) گوشنگ ۽ بلوچی ۽ ثلاشین ۽ (سی ۽) گوش انت۔ چہ انگریزی سالدر ۽ چارگ ۽ تپاسگ ۽ ہار ۽ ویل 1230ھ سے شبے ۽ روچ ۽ اتلگ۔ بزاں ملا فاضل ۽ ہے شعر چوش بوتگ "ہجری ۽ دوازدہ سد ۽ بیست دہ ات صاحب دلاں" اے گوں 1230ھ مدپ بیت۔ بلکیں ملا فاضل ۽ اے شعر رندی مردمانی روشنگ یار د گوشنگ ہے وڑا ملا فاضل ۽ ودی بو گنگ ۽ سال یک جیڑ ہے ات کہ اے جبر مسکی انت کہ آ وہد ٻلوچ راج یک نا اندھیں راجے بوتگ کہ آہاں چُکانی ودی بو گنگ ۽ روچانی حساب و تی گور ۽ پہ دپتری صورت ۽ نبشتہ نہ کرتگ انت۔ آہاں گیشتہ ہما وہد ۽ هر پیہمیں حد ائی کزانے اتلگ ہما وہد ۽ چکے ودی بوتگ گڑا ہما روچ ۽ حساب و تی گور ۽ یات کرتگ۔ ہے پیا ملا

فاضل، نوجوانی، وہدہ، یک خدمائی کزانے اتگ کہ ہے روچاں ملا فاضل کساس
30/29 سال، عمر، بوتگ۔ گڑا آئی، یک انداز ہے، رد، وقی عمر وقی شعرے، پہ
چیدگ آورتگ۔ بوت کنت اے جر راست مہ بیت چیا کہ سائیٹک رنگ،
آئی، پیداک بوگ، چیزیں (Data) نے دست نہ کپتگ کہ ما آئی، راست بہ
گوشیں۔ بوت کنت کہ آئی، عمر یک دو سال گیش، کم بوت کنت۔

ملا فاضل، بیرانی، وہدہ، پاس تجھک نہ انت۔ ہر یک پوکارے، کہ
آئی، زندہ سرانبشتہ کرتگ۔ اے دُڑاہیں پوکارانی جراں دیگری ہست۔ چوش کہ
ملا فاضل، قبر، شک (سنگ) آئی، کستریں برات ملا قاسم، دست، ووت نبشتہ
گرتگلے وہدہ، گوزگ، ہمراں، شہلچے کار، قبر، سنگ، ہم وہدہ، وقی دنزا، مجاں اندیم
گرتگ۔ پیشکانوں مئے پوکارانی گپ یک نہہ انت ہر یک پوکارے، وقی حساب،
آئی، مرگ، سال، ماہ جتائیں رنگے، نبشتہ گرتگ انت، آئی، مرگ، علت جتا
گوشتگ۔ سید ظہور شاہ ہاشمی، گوشگ، ریدا، آولی مردم بوتگ آشہ لچہکارے، قبر،
زیارت، شتگ اے بابت، آچوش گوشیت: "ملا فاضل کے لوح مزار کے مطابق وہ
بارہ سو ستر (۲۱۰) ہجری میں وفات پا گئے جو تقریباً اٹھارہ سو باسٹھ (۲۶۸۱)
میلادی کے برابر ہو گا"۔ (62)

دیکتر اسید ظہور شاہ ہاشمی ملا فاضل، پیداک بوگ، سن، سال چوش نبشتہ
کنت۔ "ملا فاضل انداز 1200 ہجری، پیداک بوتگ کہ 1270، بیران بوتگ،
سور و مند، آئی، مانش او، سرکاری ادارہ، دینی نیمگ، انت۔" (63)

دگہ جا ہے سید ظہور شاہ ہاشمی آئی، عمر، بابت، چوش گوشیت: "شہلچے کار ملا فاضل
کی وفات کا سن 1270ھ ہے اُن کی عمر چالیس سال سے کسی حالت زائد نہ
تھی" (64)

سید ہاشمی اے حوالہاں بچارت کے آیک جا ہے گوشیت کہ ملا فاضل 1200 ہجری پیدا کبو تگ 1270 ہجری بیران بو تگ۔ پدا آدمیتر اگوشیت کے آئی عمر چل ۽ پنج سال ۽ پنج وڑا گیشتر نہ بو تگ۔ اگاں ملا فاضل 1200 ہجری پیدا کبو تگ 1270 ہجری وفات بوت گڑا اے و 70 سال بنت۔ بلے دومی جاہ سید ہاشمی چوش گوشیت کے آئی عمر چل سال ۽ گیش نہ بو تگ۔ دیمتر اسید ہاشمی آئی قبر ۽ شک ۽ سر ۽ نبشتہ انی بابت ۽ چوش نویسیت: "شہلچ کار، ماں ش ۽ سروں ۽ شک کہ مز نیں وا نگ ۽ رنگ ۽ انت آئی سرادر چنگیں نبشتگ چوش انت۔

گل من علیہفان ویقی وجہ رب ذوالجلال
والا کرام وفات یافت جنت مکان فردوس
آشیان طوطي زبان یار حقیقت سرفراز دل (یا)
در جان۔ ملا فاضل ولد چاؤش بروز دوشنبے بعلت جذری سیم شهر رمضان المبارک
سنہ اربعین ما تین الف۔"

"کدھ چو پر شد عمرش گزشته
بمثیل حاجیاں احرام بسته
بروز عید کردھ جاء ساکن
تمام خیش الہ در فراق
عمل قاسم ولد چاؤش " (65)

سید ظہور شاہ ہاشمی مطابق ملا فاضل گرمپک بیماری بیران بو تگ آ گوشیت کے آئی قبر ۽ شک سرا "جذری" نبشتہ بو تگ۔ جذری عربی ۽ گرمپک ۽ گوش انت بلے دیمتر اسید آئی مرگ، علت بابت ۽ چوش نویسیت :

"اُن کی موت چچک کی وبا سے واقع ہوئی ہے جس کو اُن کے بھائی مُلّا قاسم نے لوح مزار پر "جُدری" لکھا ہے "جُدری" عربی زبان میں "چچک" کو کہتے ہیں اور عام طور پر چالیس یلينتا لیس سال کے بعد چچک نہیں نکلتا" (66)

سید ظہور شاہ وقت گوشیت کہ آئی ۽ مرگ چه گرمپک ۽ بیماری ۽ سوب ۽ بوتگ بلے وتنی گپانی سراوت تپاک نہ کنت۔ پدا گوشیت کہ گرمپک چل یا چل ۽ پچ سال ۽ مردم ۽ نہ گیپیت گڑا داما گوشت کنیں کہ مُلا فاضل گرمپک ۽ نادر اہی ۽ بیران نہ بوتگ۔ سید ۽ پد دومی مردم بشیر احمد بلوچ ات کہ آشہلچ کار ۽ قبر ۽ سراشتگ ات۔ آئی ۽ سید ہاشمی ۽ پوکاری ۽ باز فرق ۽ تپاوت ہست انت۔ بشیر احمد بلوچ مُلا فاضل ۽ مرگ ۽ بابت اے وڻبشنۃ کنت:

"مُلا فاضل ۽ قبر ۽ سرون ۽ سنگ ۽ سر اعرابی ۽ فارسی زبان ۽ چوش نبشنۃ انت۔

گُل من علیہن ان ویقی و جدر بک ذوالجلال والا کرامہ وفات یافت جنت المکان فردوس آشیان بر زبان یاد حقیقت راز دل وجان مُلا فاضل ولد چاؤش بروز دو شنبہ بعلت بیماری نیم سر شهر رمضان المبارک بنزد پیشان۔

چوں	پیر	شد	عمرش	گزشته
بکشل	حا	ضیاں	احرام	بستہ
میل	کرده	جائے	ساکن	تمام پیشان
عمل	قاسم	ولد	چاؤش"	

"چہ ہے سنگ، سہرا بیت کہ ملا فاضل نیم سر، نادر، ہی، بیران بوتگ و آئی زندگ سری روچ ڈول گوستگ انت ہے سنگ، سرا آئی، بیران بوتگ، سن (67) 1270ھ (ہم نبشتہ انت)"

برزے دا تکیں دوئیں پوکارانی حوالہاں دیگری ہست سید ہاشمی، گوشنگ، رداء، آگر مپک، بیماری، سوب، بیران بوتگ۔ بشیر احمد بلوج، گوشنگ، رداء ملا فاضل نیم سر، نادر، ہی، بیران بوتگ۔ چوشنکہ نیم سرچ شیں مز نیں نادر، ہی انت کہ آمر دے ساہ، بے گیپت بلے سید ہاشمی، گپانی سرائیشتر تپاک کنگ بوت کنت کہ گرمپک، نادر، ہی، گوشنگیں وہاں مزن، لاعلا جیں بیماری، بوتگ۔ بوت کنت کہ آہے بیماری، گورجتگ، پدابیران بوتگ۔

سینی پوکار یوسف عزیز گلکی انت کہ آوتی نبشتا نکے، شہلچہ کار، زندہ مرگ، بابت، چوش نبیسیت: "تن حدے، کہ ملا فاضل، مرگ، الٹ و سبب انت واجہ بشیر احمد بلوج و تی کتاب "شب چراغ" واجہ کامل القادری و تی کتاب "بلوچی ادب کا مطالعہ" چھاپ 1976ء ایشی نیم سر، نادر، ہی، گوش انت۔ وہ دے کہ واجہ سید ظہور شاہ ہاشمی و تی کتاب "بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ)" تاکدیم 310ء او شہ لچہ کار چھاپ 2013ء تاکدیم نمبر، "جدری" "بزاں گرمپک نبشتہ کنت ولیکیت۔ بلے منی نزیک، ہر سے واجکار رد انت پرچہ کہ ہدین من ہے سنگ یا شک ہرچی کہ بگوشی کہ وقتہ و چارتہ ایشی، نہ لبز نیم سر ہست ائمے کہ "جدری" لبزمان انت۔ بلکیں ہے نبشتہ، چارمی سدر، بروز دو شنبہ بعلت بیماری "نبشتہ انت او لبزمانی بیماری، سدر بند بیت۔ ادادگہ لبز" جدری "نبیت و نگواہیت منی ہما مہروا نیں واجہ کہ ایشی، نیم سروانیت، پہمنت یا کہ لیکنٹ در چک لبز سیم یا سیم

إنت کہ سء سرے شد او لبز بر زء کپگء سببء کسٹےء گمان ایش آنیمگء نہ شتة۔
 پکمیشاں لبز "سیم شہر" "نیم سر" وانگ و پہمگ بوته "(68)"
 گمان ہمیشہ انت کہ ملا فاضل نئے کہ نیم سرء نادڑا، ہیء سوبء بیران
 بوتگ نئے کہ گرمپکء بیماریء بیران بوتگ بلکیں آخدائی مرگء بیران بوتگ۔
 شہلچہکارء بیران بوتگ دگہ جیڑھے آئی مرگء رمس انت کہ منے گیشتریں
 پوکارانی پوکاریء فرقء تپاوت گندگء کیت۔ سید ظہور شاہ ہاشمیء بردا
 1862 عیسویء بیران بوتگ۔ فقیر شادء گوشگء ردمی 30 مئی 1854ء بیران
 بوتگ۔ یوسف انس گلانیء ردء 29 مئی 1854ء بیران بوتگ۔ پے ہاترا فقیر شاد
 ہجریء گوں عیسویء سالدراء ہمدپ کنتء یک تجربہ نئے کنت اے بابتء آچوش
 نبیسیت۔

"چہ دادرء (انٹرنیٹ) چارگء تپاسگء ما دیست کہ 1270 ہجریء
 روچگانی ماہء اولی روچ یکشبے 28 مئی 1854ء بوتگء روچگانی دوہمی روچ دو شبے
 29 مئی 1854ء بوتگء روچگانی سیمی روچ سے شبے 30 مئی 1854ء
 بوتگ" (69)

ہمے پیا فقیر شادء چہ انٹرنیٹء چارگء ہجریء عیسویء گوں ہمدپ کنگ
 پدا یک آسرےء رستگ آتء آئیء ردء ملا فاضل روچگانی سہمی روچ سے شبے
 30 مئی 1854ء بیران بوتگ۔ بلے فقیر شاد دیترا اچوش ہم گوشیت۔
 "یک رندے پڈء ہے تچک کلتگیں روچء ماہء سالء بنشتہ کن انت کہ ملا فاضل
 روچگانی ماہء دومی روچ دو شبے دوازدہ سدء پتاد (رمضان 1270) دو شبے 29 مئی
 1854ء عیسویء بیران بوتگ۔" (70)

شہلچہ کارء بیرانی سال ماه بابت یوسف ائمہ کلائی ہم چہ اسلامی سالدر قمری سال شمسی سال بدلتگ ہم تجربہ کرتگ۔ آئی اے بارواچہ بلوچی زبان زانکار تخلیق کار، عالم مزن نام وریں شاعر مولانا عبد اللہ روانہ در جوڑ کر تکمیل سالدر کہ داں قیامت کار دنت پہ اسلامی ماہانی نوک پر بوتگ در گیجگ پیم کنگ بوتگ چہ ہما سالدر آئی کمک زرگنگ سائیٹ فرگنگ آئی ملا فاضل بیران بوتگ روج ماہ سال در گیتگ انت۔ آچوش نیشته کنت۔

"میلادی حساب 1854 (ہر ده سد پنجاہ چار) ہدپ گوں 30 مئی 1854 سے شنبے انت ہ ملا فاضل دو شنبے بیران بیتگ۔ اے حساب آئی راستیں تاریخ 29 مئی 1854 انت شمسی حساب 9 خردادت 1323ھ انت" (71)

یوسف ائمہ کلائی تجربہ کنگ ردا ملا فاضل 29 مئی 1854 دو شنبے روج بیران بوتگ۔ بلے منے چندے پوکاراے گپ تپاک کن انت کہ ملا فاضل 30 مئی 1854 بیران بوتگ ہے پوکارانی گوشگ ہمیش انت کہ ماہر چند اثر نیٹ چاریتگ تپاسینگ گڑا 1270 ہجری روج سے شنبے 1854 پیداک انت، بلے چہ اسلامی سالدر رہ ردا اے ماہ روج سال 29 مئی 1854 دو شنبے روج رمضان دوی روج بوتگ انت۔ بلے چہ اسلامی سالدر رہ انگریزی سالدر رانی میانجی مدایی یک روچے فرق تپاوت ہست انت۔ برزاں تکمیل منے گیشتیں پوکاراے گپ تپاک کن انت کہ ملا فاضل 29 مئی 1854 دو شنبے روج بیران بوتگ۔

مُلّا فاضل ء اِزم

مُلّا فاضل ہما وہدء کہ شاعری ء بندات کنت آئی ؋ چہ ساری ء دُوری شاعری
کل واقعاتی ؋ کرداری شاعری نے۔ بلے مُلّا فاضل آگء گوں بلوچی شاعری ؋
نوکیں دزو شے دنت، نوکیں بُنگلپانی سرا شعر پر بندیت، نوکیں حیال پیش کنت۔ مُلّا
فاضل ء اِزم ء مسٹریں جوانی ایش اِنت کہ آئی ؋ جتا نیں درشان دابے آوتی جتا نیں
درشان دابے آہل ء سَوَب ء هزار ء ہم زانگ ء پچھے آرگ بیت۔ لبڑانی رد ء بند،
حیال ء نوکی، ترکیب سازی، جوڑشت سازی، ڈکشن، چیدگ سازی، چہر ء شینانی
کار مر زگ ء سَوَب ؋ وہی ہمسریں شاعر اس چٹ جتا انت۔

فاضل ء اِزم ء بابت ء بشیر احمد چوش نبستہ کنت:

"فاضل ء سچو نیں گال گپتار تنگی ء ہارو گوری اِنت کہ چہ وہدء گونزگ ؋
زنگ و تھامور نہ بنت۔ آئی ؋ فکر و حیال و عقل و زانت ء سمند پچ راہ ورنگاں گٹ نہ
بیت۔ آئی ؋ شاعری یک بے گوازیں زرے کہ چہ لعل و گوہر قیمتی آن پُر انت ہر
چنت کہ جہل ہورتی آئی ؋ بہ پٹ ئے گیش مر وارد و گوہر قیمتی در کیت۔ ماہیں
مہنچ ؋ کاگذیں رک بہ بنت مجنوں تبیں عاشق و دوستدار دل ء ڈریگ بہ بنت حیموی
کبگ رواجیں رانی ء دل ء بندیں مہر و واہگ ء تجارتیں یلگ بہ بنت او سرمچاریں
عاشق ء زہیر جتیں زرد ء سوزمان بہ بنت۔ فاضل آہانی بیان ؋ باز پہ جلوہ ناکی ؋ کشیت۔
وہدے کہ آمہر و واہگ ء سند و پنداں بریت و مس کوڑویں دنیا ؋ سروچیری ؋ گم و گڑتیاں
کپیت۔ مردم گوئشیت فاضل مرنیں نجوئے آگو شتگیں دُور ؋ باریانی بیان ؋ باز پہ دردو
دلگیری و پرودی کنت۔ او دیکی حالوراں انچو نگد کنت۔ مردم گوئشیت کہ فاضل پچ
جاگہ ؋ پشت نہ کپتگ۔ ء دنیا ؋ چاریں گندھاں گولاں بوگ۔" (72)

فاضل ء وتنی چاگر دئ سر جمیں مہلوک ء حیال گور بوتگ۔ آوتی شاعری
 ء ایشانی بیان ء گوں جوانی ء کنت۔ ایشی ء ابید آ گوست ء آؤ کیں وہدء حالاں
 زانکاریں شاعرے بوتگ۔ آئی ء زاتگ دیما انچیں دو راجانی سرا کا ینت کہ وتنی
 وشی ء گم، ناتپاکی، ء شر ء گندگ ء بزان آنت کہ مارا آؤ کیں پچ وہدء کنگی انت۔
 "ملا فاضل ء شاعری ء رومان ء ابید قومی ناتپاکی، بلوجی قدر ء قیمتانی بر جاہ
 دارگ، ہوری ء سیکجاہی، چہ ابید دژمناں بیر گیری زلم ء زور انسری ء دیما او شتگ ء پہ
 ہر وہدی ایکمی ء سلامتی ء ہاترا ادارکی جنجال ء مشکلاني چست ء کنگ سوچ
 (رسیت)" (73)

آئی ء شاعری ء ایندگہ چاگردی جیڑھ ء جنجالاں ابید، آ قومی ناتپاکی ء ہور
 سیکجاہ بو گنگ ء سکینیں ء ابید دژ من ء زورا کیں، جبر علٹ ء پل کنو کیں رہ در برء بابتء
 مارادرس ء سکینیں رسیت۔

"اے منی سوچ آنت ء نصیحت آنت سرجمء
 ہمروں نامردال نہ بت نندئ بے گمء
 دل نہ پڙام ایت کہ مراد روضے امؒء
 نئے کہ چہ خضرء کا گدے گپتگ مردمء
 مرد ہما انت کہ مرگتگ آنت مردانی رمء
 نام اش مانیت ماں جہانء چو رستمء" (74)

آئی ء سرء سوچی شاعری ء بابتء مٹھاخان مری چوش نبیسیت۔

"تفاخ ء دز گمکی ہنچپش کارت کہ ایشانی زور ء بر کت ء دنیاء ہر گزا نیں کار
 ء ہر مشکل ہے رنگا آسان بنت چو کہ روشن ء سر، بورو ٹی دیما حل بیت ہمت توکل ء
 دیما گٹ ء ناراستیں راہ، راستیں دگ بنت ء شنتنت۔ او تفاخ ء ہمت ء لٹ ء گریو و

گزر، ظالم ۽ زورا خیں بادشاہانی دیما سکیں دیوار بیت ۽ اوشتیت ہو انکہ فاصل اتفاق برکت ۽ نشان دات ۽ گوشی۔" (75)

آؤتی شاعری ۽ گوشیت کے ظالم ۽ زورا کیں حاکم ۽ بادشاہانی دیما ہمت ۽ تپاکی چو دیوار ڳیگ ۽ اوشت ات۔ آئی ۽ شاعری سروسونج ۽ چہ ابید تپاکی ۽ یکجاہ بو ڳنگ ۽ چیدگ ۽ نشانے ات۔

"نیں کہ چہ شاہانی درء دست کوتاہ بی
تیہریں گٹ ۽ چو تلاراں بے راہ بی
پھلیں مستاگے مس بشارتاں واہ بی" (76)

آئی ۽ شاعری ۽ ہار ۽ طوفاناں بُنگپ، سروسو جی، چاق ۽ بتل، مذہبی ۽ دینی بُنگپ دگہ انچیں سر حال ۽ بُنگپ دست کپ آنت۔ منے اولی عہد ۽ شاعری ۽ اے وڑیں بُنگپ گندگ ۽ نیاینت۔ چو کہ امجدانی کارمرزگ، بلوچی لبزاںک ۽ اوی دؤردومی دؤر ۽ مارادست نہ کپیت۔ بلوچی زبان ۽ گیشتریں بتل بلوچی لبزاںک ۽ اوی دؤردومی دؤر ۽ شاعری انت دومی دؤر ۽ ملا فاصل ہما شاعر انت کہ آئی ۽ شعرانی گیشتریں بہر بتل جوڑ بو ٿگ آنت: "ملا فاصل ۽ انچیں شنیر ہست انت کہ آ بتل جوڑ بو ٿگ آنت ۽ مردم ہمیشائ وئی ہمک روچی گپ ۽ تزان ۽ دیواناں کارمرز کن آنت ۽ چہ ہمیشائ سبق گر آنت په درور ۽ آئی ۽ اے بتل ۽ بچارت۔ پہ شبر ہی ۽ گردش کنو کیں مردمانی واسٹه گوشگ" (77)

"اے خرد منداں شپ اگاں ہر چند ۽ تھار
شبرو ۽ گردشائ نشان انت مات ۽ گوہار" (78)
آئی ۽ چشیں بازیں شعر ہست انت کے انو گیں وہ ۽ پہ بتل کارمرز بو ڳنگ ۽ انت۔ ملا ۽ ہے شعر ای مردم چاگردی ہر پیغمیں واقعاتاں کارمرز کن آنت ۽ آہانی

مثلاں دینت۔ آئی ء شاعری ء دومی پلوءہ بے چاریں آئی ء شاعری ء مسٹریں بنیاد مهراء عشق انت بلے آہماز انکاریں شاعرأت کہ آئی ء زندۂ تیوگیں تکانی سرا حیاں ء لیکہ دیما آورتگ۔ آئی شاعری ء راجی شاعری ء ابید مارا نیکرا، ہی ء مذہبی بُنگپ ہم گندگ ء کیت۔

"مذہبی ء نیکرا، ہی ء بُنگپ چوناہا انسانی تہذیب، یک مسٹریں پدرائشت ایت، پیشکاہر شاعر وڑے نہ وڑے، ایشی، وتنی بُنگپ، بزاہ کنت۔ مُلا فاضل، وتنی شاعری، نیکرا، ہی، خدا زانتی، مردم زانتی، بازیں تک، پہناتانی بارواگوں سرجمنی، تزان کنگ، آئی شاعری، مسٹریں بہر اخلاقی، دودمانی کدر، کیلوانی شاعری، سالگ، پھریزگ انت۔" (79)

"منکه سُبحان النَّبِی اسری اول یات کناں
گوہراں بھر، دھقان، وقف آن ذات کناں
صدق و حق علم الیقین سر، خفیات کناں
نعمت سردار نبیاں مدح و صلوٰۃ کناں
صد درود و صد سلام پیشکش و سوگات کناں
ہاک سریں زندگی بش بش، ہیجات کناں
در جمال و دُر تجلی، کرامات کناں
بلکیں گوں راہنما خضر، ملاقات کناں" (80)
مُلا فاضل، شاعری، مسٹریں بُنگپ عشق انت۔ عشق، محبت انسان، چے
حاک، گون انت۔ اے ہماشیر کنی انت کہ ہر پیمیں انسان، وتنی نیمگ، چکیت۔
"فاضل عشقی یا مہر انکی بُنگپ، سرا بازیں لپے نبشتگ آیک گواچنی عاشقات آئی مہر انکی شاعری روایتی شاعری، بدل، مزن شاہگانیں چہر، شینانی

صورتءِ بیان اے درگتءِ آئیءِ لہتیں لچ مزن ارزشت دارنت که ایشاں "مہ پیکر" ، "مہر کءِ نام" ، "درپشو کیں سہیل" ، "حور چامل" ، "سچویں شیشار" ، "شپ چراغ" ، "زباد موش" ۽ "گنجیں ماول" حسنءِ بیانءِ جوانیں نموںگ انت آیک انچیں عاشقے که آئیءِ نگاہاں دوستءِ زیبائیءِ ہزار نکش جلوہ دینت ، زبانءِ بیانءِ سراذر سیءِ سوبءِ آئیءِ درشان انچیں وڑےءِ گلیشینت کہ وانوکءِ دیما آ گوں وتن تو امیں حسنءِ زیبائیءِ پدر بیت" (81)

بلوچیءِ گیشتریں زانکاریءِ کو اسانی حیالءِ لیکہ اے پیا انت کہ مُلا فاضلءِ شاعریءِ زبان پہک نہ انت آئیءِ بے شمار عربیءِ فارسی لبزم وتن شاعریءِ کارمز کر گنگ انت۔ اے گپءِ پچ شنک نیست کہ مُلا فاضلءِ شاعریءِ عربیءِ فارسیءِ لبزم ہوارنہ انتءِ آئیءِ نیا ڈر گنگ انت بلے اگس ما آئیءِ شاعریءِ ہور تین نگاہاں پوکاری بے کنیں گڑا مارا آئیءِ زبان ایچو فارسیءِ عربی زدگ گندگءِ نیت چوش کہ آئیءِ بارو گیشتر گو شنگ بو گنگ۔

"اے عہدءِ کہ مُلا فاضل شاعری کنگءِ ات اے عہدءِ مزانجءِ تبءِ ردهءِ ہر شاعرے وتن شعر اال گیشتر فارسیءِ عربی لفظ کارمز بہ کنٹ ہے پیمءِ آمز نیںءِ زانکاریں شاعرے زانگ بیت پرچہ کہ دومی زبانءِ لفظانی گچین کنگ، ترکیبءِ استعارہءِ محاورہاں گوں سرجیں بزانہاں ردءِ بند دنیگ یک ادنیءِ عامیں شاعرے کارنہ انت۔ مُلا فاضلءِ عربیءِ فارسیءِ لفظانءِ وتن بلوچی شاعریءِ انچو دپ ماں دپ داتگ انت کہ چاۓ ایشیءِ آئیءِ شاعری عیب وار گندگءِ نیت" (82) مُلا فاضلءِ شعری ازمءِ صنعتانی با بتءِ جبر کنگ بہ بیت کہ یک پختہ کاریں شاعرےءِ ازمءِ بو گنگی انت۔ چہرہ شین چیدگءِ اشارات، تلمیح اے دُراہیں شعری ازم آئیءِ جوانیں رنگءِ وتن شاعریءِ کارمز گر گنگ انت۔

"مُلّا فاضل عربی ۽ فارسی ۽ وانو کیں زانیکارے ات۔ ہوا نکہ آنہی سر خیالانی سرا عربی ۽ فارسی شاعری ۽ چھاپ سہر انت۔ فاضل ۽ وقتی گپتاراں ہمکر نرم ۽ نازر کیں خیال پیش داشتگ انت کہ کہنیں ۽ نیا مجینی ورغی باری ۽ شاعر اس مس جام دُرگ ۽ ڙاسرا درومی کس آنہی برادر ۽ رست نہ کنت نازر کیں خیالانی پیش دارگ ۽ په مُلّا فاضل ۽ در ڏیہی مثالانی کار مرز کنغ ہند او تی ڏیہی مثال ۽ ڙا کار گپتہ۔ مُلّا فاضل وقتی مہلنج ۽ گور غیں رنگ ۽ را استین و پیافیں ترو نگلاں گوں مثال ۽ داث، جا ہے وقتی محبوب ۽ شف چراغ گھشتی جا ہے پا کین ۽ اشرفی ۽ دانغ گو شمی" (83)

"ہر وہد داب کنت نودی شل
گندیم گونگیں گرکی تل
استین و پیافیں ترو نگل
رحم کن شپ چراغ سرا دانی
آسیگوں مکن در دانگ
پہکیں اشرفی ۽ چانگ " (84)

آوتی دوستدار ۽ رواجاں گوں نودی شل ۽ چہر دنت ۽ آئی ۽ دیم ۽ زیبائی ۽ گرکی تل ۽ اسپیتی ۽ نازر کی ۽ خاصیت ۽ زوریت اے وڑیں دگہ بے درویں چہر ۽ شبینانی کار مرز گ فاضل ۽ ابید دگہ کسی بستار بوت نہ کنت۔

مُلّا فاضل ۽ گیشتر چہر ۽ شبین بلوچ چاگرد ۽ دودمانی راجی ۽ سر ڏگار ۽ ابد ما نیں چہر ۽ شبین انت۔ ایشاں ابید اگس آئی ۽ فارسی ۽ عربی زبان ۽ چہر ۽ شبین کار مرز ہم کتگ انت گڑا ہما کمال ۽ کرتگ انت کہ آہانی تب ہم بلوچی بو تگ انت۔

"خ: خماریں چم آہوگی تیر شان انت چیر اندری
د: دویں رک ۽ نگار انت پونزے ۽ بر زین ہنجری

ذ: زبادیں بوہ نے گون انت وژبویں مسکء زری

ر: رواجاں کوتزی سکلگیکء لڈیت کوہسری" (85)

آئیء ازمء دگہ یک جوانی نے ایش انت کہ آوتی شاعریء چیدگاں
(علامتاں) جوانیں رنگے کارمرز کنت۔ ملا فاضل ہما شاعر انت کہ آئیء تجربہ
گرگنگ آئیء پیش بلوچی زبانء اوی دؤرء علامتی شاعری کنگ بوتگ بلے آشوری
رنگء نہ بوتگ انتء دنیاء لبڑانکاں اے پیمیں تجربہ کہ شعوری رنگء کنگ
بوتگ اوی رند 1884 فرانسء بادلیر پال ورلین، ٹاں بو والیر، ملارےء ووتی لچھاں
چیدگء کارمرز کتگ: "جہاں تک ادب میں علامت کی کار فرمائی کا تعلق تو ہے تو
1884 میں فرانس میں بادلیر، پال ورلین، راں بو، والیر، ملارے نے اپنی نظموں
میں علامت کے استعمال کا آغاز کیا" (86)

ملا فاضل ہما اوی شاعر بوتگ کہ آئیء چیدگانی (علامتائی) تجربہ شعوری رنگ
ء شاعریء کرتگ۔ آئیء شاعری گیشتر چیدگی شاعری ات، آئیء گیشتر چیزانکاں سر
پوش کتگ۔ پچیدگانی وسیلہء ووتی مارشتء واہگ ماں شاعریء پدر گرگنگ انت۔

"مسکین میدان و سرگلیں بازار

دور کمان انت شش تکمیں آچار" (87)

اے شعرء جہلء بندء لبڑ "آچار" بشانگء را گوشتگ ووتی دلی واہگء
مارشاں سرپوش کرتگ کہ ہمک پہ دیمء انچائیں مردم آئیء مقصدء آئیء ساچشناں
لبڑیء معنوی بڑانتاں سرپد مہ بنت: "دوستدارء، تکمیںء پلک وہاک مسک وزباد
انت کہ مرد مے وتا پر مشنت و سرگ انت کہ لاں چماں کنگ انت۔
دوستدارء تہت (کٹ) لوگء دیمء دیمء جتگ شش داریں سہریں بشانگ بستگ۔
فاضلء بشانگء بو جیء آچار گوشتگ" (88)

ہے پیا آئی ۽ دگہ یک شعر ۽ اے ڦیمیں چیدگ کار مرز کتگ۔

"مرگ زری من بار گیں چوبائی درنگ آتاں

ہر دیں نخلانی شر حونی رگ آتاں" (89)

اگاں ما "مرگ ۽ زری" ، "بار گیں چوبائی" ، "نخلانی شر" ، "حونی رنگ"

اے لبزاني مانا ۽ لبزاني انتاں لبز بلڊء به چار گیں گڈا آوانی وڌي حقيري معنائے درکيت۔ بلے

ملاڻا فُصل اڊء شعوري رنگ ۽ انچیں لوز کار مرز کر تگ که وانوک په جيڙگ ۽ لاچار به

بيٽ ۽ اے شعر ۽ وڌي دوستدار ۽ مندر گيگ ۽ په چيدگ "مرگ زری"

گوشٽگ ۽ بار گیں لٹکاناں در چڪ ۽ بار گیں شاه گوشٽگ بزاں آئي ۽ دوستدار ۽ دستاں

انچو مندر گيگ مان انت انچو که مرگ مس وز چڪانی بار گیں شاہانی سرا نندن ۽ رد

بنت۔ پداوٽي دوستدار ۽ دست ۽ حني گوں مج ۽ سهر ۾ برال سينگار تگ انت۔

"جٽگلیں جاڙاں ماں تیل ۽ کن

گُنلاں پیچ ۽ قید ۽ جیل ۽ کن

زال ۽ گوں جرا کیں سُھیل ۽ کن" (90)

اے شعر ۽ "جٽگلیں جاڙاں" ۽ "زال" په دوستدار ۽ دُراني واسٽه "چنگ" ۽ لوز

آور تگ ۽ کار مرز کر تگ۔ زال ۽ سُھیل چوناها دوئیں استال انت ہر کس اش

زانت۔ بلوج گوش انت زِربار ۽ دوئیں استال جن ۽ مردانت۔ زال جن ۽ سُھیل مرد

انت۔ زال ۽ زہر گر تگ ۽ سُھیل آئي ۽ وشاني ۽ رند ۽ کپتگ پيچشا سر ۽ رند انت۔

ملاڻا فُصل ہمازان تکار ۾ شاعر بوٽگ اگاں آئي ۽ هر شعر گوں ہورت ۽ وانگ ۽

چار گ به بیٽ گڑا آئي ۽ شاعري ۽ کار مرز کر تکمیں ہر لبزے، هر گا لے یک جتا گیں

معنائے دنت۔ آئي ۽ هر شعر ۽ چھر ۽ شُشین، چیدگ، تلمیحات گندگ ۽ کیت۔ ہے

رنگ ۽ ملاڻا فُصل شاعري ۽ هر ازمي صنعت ۽ زان تکار بوٽگ ۽ آوتی کته کاري ۽ وڌي

استادی، کار مرزئے کرتگ انت۔ آئی، وقتی شعر انی اندر، تلمیحات انی کار مرزگ، آہانی بیان ہے پیمیں دزو شم، کرتگ۔ آئی، وقتی تلمیحات ہم وانوک، را یک راجد پڑی واقعات، کو ہنس داستان، کسہانی نیمگا برآنت، تلمیحات، بابت، گو شگ بیت:

"تلمح اصلاح علم بدیع کے حصے میں آئی ہے کلام میں کوئی ایسا لفظ یا مرکب استعمال کرنا جو کسی تاریخی، مذہبی یا معاشرتی واقعے یا کہانی کی طرف اشارہ کرے تلمح ہے" (91)

تلمیحات ہما لبزء، گوش انت کے یک واقعات، گوما بندوک بہ بیت۔ ہر وہدہ، ہے قصہ یا واقعات یاد کنگ بہ بنت مثلاً "شاعری، حانی یا شے مرید، مہناز، بالاچ، عروت، گوہر، سمنی، ہے پیمیں ترکیب کائیت گڑا مردم ہما واقعات انی تزانگ، کپیت کہ بلوچ راجد پڑت، گوں بندوک انت۔ پغمبر انی نام یا واقعات قصہ ہم شاعری، کار مرز کنگ بہ بنت گڑا مردم ہما زمانگ، تاریخی واقعات ان گیر کارانت۔ ہے پیا آئی، وقتی شعر ان اے پیمیں بازیں واقعات انی قصہ بیان گرتگ انت بلکین آہانی بابت، وانوکان، لہتیں واقعات انی بابت، سرپدی ہست، لہتینانی بابت، نیست۔" کہنیں باری آنی شاعری، قرآن حکیم، آیاتانی پلوا تلمح یا اشارہ، دستور و ہمیشی، ظاہریں سوب، دینی علم، نزانت کاری انت۔ بلے ملا فاضل، ہے روایت فارسی لوزانک، زرتہ۔ ماں فارسی ادب، "مولانا روم" شیخ سعدی، جامی، دوئی مسٹریں شاہر ہروخت وقتی گالانی اثر، گیشتر کنگ پہ گال و گپتاراں مس قرآن حکیم، آیاتانی پلوا یکو اشارہ کنان آنک گنت" (92)

"اومر گوں بی بی ماہو نامانی شے مرید ات گوں کیگدیں ہانی" (93)

اے شعر، آئی، اومر، ماہو، شے مرید، ہانی تاریخی داستانی واقعات
بیان انچو کر تگ کے وانوک الام، شے مرید، ہانی عمر، ماہو، داستانی تزانگ، کپ
انت۔ پداوتی دگہ یک شعرے، اے تاریخی واقعات، چونیں جلوہ ناکیں رنگ،
بیان کنت۔

"شب کہ چہار پاسنٹ گم چہار قسم، گوں من انت
قسمے چو یاقوبی حیالاتاں زیات تر انت" (94)
اے شعر، وانگ، پد مردم الام، ہما واقعات، تزانگ، کپیت کے حضرت
یعقوب، چلک حضرت یوسف را وہدے چاہ کنغان، آئی، برات دور دینت، حضرت
یعقوب آئی، گماں گور بیت۔ ملا فاضل، وہی بازیں شعر اس تلمیحات کا مرمز کر تگ
انت۔ آہمازانکار، علم زاتیں شاعر بو تگ کہ آئی، شاعری، ہر تک، پہناتاں سرا
تجربہ کتگ۔

4.3 مست توکلی زند

مست توکلی 1831ء مری کوہستگ، بخاری شہر کاہان، میتگ "مانڈک
بند"، پیدا کبو تگ۔ آئی، سیادی مریانی "شیرانی" لک، انت۔ مست، پت، نام
لال خان بو تگ۔ مست، زند، ازم، سرابا زیں پوکاری کارکنگ بو تگ بلے بنداتی
مردم لانگ ور تھوڑی میز بو تگ کہ آئی، کتاب "پاپولر پوپوٹری آف بلوجیز"، اولی رندا
مست توکلی، زند، ازم، بابت، جبر کنگ بو تگ۔ چد، ساری مست، بابت، پچ، پیسیں
پوکاری کار دیما نیا تگ۔ لانگ ور تھوڑی میز، پد میر مٹھا خان مری، ڈاکٹر انعام الحق

کوثر، غوث بخش صابر، ڈاکٹر شاہ محمد مریء ہم مست توکلیٰ زندۂ ازم سر اپولکاری گرتگ۔

لانگ ور تھوڑی نزدیکی کتاب مسٹ زندگی بابت پنج دگ نہ بشتبہ نہ گرتگ بلے آئی یک شعرے ہوارے گرتگ۔ دومی اپولکار میر مٹھاخان مری ات کہ مسٹ توکلیٰ زندۂ ازم سر اپولکاری گرتگ:

"توکلیٰ مسٹ 1831 میں مری علاقہ کے مرکزی شہر کاہان کے شمال مغربی

جانب مانڈک بند نامی ایک گمنام سی بستی میں پیدا ہوئے۔ مسٹ کے والد لال

خان ایک معروف قبائلی شخصیت تھے اور ایک مہمان نواز بلوچ کی حیثیت

سے اچھی شہرت کے مالک تھے آج سے تقریباً ڈیڑھ سو سال پیشتر کاہان جیسے

دور افتادہ مقام پر تعلیم وغیرہ کا کوئی انتظام نہ تھا اس لئے توکلیٰ مسٹ کے والد

نے بچپن سے ہی اسے بھیڑ بکریاں چرانے کا کام سپرد کر دیا" (95)

مسٹ توکلیٰ وقی ورنائی روجاں "سمو" نامی سور کلگیں جتنی گوں مہر

بیت ہے مہر سوب مسٹ توکلیٰ سر گنو کی دیوانگی کشیت چہ ہمداشاوریں

مسٹ توکلیٰ زانگ پچارگ بیت۔ سمو بابت گوش آنت کہ آمریانی کلوانی ٹک

سیادی کنت۔ اے درگت ڈاکٹر شاہ محمد مری چوش نبیسیت: "آج تک سمو توکیا،

کسی بھی مری عورت کا سن پیدائش کسی کو یاد نہیں۔ سمو مری قبیلے میں کلوانی شاخ

سے تعلق رکھتی تھیں۔ یہ قبیلہ آبادی کے لحاظ سے مری قبیلے کی سب سے بڑی شاخ

ہے۔ اور اسی شاخ کے تصرف میں مری کے علاقوں کا سب سے بڑا رقمہ بھی ہے۔

سمو کے والد کا نام "بٹکیا" سمو کے بھائی کا نام بھی ہو سکا ہے جو "دلمراد" تھا یہ کلوانی

خاتون، مری کے ایک اور قبیلے رامکانی کی ذیلی شاخ "پروئی" میں دلازتی نسبتوں

میں ایک شخص بیورن کے ساتھ بیا ہی گئی تھی۔" (96)

مست توکلی انگریز حکومت، بنداتی دوڑ، شاعرے بوتنگ۔ مست گوں
 سموءے پیاد چار کپنگ اے درگت، ڈاکٹر عبدالصبور چوش نویسیت:
 "بلوچانی نامداریں قبیلہ "مری" آنی یک ٹولی اے گوں اسپ، سلاح
 قبانی ہمے، رستہ آنی کوہ، چپ، چوٹیں راہانی سراہادگ انت۔ ہے دمان، آzman،
 سیاہیں جمبر ماشان انت۔ قبانی مہم، روکیں اے ٹولی ہے ترس، آماج بیت کہ ہوئ
 بیت، آوانی سلاح تربنت، راہ، آپ بنت، اسپان، روگ، جنجال بیت پیشکا آن زیک
 گورا آبادی اے چار انت۔ کوہے، نزیک گورا آوان، لہتیں گدان گندگ، کیت
 آوتی اسپانی واگاں ہما گدانانی نیمگا ترین انت، ہما جاگہ، روانت۔ بلوج
 چاگر د، روایتی ندا، گدان، نندوکیں مردم مہماناں وش اتک کن انت، آوان،
 جاگہ، دینت۔ ہے ٹولی، توکلی ہوار انت۔

شب، وہدے، کہ ہوئ گوارگ، گوات کشک، انت ته اناگت، جمبر،
 گرندگ، گروک شہم دنت، ہے شہم، گونڈیں ساعت، دمان، توکلی، چم پ، جنین
 آدم، کپ انت کہ آوتی گدان، چٹ، کشک، بندگ، بیت، آئی تریں بالاد،
 میچلیں جان، شنگیں ملکور توکلی، سد، سماء، بارت اے زال سموآت سہب، وہدے
 قافلہ دیماروگ لوٹیت ته توکلی آوانی ہمراہداری، انکار کنت، وسیں جہد، منتے، رند
 ہم آتیار نہ بیت، قافلہ دیما رؤت، توکلی ہمدا جلیت، ہے سر گوست، رند
 توکلی، "مست" ہم گرخ بیت، یک روایتی، دود پالیں مری نئیں بلوچے، زند، رنگ
 دزو شم بدل بیت۔ توکلی مست، ہمراہی، شاعری ہوار کپیت۔" (97)

سموءے گندگ، رند آئی، دل، شاعری ہوار کپیت۔ سموءے عشق، مست
 انچو دیوانگ بیت کہ ہر وہدہ، وہی شعر اس سموءنام، کاریت۔ اے پیا اگاں، ہر
 چاگر د، عوت داریں جنین بہ بیت آئی، اے یہمیں حرکت کنگ بہ بیت گڑا آ

مردم، کتنیں بدیں کار، ناقابل معافی انت۔ بلے بلوچ چاگر داءے اے پیمیں جرم، سزا
موت انت۔ وہدے کے سمو، لوگ واجہ، آئی، لہتیں سیاد، وارث
توکلی، کشک، رند، بنت۔ مست، لہتیں سنگت، دوست آئی، حال دینت کہ تی
اے پیمیں گنو کی حرکت، بے سریں جراں سمو، زندگی ہم خطرہ، انت۔ رند آئی،
وتی روی، احساس بیت۔ وتی کلم، سردار میر کرم خان، گورا رؤت کہ من و تی رو دیں
حرکت انی سوب، پشومن انت۔ اگاں وڑ، پیسے بوت کنت بہ کنت اگاں نہ من، قول
انت کہ وتی وطن، یلہ کناں دگہ دیئے رو اں۔

"میر کرم خان مری قبیلہ کے بجارانی فرقہ کے مقدم اور سربراہ تھے۔ انہوں
نے قبیلہ کے معتبریں کا جرگہ طلب کر کے صورت حالات پر بحث و تمجیص کی۔
یہ قضیہ اپنی نوعیت کا پہلا اور عجیب واقعہ تھا بالآخر جرگہ نے متفقہ طور پر فیصلہ
کیا کہ توکلی مست ایک خدار سیدہ بزرگ اور درویش صفت مخدوب آدمی ہے۔
اس کی نیت میں کسی قسم کا فتور نہیں۔ ایک مخدوب کی حیثیت سے اس پر قبائلی
رسوم و قیود کا اطلاق نہیں ہوتا۔ اس سے کسی قسم کا تعریض نہ کیا جائے اور یوں
مست قبائلی روایات کی قربان گاہ پر بھینٹ چڑھنے سے محفوظ رہا۔ لیکن اس کے
باوجود سمو کے ورثا سے گدانی ایک شخص نے توکلی مست کو اس وقت جب کہ
وہ ایک پہاڑ کی چوٹی پر تھا قتل کرنے کی نیت سے دھکا دے دیا۔ لیکن خدا کی
شان دیکھتے کہ توکلی مست پہاڑ کی چوٹی سے اس طرح زمین پر آن رہا۔ جیسے کوئی
پرندہ پہاڑ کی چوٹی سے اڑ کر زمین پر آبیٹھے مست نے خود بھی اس واقعہ کی طرف
اشارہ کیا۔ مست نے انتہائی سادگی سے گدا کو بھی اپنی ہوش و خرد سے عاری
خیال کیا" (98)

مست ہے واقعات، وتی یک شعرے، اے وڑ بیان کنت۔

"یک گورے باخ و یک گورے گُلدا

ما ہڑدو سرجوانی نہ اوں سدھا " (99)

اے واقعات ء قصہاں ابید مست ء زندگی ء دگہ بازیں واقعات گوستگ
انت۔ مست گوں سموءِ عشق ء ہم گز بچ بوگنگ ء پد دگہ انچیں گنوکی کارکتگ کہ
واقعی یک گنوکیں عاشقے ات۔ اگاں آیکے لوگ ء مہمان بوتگ گڑاپہ آئی ؋ ورگ
آرگ بوتگ ہما لوگ واجہ ؋ را گوشتگ سے "سمو بیلی" ؋ ورگ کج انت۔ اگاں
سموءِ واسٹہ ورگ نیارتگ گوں من ء ہم ورگ نہ وراں پیشکا سموءِ واسٹہ جتا ورگ
آرگ بوتگ۔ مست ء ہر گپ ء بندات سموءِ بوتگ۔ مست ء گنوکی ء دیوانگی کارانی
سوب ء مردم اس آئی ؋ را "مست" یا "متال" یا سمو بیلی مست ء نام ؋ تو ارتگ۔ سمو
ء جتائی ؋ سوب ؋ آبرے ماں کوہانی سرا گوں جمبراں گپ ؋ تزان ؋ ات۔ برے
پتگیں ریکانی سرا چودیوانگانی وڑا سموءِ دریجگ ؋ ات۔ برے جنگلاں ترگ ؋ ات۔
سموءِ عشق ؋ آئی را انچو لاچار کتگ ات۔ آئی ؋ دل ؋ لوت ات کہ سموءِ آکجام رنگ ؋
دیدار ؋ بہ کنت سمو آئی ؋ پچا آرت مہ کنت کہ اے آئی ؋ عاشق "مست" انت۔

"مست ایک مرتبہ جزبات سے مجبور ہو کر سمو کا دیدار کرنے گیا اور بھیں بدل کر
سمو کے ہاں مہمان ٹھرا۔ لیکن سمو کی نگاہیں مست کو پہچانے میں کبھی دھوکہ نہیں
کھا سکتی تھیں۔ سمو نے اسے پہچان لیا لیکن اسے عاشق صادق کا یہ ریا کارانہ
بھروپ پسند نہ آیا۔ لیکن بلوچی روایت کی رو سے مہمان کی خاطر داری بھی لازمی
تھا جب گھر میں مرد موجود نہ ہوں تو خواتین بھی مہمان کیلئے "تر" یعنی چٹائی بچھا
دیتی ہیں چنانچہ ایسا ہی کیا۔ اس کے انداز و اطوار سے مست محسوس کر لیا کہ سمو
اسکی یہ خفیف حرکت پسند نہیں۔ چنانچہ اس خیال کے آتے ہی اس پر ایک جنون
کی سی کیفیت طاری ہو جاتی ہے وہ سمو کا "تر" چھوڑ کر بے اختیار روانہ ہو جاتا ہے۔
اب عشق و محبت کی جگہ بلوچی غیرت و حمیت کاملہ سراٹھاتا ہے۔ قبائلی روایات
کے مطابق مہمان کا میزبان کے ہاں سے کچھ کھائے پینے بغیر چلا جانا میزبان کیلئے

باعث نگ ہے۔ چنانچہ سمو اسے واپس بل نیکے کیلئے قادر روانہ کر دیتی ہے" (100)

مست، زندگی، ہما وہدہ یک ترندی آنک وہدے کہ آئی دوست سموءے
اے دنیا یلہ کت۔ مست، سمو 1850، وفات بوت۔ سموءے مرگ، گم پہ
مست، واسٹے یک ناقابل برداشتیں گے ات۔ بلے سموءے مرگ، حال، آئی، اندر، را
پروشت، آئی را کمزور کت اے غم آئی سگ، اتنہ کت، آئی، گوشت۔

"چھلموا بیارت کہ دل، بندال ایر کھناں
سملے کوہیں بانڈو، سہر و لال کھناں" (101)

وہدے کہ سمو زندگ آت آئی، لوگ، ہر چیز، در، دیوال، سنگاں گوں
مست، گپ، تزان کت۔ بلے سموءے مرگ، پد گوشے آئی لوگ، یک ترنسا کیں
چاگردے ودی بوتگ ات۔ گوشے آئی، دوست، در، دیوال، گنگ ات انت اے
ندارگ مست، چوش بیان کتگ۔

"آنکھاں من کہ بانڈواں احوالے گراں
سنگ نہ گالایاں ہکلے سنگاں را دیاں
سنگ نہ گالایاں نیتاں سنگاں را زوان
سنگ نہ گالایاں باج، ڈا، ڈریں بانکاں
غم تئی سمو شوشائی چھو بچھائی غماں" (102)

مست توکلی کساس 65 سال، عمر، 1896 وفات بوتگ۔ مرگ، ساری
آئی، وصیت کتگ کہ آئی، جنازہ، اشتربے، سرابہ لذات، ہما جاہ، اشتربجیت آئی را
ہمودا دفن بہ کن ات۔ آئی، جنازہ یک اشتربے، مردمان لڈینگ، مز نیں
پندے، روگ، پد اشترب مزن، دزاجیں ڈنے، سراجک اتگ۔ مردمان وس کتگ

اشتر پاد بئیت ۽ به روئت بلے اشتر پاد نیاتک ۽ آئی ۽ را ہمودا دفن کرت۔
مست ۽ نام ۽ سوب ۽ ہے ڏن ۽ نام "مست مید انگری" ایر کنگ بوت۔

مست توکلی ۽ ازم

مست ۽ شاعری ۽ بُنگلی تک سموانت آئی ۽ هر شعر سموء تو سیپ ۽ ساڑا ۽ ستا
انت۔ بلے سموء مهر ۽ عشق آئی ۽ انچو کنت کہ پہ سموء عشق ۽ ہزار در ۽ در گاہ سلام
دنت ۽ سداں شہر ۽ میتگ گولیت برے آماں سندھ ۽ ریگزاراں یلہ بیت، برے آ
ماں کوہ ۽ سلیمان ۽ گٹانی سر شہاں ویل بیت ہے سموء عشق ۽ آس مست ۽ شاعری ۽
آپ بندال پزاہ ۽ شاہ گان کنت۔ مست ۽ شاعری ۽ گیشتريں بہر عشقی شاعری انت
بلے آئی شاعری ۽ راجدوستی، وطن دوستی، مذہبی رنگ، پیر ۽ ولیانی ساڑا ڳچا گردی
اے ڏز ۽ بُنگلپ گندگ ۽ کائیت۔

"مست کا اپنا ایک الگ رنگ ہے۔ جد اگانہ آہنگ ہے خاص اصل وہ اور
منفرد انداز بیان ہے ایک خاص اسلوب اور منفرد انداز بیان ہے توکلی ہے۔
مست کی شاعری قوس قزح کی طرح رنگیں اور حسین ہے۔ اس کے کلام میں
ہمہ جھقی اور ہمہ رنگی ہے جہاں شہ مرید کا سوزو گداز بیور غ کی بلند آہنگ اور جام
ڈرک کا نزاكت تخیل موجود ہے۔ وہاں اسکی شاعری میں منظر نگاری سماجی
زندگی کی عکاسی امن پسندی وطن دوستی اور تصوف کا عنصر بھی نمایاں
ہے" (103)

مست ۽ شاعری ۽ مارا شے مرید ۽ شاعری ۽ ڏزو شم گندگ کیت۔ ہر دو
شاعر چہ زیاد ہیں عشق ۽ مهر ۽ دیوانگ ۽ گنوک بنت چہ ڏیہہ ۽ دیاراں در کائیت۔
مست ۽ شاعری ۽ مارا مذہبی رنگ ۽ ڏزو شم ہم سک باز گندگ ۽ کیت۔ آئی ۽ صوفی ۽

فقیرانی وڑا و تی زندگی گوازینگ بلے آ صوفی شاعرے نہ بوتگ۔ آ چہ
 سموءِ عشق ء بے بہر بوتگ ء و تی زندگی پے گنوکی ء دیوانگی رنگ ء گوازینگ
 "مست توکلی صوفی شاعروں کی طرح امن و آشی کے پیام بر تھے۔
 محبتوں اور چاہتوں کے پر چارتھے۔ لیکن وہ بنیادی طور پر نہ صوفی تھے اور نہ صافی وہ
 ایک سچے انسان تھے اور یہی سچائی ان کی پہچان بن گئی" (104)
 مست ء پیر ولیاں گوں سک باز عقیدت بوتگ آئی ء و تی شاعری ء پیر فقیر
 ء بزرگانی نام آور تگ انت ء آہانی ستاءٰ تو سیپ کتگ انت۔

"ہر دے ستاریں خدائی نام ء گراں
 نام محمد یاتنوں پیر گوں پڑکواں
 رب وسیلہ ء کھنٹ پے کھوڑیں مژدماں
 من صڑھ بکاں تھ سولاکھا یرباہاں" (105)

مست توکلی ء شاعری ء اے جوانیاں ابید مارا چاگردءُ دُڑاہیں رنگ ء
 دزو شم گندگ ء کاینت۔ آئی ء درد ء غم سک باز انت بلے آئی ء و تی شاعری ء
 چاگردءُ دُڑاہیں ندارگ پیش کتگ انت گوش انت کہ شاعر ہما انت کہ آ و تی
 چاگردءُ راستیانی ندارگ کشی ء پیش بہ داریت : "بلوچ شاعر صحراء بیابان اور
 کوہ ساروں میں گزر بسر کرنا ہے۔ ہر چند ایسے ماحول میں زندگی مروجہ سہولتیں اور
 آسائشیں میسر نہیں لیکن وہاں سادہ معصوم اور پاکیزہ ماحول میں اپنی ایک الگ
 دلکشی اور رعنائی ہے جہاں شہروں کی سی رونق اور گرم بازاری تو نہیں لیکن کی وہاں
 کی سرز میں طلمانیت قلب اور ابدی سکون گھوارہ ہے یہی وجہ ہے کہ شاعر اس پر
 سکون ماحول کو بے حد پسند کرتا ہے" (106)

"راج بلوچی پ وسغا جوانیں

بڑز کوہستان باغ و بازاریں
 رتخ کل جہلا سوز و گزاریں
 ساء سردار ۽ حیر و آمانیں" (107)

مست، اے شعر، زانگ بیت کہ بلوج یک پھوالیں قومے آوتی زندگی،
 ہماجاہاں گوازینت کنت او دا زندگی، ایندگہ آسراتی دست نہ کپ انت۔ پیشکا آئی،
 وتنی شاعری، بلوج، زندگی، گوازینگ ندارگ پیش داشتگ بلوجانی دمگ په نندگ،
 باز جوان انت۔ کوہانی سر سبز، شاداب انت، ریگزاریں دمگ هم آبادانت منے
 گورا امن، ایمکنی انت۔ ہمے ندارگ مال مست اے رنگ، بیان کنت۔

"منے دل، ہوسیں پہ شکارانی سیلہاں
 بلگھے سیمانی شکاراں پہ سمبراں
 اش دریا، مس شاں بھرڈ کوئے دیاں
 چھر کھٹھ، گلداد کچاوا و کونتراں
 سربرا دور ماstryں جن، چھوٹا یاں
 پھول گندیکھے رنگ، چھو سمو دزو شماں" (108)

مست توکلی، شاعری، وطن دوستی، احساس ہم جوانیں رنگے، گندگ
 بنت۔ آئی، گوں سمود، ہمے وڑا عشق بو تگ ہمے پیا آئی، گوں وتن، مہر، محبت
 بو تگ۔ بلوجی زبان، یک مشہوریں بتلے "وائے وطن حشکیں دار" اے بتل، زانگ
 بیت کہ وطن، دوستی چون انت: "ایک شاعر اور مفکر چونکہ سماج کے دوستی کے
 حساس تریں طبقے سے تعلق رکھتا ہے۔ اس لئے وطن دوستی کے معاملے میں بھی
 دوسروں کے مقابلے میں اس کا احساس شدید تر ہوتا ہے۔ یہی حال ہمارے مجدد ب
 شاعر توکلی مست کا ہے۔ جسے دیار وطن کے ذرے ذرے سے محبت ہے وہ اپنے
 اشعار میں وطن عزیز کے بلند و بالا پھاڑوں، بیہاں کے صحراء اور بیابانوں پر پیچ

رہگزاروں بے آب و گیاب میدانوں اور وسیع و عریض رہگزاروں کے شیرین نغمے
گاتا ہے۔ اسے یہاں کے قافلوں، کاروانوں یہاں کی جھگیوں، گھرانوں، کھیتوں اور
کھلیانوں سے بے انہتا محبت تھی۔ وہ انہی کے تذکروں پر گیت گاتا ہے۔" (109)

"کس نئے کوہ ء کہ دلی احوالے گراں

حال کھایاں کہ بیڑتہ کایاں کافراں " (110)

یا کہ اے شعر، بچارات کہ آئی ء گوں و تی دیار، چہ پیمیں مہربوتنگ۔
اے جبراستات کہ آسمو، عشق، آس، انچوستنگ کہ آئی ء اے برداشت نہ
بوتنگ کہ و تی دیار، بہ نندیت۔ بلے آئی دل، وطن، عشق، ہم چہ سمو، عشق، چہ
کمتر نہ بوتنگ۔

"مارا مس وہاں ء آختغنت دودہ درمیان

زیث کھن و گلڈ کہ گپتخت کاہاں ما کافراں

مارا مس میلاں ہردے گنیراں مری

زخمی کانجھوئے گار ناں مستیں توکلی

گار ناں مست و گاراں تھی شیرانی رلی" (111)

مست فقیریں، شریں انسانے بوتنگ بلے آئی و تی شعر اس "سمو، نام

آورتنگ پیشکا اے چیز بلوچی دودانی بر حلاپ بوتنگ انت۔ سمو، لوگ واجہ،

آئی، سیاد، وارثاں اے برداشت نہ بوتنگ کہ مست اے ملک، شنگ۔ پیشکا بازیں

سنگتائی گوشگ، رد، آئی کوہلویلہ کنگ، سندھ، شنگ مست، سمو، جتائی، انچو غم

نہ بوتنگ انچو غم و تی وطن، جتائی، بوتنگ۔

"شمیری (مارا) کھولو الگی بیتہ

مارا مس سندھ، رُلغی بیتہ

لاری گوں گزءہ طنگنی بیتہ

دیم په سندھ ء کیچھاں بیتہ " (112)

وہدے ما مسٹ ء شاعری ء زبان ء چاریں داں و تی پہک ء زگری ء حساب ء مسٹ تو کلی ء زبان اے دؤر ء ایندگہ شاعر انی وڈا لبزیات ء حساب ء سندھی سرا یکی ء ہور د گیں زبان ات۔ آئی گوراما را چشیں بازیں لبز دست کپیت کہ آچہ ہمسا ہکیں زباناں زرگ انت آئی شاعری ء مارا بازیں لبز عربی ء فارسی ہم دست کپیت۔

"عیناں بُرُز دارے دیر بنت ، سالانی زہیر

زڑ ء دیر دارے دیند گانی مہرا مہ زیر" (113)

دومی پلوہ وہدے ما آئی ء شاعری ء چاریں داں آئی ء شاعری ء چہرہ شہین، چیدگ ء اشارہ، تلمیحات سازی ء رنگ ء دزو شم جوانیں رنگے ء گندگ بنت۔ آئی ء شاعری ء مارا چہرہ شہینا نی دزا جیں لڑے گندگ ؋ کیت آئی ء شاعری ء اندر ء ہر ہما چہرہ شہین دست کپ انت آڈرست و تی سرڈ گارہ و تی چاگرد ؋ و تی کوہ ؋ کوچ گاں چہ زر تگیں چہرہ شہین انت۔ زین ؋ پلپل، انارانی سہریں پل، تہاریانی ڈیوا، رگمانی جڑی بوٹی، اے و تی چاگرد ء ہما زر تگیں چہرہ شہین انت کہ آئی ؋ پہ و تی "سمو ؋ رنگ ؋ شر رنگ ؋ ڈولداری ؋ کار مر زکتگ انت۔

"سمو شہ زین ء پلپلاں کیے

سمو شہ در چکانی براں کیے

سمو یک شیشه ئے شراوانی

سمو یک سہر پلے انارانی

سمو یک ڈیوا ئے تہارانی

یا جڑی بوٹی ئے رگمانی " (114)

"مست توکلی نے اپنے محبوبہ سموکیلیئے جو شبیہات استعمال کی ہیں وہ سادہ اور عام فہم ہونے کے علاوہ بلوچوں کے بادیہ نشین معاشرے کے مطابق اور موزوں ہیں۔ جب ایک سیدھا سادہ بلوچ ان کو سنتا ہے تو جھٹ اس کی سمجھ میں بات آ جاتی ہے سموکی صورت و سیرت اور گفتار و کردار کی تصویر توکلی مست نے پیش کی ہے اس سے بہتر شاید ہی کوئی خانہ بدوش اور ناخواندہ شاعر ائے پیش کر سکتا ہو۔" (115)

مست توکلی چھر ۽ ٿیمنانی باد شاہ انت۔ آئی ۽ زبان انچو شیر کن ۽ وش انت
کہ آئی ۽ کار مرز کر ٿنگیں تما میں چھر ۽ ٿیمنانال ہر مردم فہیت ۽ آہاں سر پد بیت۔
"مست بلوچی استعمال کرتے ہیں ان کے امثال، جذب الامثال، استعارے،
شبیہات، سب بلوچی زبان اور بلوچی سماج کے وسیع خزینے کے موئی ہیں" (116)

"چار دھی ما ہے آسی ٿه کوہ ۽ بار غال
دوست منی درینے کوشتی میں شریں کو کراں
کیث په آز معنا ہر گر ۽ ڈیہہ ایں ما نغال
چیلکاں جنت چو ساوڑیں آبندیں جڑاں" (117)

آئی ۽ وقی شاعری ۽ تلمیحات ہم جوانیں رنگے ۽ کار مرز کنگ انت آئی ۽ وقی شاعری
۽ ہما واقعات ۽ داستانی بابت ۽ حبر کنگ کہ آگیشتر بلوچی ۽ ایند گہ دنیا ۽ داستان بو تگ
انت۔

"من هریں گڑداں (چھو) جیخ بی جنگانی کواں
چاڑ منی چھو چاڑ ٿئے بالاچ ۽ کواں " (118)

اے شعر ۽ بندیاں بلوچی زبان ۽ نامداریں شاعر بالاچ ۽ بابت ۽ اشارہ
کنگ ۽ انت۔ بالاچ ۽ بابت ۽ گوشگ بیت کہ آیک مز نیں مدتے ۽ قلندر ۽ سر انشتگ

۽ آئيءِ خدمت ۽ کتگ ۽ آئيءِ قول کتگ داں مني مقصد ۽ مراد پيلونه بنت من
دوبروقي جاه نه روالي پدارند ۽ بالاچ ۽ بشارت بوتگ که آئيءِ دعا پورا بوتگ۔ اے
شعر، بندمارا ہے واقعات، ترangan گھيبيت۔

"مالک ۽ ذكر ۽ مس شف ۽ روشي ۽ کناء
زار ہے جواناں کہ گناہاں ماف ۽ کناء
زارهاں میں آں تھے رسے بڑانی مرید
ہنجپشاں مس دھ چو، تو ۽ حانی ۽ زہیر" (119)
"برکتی دیوں چاکر ۽ میرین ۽ کھشاں
شیر ہوانہاں کہ ننگریں بیورغ ۽ جھشاں
قول ہوانہاں کہ عمر ۽ جام ۽ پالش
داد ہوانہاں کہ زر زوال ۽ نگ کھشاں
عشق ہوانہاں کہ لیلو، مجنایا کھشاں" (120)

مست، اے شعر مارا ہما راجد پتري واقعاتاني نيمگا برانت که آ حقیقت
۽ راستیں واقعات بوتگ انت۔ آئيءِ چیدگ (علامت) شاعری ہم باز جوان انت۔
شعر، اے لوٹ کہ اے عہد ۽ ايندگہ شاعراني نسبت، آئيءِ شاعری ۽ سک کم
کار مرز کنگ بوتگ انت بلے چو ہم نہ انت کہ آئيءِ سر جنم نہ کتگ۔

"سوز انت طوطي آں لقاي آں
ٹلی مس گلاں بادشاهی آں" (121)
اے شعر، بند ۽ طوطي په چیدگ کار مرز کنگ بوتگ بلے ہر دوار ۽ وہد
۽ ورقی چیدگ بوتگ انت۔ وہ بدل بوہاں بوتگ انت گڑا شاعری، اے ازمی لوٹ
ہم مست بوہاں بوتگ انت۔

"اکھلکیں طوخے مانیں ماں کونج ۽ گلڈنا
سے تلیں ویت ٿلاں ماں دوست ۽ ڏوبر ۽" (122)
مست ۽ اے شعر ۽ کونج ۽ راپہ چیدگ کار مرز کنگ چوکہ کونج یک قسمے ۾ ٹرگے ادا
جنک "سمو" ۽ ہاتراپہ چیدگ کار مرز کنگ بوتگ اگاں مست توکلی شاعری ۽ چیدگ
چارگ بہ بنت۔ گڑا اے لاشعوری شاعری ۽ کار مرز کنگ بوتگ آنت۔

4.4۔ مُلّا قاسم ۽ زند

مُلّا قاسم بلوچی لبزائنک ۽ نیم عہدی دئر ۽ مزن نامیں شاعرے زانگ
بیت۔ آ بلوچی زبان ۽ مزن نامیں شاعر مُلّا فاضل ۽ کستریں برات بوتگ۔ مُلّا
قاسم ۽ پت ۽ نام چاؤش جنگیان دلمراد ۽ شاہل ۽ شاہی آنت۔ مُلّا قاسم تچ ۽ راجد پتری
شہر "قاسمی چات" ۽ نندوک بوتگ ۽ آئی ۽ سیادی گوں رندانی "شہیوزی" کلم ۽
بوتگ۔ مُلّا قاسم ۽ ودی بوگ ۽ ماہ ۽ سال زانگ نہ بنت کہ آکدی ودی بوتگ بلے
اے پکانت کہ چہ وتی برات مُلّا فاضل ۽ کستر بوتگ۔

مُلّا قاسم ۽ زند ۽ ازم ۽ سرابند اتی پوکاری کہ کنگ بوتگ آ بشیر احمد بلوچ ۽
کنگ کہ آئی ۽ مُلّا قاسم ۽ زند ۽ ازم ۽ سراکار کنگ ۽ آئی ۽ شعر انال چنگ ۽ نزا آرتگ۔
آئی ۽ شعر انی یک دپترے "پہلکیں اشرفی" ۽ نام ۽ جوڑ کنگ۔ آئی ۽ زند ۽ بابت ۽
 بشیر احمد بلوچ چوش نبشتہ کنت۔

"مُلّا قاسم بلوچی زبان ۽ نامیں شاعر فاضل ۽ کستریں برات ات کہ
چاؤش ۽ تچ ات آہانی سرو بُن اے ڏول آنت۔ چاؤش ولد جنگیان ولد دلمراد ولد
شاہل ولد شاہی۔ ایشان ۽ شہیوزی رند گوش آنت ملگزاریں مند کہ مکران ۽ یک

تاریخی ایں ہندے او ایرانی سرحد، سرائنت، بلوجی زبان، باز نامداریں شاعرانی
ہنکین بوتگ ملا فاضل و ملا قاسم ہمید انزیک نندوک بوتگ" (123)

ملا قاسم، وقتی مستریں برات ملا فاضل، بیران بوگ، روج ماہ سال ماں
آئی، قبر، شنک، سر، نبستہ کتگ انت۔ بلے جند، ودی بوگ، روج ماہ سال کس،
نبستہ نہ کتگ انت، نئے کہ آئی، بیران بوگ، ماہ سال کستے، نبستہ کتگ انت۔
باذیں پوکارے گپ، تپاک کن انت کہ آچہ ملا فاضل، پنج سال کستر بوتگ۔ ملا
فاضل، ودی بوگ، سال، پوکار گیشتر گوں "شدری، ہار"، سن، تپاک کن انت۔
ہمے ہار، بابت، ملا فاضل، وقت نبستہ کتگ۔ پوکار، زانکار گوش آنت کہ ہے
"شدری، ہار"، زمانگ، ملا قاسم، چار پنج سال، بوتگ یا کہ پیدا کنے بوتگ۔

"بزاں ربیع الاول، چار می روچ، چار شنبہ ات کہ مز نیں ہارو طوفان،
اے علاقہ لگ۔ عیسوی کینڈر، حساب، سال 1809ء بیت ملا فاضل،
وفات، سال 1270ھجری انت اے حساب، طوفان، وہد، ملا فاضل، ورنا بوتگ
بلے گمان انت ملا قاسم یا و پیدا نہ بوتگ، پیدا بوتگ گڑا باز کسان بوتگ" (124)
ادا اے جبر، سرا تپاک کنگ نہ بیت کہ آشدری، ہار، وہد، پیدا کن نہ
بوتگ۔ اگاں ملا فاضل اے ہار، وہد 30/29 سال، مردمے بوتگ گڑا اے کیاس
کنگ بیت کہ آچہ ملا فاضل، چار پنج سال، کستر بوتگ۔ ملا فاضل، آئی، گیشتریں
تیشن، و پکنندی شعر اں زانگ بیت کہ آچہ ملا فاضل، باز کستر نہ بوتگ۔ پرچا کہ ہے
زمانگ، ملا، عہوت پنځگوری ہم یک نامداریں شاعرے بوتگ آئی، نام، تو ار باز دور
شیگ، آئی، چارگ، و استہ ملا فاضل، ملا قاسم ہواری، پنځگور، شیگ انت۔ آوانی
اے شعر ہر سہینانی، همسرو کی، وقت مستریں دروانت۔

"فاضل: نود کاینت اچ سروناں پٹه بنت سے پے سے

قاسم: عاقلیں دیوان ء مردای شر بزان ات کئے پے کئے
عہت: شمس ء مہتاب ء ستارہ سنتگیں دل بود کئے " (125)
اگاں ماے واقعات ء بہ چاریں کہ ملا افاضل ء آئی ء عہت ء چوں پجھے
آورت۔ گڑاما گوشت کنیں کہ آچہ ملا فاضل ء باز کستر نہ بوتگ اے پیمیں دگہ
بازیں شعر ہست آنت کہ آئی ء ملا فاضل ء ہم عمری ء واقعاتاں بیان کن آنت۔
اے دوئیں براتانی ہمسروکی ء دگہ یک قصہ ہست کہ ملا فاضل ء ملا قاسم
یک روپے روانت کہ یک زر گرے ء دوکان ء نند آنت ء اے دیوان ء دگہ بازیں
مردے نندوک بیت کہ دیکی نیمگ ء زر گرے جنک چہ بان ء دری ء سر کشیت ء
چیر و کائی ایشان چاریت۔

"قاسم: کپور مال گلیں دمب ء
فاضل: کجام دیم ء دیاں گومب ء
قاسم: دزیگ ء کاپرے لمب ء
فاضل: سرے ششتنگ مہرنگ ء
قاسم: دو تیرے ایر انت مال ونگ ء
فاضل: میانے بستگ پے جنگ ء
قاسم: مہ کش ئے غیرت ء ننگ ء " (126)
آئی ء فاضل ء ہمسروکی ء چشیں باز داستان ء قصہ ہست آنت کہ آیکجاہ
کندگ ء مسکراش کتگ آدو برات نہ بوتگ آنت بلکیں دو سنگتانی وڑا بوتگ آنت۔ آ
واقعات تری ملا فاضل ء زماتی ء بہ بیت، کلیر واقعات بہ بیت یا کہ شپاںک ء پس پچ
گرگ واقعات بہ بیت یا کہ آئی زماتی ء قصہ بہ بیت۔ اے دڑاہیں واقعات
قصہاں زانگ بیت کہ آچہ ملا فاضل ء سک باز کستر نہ بوتگ۔ اگاں ملا فاضل ء ودی

بوگنگ، سال ۱۲۲۹ء مئے پوکارچہ "شد ری، ہار"، بزاں ۱۲۲۹ء زور انت گوش
انت کے اے وہدے ملا فاضل، عمر ۲۹ سال بوتگ گڑا ملا قاسم کساس ۱۲۰۵ھ
پیدا ک بوتگ بلے اے جرا پچوپا کانہ انت۔

ملا قاسم، ازم

ملا قاسم، شاعری، وہدے ما چاریں آئی، شاعری بُنگپانی حساب، یک
بُنگپے بندوک نہ انت۔ آئی، ہر وڑیں سر حالانی سرا شعر نبستہ کرتگ۔ آئی،
شاعری، چاگردی بُنگپ، عشق، مہر، پنت، سون، راجد پتر، مذہبی رنگ، تشن،
بچنڈ، تارخ، راجد پتر، ہر وڑیں بُنگپانی سرا آئی، پر بستگیں شعر دست کپ انت۔ ملا
قاسم ہما شاعر انت کے آئی، ازم، سرا انگت جوانیں رنگ، کارنہ بوگنگ، نئے کے
آئی، جنده، سرا چشیں پوکاری کار دست کپیت۔ آئی، شاعری، یک دپترے واجہ
بشير احمد بلوچ، "پہکیں اشرفی"، نام، چھاپ، شنگ کرتگ بلے بلوچی، ایندگ
پوکار، نبستہ کاراں آئی، زند، ازم، سرا یک نبشتا نکے ہم نبستہ نہ کتگ۔ بشير احمد بلوچ
آئی، ازم، بابت وقی کتاب، اے وڑنویسیت۔

"ما ملا قاسم، بلوچی زبان، شیخ سعدی گوشت کناں انچو کہ چہ
آئی، شعر ال سہرا بیت۔ آفارسی و عربی، مز نیں عالمے بوتگ۔ آ دور، زمانگ،
علمیں مردم باز کم بوتگ۔ قاسم عربی و فارسی زبانانی استادے بوتگ۔ آئی شعر ال
هم باز جا گہم، عربی و فارسی لوڑ کاہنت بلے آہان، ہنچو بلوچی، کالب، جزو
مر وار، ڈولا گینٹگ انت کے مردم اش نہ ماریت اے دری زبانانی لوڑ انت۔
مز نیں شاعر انی بابت، الم، گوشت بیت کہ آوی دؤرو زمانگ، مردمانی واسطہ شیر

نہ گوش آنت۔ شاعر، رثنا، حیال شہار و تی عہد وزمانگ، باز دیما روت شاعر تہنا دور نہ چاریت۔ بلکن دور گندیت ہے زانت، رثنا، کمال انت۔" (127)

مُلّا قاسم نہ تہنا بلوچی زبان زانت بوتگ آئی، عربی، فارسی زبانی سرا ہم جوانیں دست رسے بوتگ۔ آ دور گندیں شاعرے بوتگ۔ آئی، اگن ہما دؤر، یک شعرے، گوشتگ گڈ آئی، شعر مر چیگیں عہد، بتل جوڑ بوتگ انت، مردم آہنی مثال، دینت آئی، ہر شعر ہر ہما گپ فسفہ جوڑ بوتگ انت۔

"منی حیال، مُلّا قاسم اوی بلوج شاعر انت کہ آئی فلسفی (فلسفیانہ) حیال من شاعری، نشان داتگ" (128)

"اے زمانہ آخریں ہر کس و تارا خان کنت
واجہ گوں زر، گلام، نیکی و احان کنت
کائیگر و جنکانے بخشی واجہ و براتانے کنت
ٹیبہہ ہما کار، نہ چاریت واجہ، مگر ان کنت" (129)
آئی، شاعری گیشتر مذہبی بُنگپ، پنٹ، سو جی بُنگپ، سرا پر بستگیں
شعر انت: "مُلّا قاسم، شاعری، گوں مذہب، آئی، حب، واہک، درشان جاگہ
جاگہ، مارا دست کپیت چے ایشی، ابید آئی، پنٹ، نصیحت، را اشرف الخلوقات
شاعری کلتگ۔" (130)

آئی، شاعری، گیشتریں بہر چاگردی شاعری نیگ انت۔ آ تو شاعری،
بازیں چاگردی جیڑہ، جنجالی سر، جر کنت باز جاہ، چے اے وڑیں چاگردی جیڑہاں
رگک، ہاتراسونج، سر ہم کنت: "مُلّا قاسم و تی چپ، چاگرد، ہرچی گندیت آئی، باز
پ، جوانی، ماریت۔ آ گندیت کہ بنی آدم کہ واجہ خدا آئی، را اشرف الخلوقات
گوشتگ بزاں اے روئے زمین، اے سمجھیں جہان ہر چ ساہدارے و جاندارے

ہست بنی آدم شہ اے درستاں شرف دار انت۔ بلے جہاں ء ساہدار ہر گندگیں کارے کہ بوئنگ ء انت اے درست چہ واجہ حُدایہ ہے شرف داریں مخلوق ء درستاں بوئنگ نہت۔ پیشکا قاسم ء دل نہ مریینت۔ آئی ء دل سک پدر دانت بنی آدم ء ووت مس وتنی دوستی و مہر شنگ ء گار بوئنگ کہ پت و چک مال ء دولت ء حرص ولاجھ ء ہنجپو کور بوئنگ کہ پت و چک برات یکے دومی دژ من جوڑ بوئنگ" (131)

ملا قاسم ء شاعری ایوکا بلوج چاگردء میان ء نہ چکریت بلکیں آسر جمیں دنیاء انسانی بابت ء گپ کنت۔ آسر پدی ایں شاعرے آزانت کہ انسان وتنی حقیقی راہ میں کرتگ پمشکا آئی ء شعری بیان انسان ء ناسر پدی ء حیوانی ء سر اثر نداشت۔

"اے زمانہ آخر انت چہ راہ درہ بند ء شنگ"

برات و برات و پس و چک ء نوبت ء قرن ء جنگ" (132)

آئی ء وتنی شاعری ء ہروڑیں چاگردی بُنگپانی سر ء شعر پر بستگ:

"در تفرع دست بندال گوں کریما ہر سخار
درد حاجات کناں کہ دیر بنت از دل گبار
اشک ٹالاں از دو چشمیں ہنجپو مثل نو بہار" (133)

آئی ء راجی تپاکی ء یکی ء بہادری ء بابت ء شعر اگندیں داں مُلّا قاسم مارا راجی
شاعرے جہت ء گندگ ؋ کیت۔

"ہر بہ من راج ء ٹکر و بیر و خون بیت
برات ہما انت په صدق و دل براتاں گون بیت" (134)

یا

"ہر کجام مرد کہ دیر انت براتانی گورء
مثل ء کشتی ء غرق انت من موجانی زر ء" (135)

آئی ء شاعری ء اے فلسفہ ایوکا بلوج راج ء بابت ہنہ انت آگلیں عالم ء راج
 ء قوماں سر ء سونج کنت۔ آوت ماں و تی جنگ ء کشت ء حون ء حلاپ انت کہ اے
 کشت حون قوماں تباہ ء بر باد کن انت۔ پد اے سر ء سونج ہم کنت انسان ہما انت کہ
 یکے دو می ء مدت ء گمک ء بیت، ہمے پیا آئی ء شاعری ء یک بھرے مہری شاعری
 نیگ انت۔ اگس آئی ء مہری شعر انال چارگ بہ بیت داں آئی ء مہری شعر گوں و تی
 بے دروریں چھر ء شبیناں و تی مٹ و ت انت:

"و ش دلیں بیگا ہے شتاں سیل و گردشے
 من ڈچار کپتاں گوں خمار چمیں مہوشے
 گوں و تی ہلک ء ہمسراں لال پنج ء شے شے
 کنگی لڈانیں کرام کنان انت کش ماں کشے" (136)

یا

"دستُن په سُہراں بر گنگ چو گلی واجہ ء
 صیدی بر گوشتگ لال سرے شاگیں منجہ ء
 و پتگیں وابے پچ کنت چم چو قدح
 لرزگی لرزیت زیادہ بر زہر ء گرست ء " (137)

آئی ء شاعری ء زبان ء مردم بہ چاریت گڑا اے دؤر ء ایندگہ شاعر انی وڑا
 آئی ء شاعری ء زبان عربی ء فارسی زد گیں زبان ات۔ "بلوچی زبان ء نیامی دؤرو
 زماگ ء شاعر اس ملّا فاضل ء قاسم عربی و فارسی زبانانی و انندہ بو گنگ انت پیشکا آہانی
 زبان و شاعری ء رنگ و دزو شم شہ ساری ء شاعر اس جتا انت" (138)

آہم وقتیءِ عہدءِ ہمسروکیں شاعر انی وڑا فارسی عربی زبانءِ لبزءِ گالانی کار مرزگءِ بلد بوتگ۔ اے کُنٹہ کاری ایوکا آئیءِ شعر اں گندگ نہ بنت۔ بلکیں اے عہدءِ شعری ریت ہے رنگءِ بوتگ آنت:

"جنت الما وا بهشت دوزخ سجن و مار
آفتاب و ماہتاب و کوکب و لیل و نہار
صدرت الطوابی و کوثر بہ هر چهار
باد سر سر اپ اپ برق در عد انت آشکار" (139)

یا

"گر کسے دانشوریں بہ نگر تو آل انگین
جانورے بے علم و بے تعلیم دگر نیستیں چشیں
مثل بیچارگ مگسی کار کنت پیوست ایں
خانہ خودارا عجب ساختہ تیر تیش بہ بین" (140)
آئیءِ وقتی شاعریءِ تو میں شعری صنعتاں کرتگ۔ شعری ہرچ از می
صنعتے کہ بوتگ آئیءِ سر جمیں صنعتانی تجربہ وڑے نہ وڑےءِ کرتگ۔ آئیءِ
شاعریءِ چہرءِ شبین بہ بنت، تلمیحات بہ بنت یا کہ چیدگ (علامت) بہ بنت۔ اے
تمامیں شعری ازم آئیءِ شعر اں وڑے نہ وڑےءِ گندگ بنت۔ آئیءِ شعر اں اگاں
چہرءِ شبیناں بہ چارات گڑا آئیءِ مہری شعر بہ بنت یا کہ چاگردءِ سرءِ ایندگ کہ بُنگانی
سر اپر بستگیں شعر بہ بنت آہاں مارا چہرءِ شبیناں بیان جوانیں وڑےءِ گندگءِ
کائیت۔

"بر سلاماں کہ ننگریں لڈو کیں پری

مرغائ طولی ء کرامگاں کلگے کوہسری
بستگیں شیرے لعل گوشے گوش ء کہکری
شیشگے صافیں بوئے چو مسکان زری
جیوهنت شمس ء چاردھی ماھ ء انوری" (141)

یا

"س: سخاوتیں امل ء ریٹو سہریں جم انت
ش: شپ ء زم زم شبستان پُر خیالات غم انت
ص: صفائ اللہ بہ منچک ء شنیں کاٹار خم انت
ض: دو کلائی بودم چو گرابان قائم انت
ق: کہ در کپیت جلوہ داریں شمس و تابانی قمر
ل: لب ء پناں کہ مالیت لنت سہر انت کرمزی" (142)

آئیء و تی اے شعر ای و تی چاگرد ء در آمدیں زباناں زر تگیں چھڑے شیین
کار مرز کرتگ انت۔ ہر دیں کہ آئیء و تی شعر ای در آمدیں چھڑے شیین کار مرز کتگ
انت پہ و انوک ء اے حبر گزان نہ بو تگ انت۔ کہ اے در آمدیں زباناں زر تگیں چھر
و شیین انت۔ آئیء اے لب زاناں انچو ترکیب ء گوں ایر کرتگ آہانی رنگ ء دزو شم
هم بلوچی ناک بو تگ انت۔ آئیء شاعری ء چھڑو شییناں ابید چیدگ ء اشارہ ہم
جو اینیں رنگ ء کار مرز بو تگ انت۔ آئیء و تی دوڑر ء ایند گہ شاعر چوش کہ جام
دُڑک، مُلا فاضل ء وڑا چیدگ پہ شعوری پیا کار مرز نہ کرتگ انت آئیء کار مرز
کر تگیں چیدگ لا شعوری پیا کار مرز بو تگ انت۔

"شر حیال کن قمری شتاب چاریں
خانہ ء پیدا ک انت شرف داریں " (143)

یا

"ھٹلی ملگوار کج ء سروش دنت چرا
کشتی دستان از بارگیں آستونکاں در" (144)
اے شعر، بندال خانہ، میوہ و سیب، قیمتی، حتی، و قاب، قمری، پچیدگ
کار مرز کر گتگ انت آئی، اے شعر انال سرپوش کتگ، و تی مار شت، و اہگ ظاہر
کر گتگ انت بلکیں ہے چیزانال پچیدگ، اشارہ پدر کتگ۔ آئی، و تی شاعری،
تلہجا تانی بیان ہم جوانیں رنگے، کر گتگ۔

"سکی، سوری ہر کس، دیستگ
امام حسین ظلماتیں یزید، کشتنگ" (145)
اے شعر، وانگ، پدم مردم ہماتار بخی دستان، ترا نگ، کپیت کہ حضرت
امام حسین کربلا، یزید، دستان کشگ بو گتگ کہ اے شعر، آئی، تلہجا تانی سرا
کار گپتگ، و تی شاعری دو اینچو زیب ناک، جلوہ ناک کر گتگ۔

"زنو چران تا زیادہیں زرّان
کشته میران پھ گوہری ہرّان" (146)
اے شعر، مردم، انچو سما بیت کہ بلوچ، سی سالی جنگ، بابت، آوتی
آوکیں پدر بیچاں سرپدی دیگ، انت۔ ہمارا جد پتری واقعات، بیان کنگ، انت
کہ "نلی، جنگ" کہ بلوچ سرچار میران کشگ بیت۔

"من نے نواہم ازل تاکہ ابد خود گندی،
مشل، یعقوب، پریشانال پھ یک فرزندیا" (147)

یا کہ

"پاد شپاداں ماں تھریں مات بندے برات

بن جتیں حوناں ہنچبو بالاچ ء جست کن ات " (148) آئی ء و تی شاعری ء ہما واقعات ء داستان دوبر زندگ کرتگ انت کہ آ مردوجی ء سداں سال پیش بوتگ انت۔ آئی ء کار مرز کر گلیں تلمیحات ایو کاوی چاگر دئنه بوتگ انت بلکلیں آئی ء دنیاء ایند گہ داستان ء واقعاتاں دوبر زندگ کرتگ۔

4.5۔ مُلّا عِوْت ء زند

مُلّا عِوْت ء ہم چو و تی عہد ء ایند گہ شاعرانی وڑا و دی بو نگ ء بیرانی ء راستیں سال ء روچ دست نہ کپتگ انت بلے منے گیشتریں پوکار ۂ زانٹکارانی گوشگ ء ردء مُلّا عِوْت ء مُلّا فاضل یکیں دور ء باریگ ء مردم بوتگ انت۔ چو ہم گوشگ بوتگ کہ مُلّا عِوْت چہ مُلّا فاضل ء عمر ء کستر بوتگ۔ مُلّا فاضل ء دلگی ء سال ء سن ء منے پوکار 1200 ہجری گوش انت گڑا اے حبر راست بوت کنت کہ مُلّا عِوْت ہم 1200 ہجری ء وہدے مردم انت۔ چہ ہے سال ء سن ء ابید آئی ء پیدا ک بو نگ ء د گہ راستیں حبر دست نہ کپتگ ء آئی ء عمر ہم زانگ نہ بوتگ کہ آئی ؋ چنت سال ؋ زندگی گوازینتگ۔ مُلّا عِوْت ء پت ء آئی ء ہنکیں ء آئی ء کار ؋ کسبانی با بت ؋ منے پوکارانی میانجی ؋ بازیں فرق ؋ تپاوت ہست انت۔ مُلّا عِوْت ؋ با بت ؋ گل نصیر چوش نبیسیت: "مُلّا عِوْت بنگوش ؋ چہ باران زنی کشم ؋ بوتگ ؋ مگس ایرانی بلوجستان دھان ؋ نندوک بوتگ" (149) کامل القادری مُلّا عِزّت ؋ زند ؋ با بت ؋ نبشتہ کنت: "مُلّا عِوْت ماں مکران ؋ پچگوڑہ شہر تسب ؋ نندوک بوتگ ؋ آچہ مُلّازی کشم ؋ بوتگ ؋ آئی ؋ پت ؋ نام ولی محمد بوتگ" (150)

ہے رنگ ؋ فقیر شاد مُلّا عِوْت ؋ با بت ؋ کامل القادری ؋ میر گل خان نصیر ؋ حوالہاں تپاک نہ کنت ؋ مُلّا عِوْت ؋ زند ؋ جوان تریں رنگ ؋ گلشینگ ؋ جہد کنت: "چوناہا اے و گلشینگیں گپے بوتگ نزانناں آہاں پر چاسہ وار تگ۔ چیا کہ آئی ؋

وٽي پٽ ءجا گهه ءنام ماں وٽي گلمس گپتاراں آور تگ انت که سہ ورگ ۽ رد
کپگ ۽ گپے پشت نه کپیت نوں من په درور ۽ ہما شعر ۽ دویں کڑیاں ادء نبسته
کناس که آئی ۽ جند ۽ نام، پٽ ءنام ءجا گهه ءنام ماں انت که چہ درستان مسٹریں درور
انت که اے اڑ ۽ گیش ۽ گیوار ۽ کن انت" (151)

"اسے کہ "ع" ۽ "ز" انت" ت" ۽ ہوار کنت
ابن ۽ دو"ل" ۽ "ھ" انت پنجگور مقام کنت" (152)
آئی ۽ اے شعر ۽ بند ۽ پدر ۽ ظاہر انت که ملا عروت ۽ پٽ ءنام لد بوتگ ۽ آ
پنجگور ۽ جاہ مند بوتگ۔ ہمہ وڑا آئی ۽ کار ۽ کسب ۽ بابت ۽ ہم پوکارانی پوکاری ۽ فرق
۽ تپاوت گندگ بیت۔ میر گل نصیر آئی ۽ کارو کسب ۽ بابت ۽ گوشیت کہ آئی ۽
زر گری کرتگ بلے محمد سردار خان بلوچ گوشیت کہ آہاں ز مینداری کرتگ۔

"He was by birth and blood a genuine Baluch a Man of
chiselled Features, by profession Farmer (153)

ملا عروت وٽي عهد ۽ زمانگ ۽ یک مهرک نامیں جنکے ۽ سرا عاشق بیت ۽
مهرک ۽ بابت ۽ گوشگ بیت کہ آبند راء پیر دالا ۽ نندو کیں مردم بنت، مهرک ۽
سر جمیں نام میرم خاتون بوتگ۔ په دوستی ۽ مهرک گوشگ بوتگ۔ آئی ۽ پٽ ءنام
ساک بوتگ کہ بند راء اے نام صوال محمد یا صالح محمد انت۔ مهرک کسانی ۽ وٽي نا کو
ز تک ۽ نام گپت بوتگ۔ خداوند ۽ مهرک ۽ را اچھیں رنگ ۽ دانگے داتگ کہ چہ وٽي
رنگ ۽ دانگ ۽ سوب ۽ سک نام کپتگ ۽ مشہور بوتگ۔ ملا عروت ۽ را مهرک ۽
شر رنگ ۽ حال ۽ ملا فاضل دنت کہ مهرک نامیں جنکے ہست انت کہ آسک باز
شر رنگ ۽ زیبا انت ۽ تئی درور انت۔ چوش کہ ملا عروت ۽ ملا فاضل وٽ ماں وٽ
دوئیں سنگت بوتگ انت۔

"Izzat was a great friend of our famous poet, Mulla Fazil who as we are informed, once told the former about the beauty of Mehruk, and hence he determined to see her at pirdan".(154)

مُلا عِزَّتْ چه مُلَّا فاضلْ ۽ دپْ ۽ مهرکْ ۽ شررنگیْ ۽ زیبائیْ ۽ تو سیپْ ۽ اش
کنتْ ۽ یک روپے نیتْ کنت که من المْ ۽ آئیْ ۽ گندگْ ۽ رواں۔ آپرداں ۽ رؤتْ
گڑا آئیْ ۽ رایکْ ۽ دورندامهرکْ ۽ دیدارنصیبْ ۽ بیت۔ آئیْ ۽ هرچ تو سیپْ ۽ ساڑائے
چه فاضلْ ۽ اش کنگْ ات آئیْ ۽ دلْ ۽ مهرکْ دو ہمینچک شرتر زیبا تر انت۔
مهرکْ ۽ گندگْ ۽ گیشترشیدابیتْ ۽ ابیدچه مهرکْ ۽ تو سیپْ ۽ دگه پچ نہ گوشیت۔
”یک روپے آمهرکْ ۽ پتْ ۽ نپر کنت که من ۽ زامات بہ کن گڑاسالک
گوں عِزَّتْ ۽ ربالْ ۽ گوشیت که آئیْ ۽ زاماتی بوتگْ ۽ آوتی ناکوزتکْ ۽ دشتر انت۔
بلے عِزَّتْ ۽ چشیں پسہ پچ اثرنہ کنتْ ۽ قاصد په قاصد ۽ پشتْ ۽ راه دنتْ ۽ چو تپلْ ۽ وڈا
گرسنگیت۔ نوں سالکْ ۽ آئیْ ۽ سیاد ۽ وارساں یقین بیت انت که آپه مهرکْ ۽ سرا
فدا انتْ ۽ مئے پچ وڑیں ازر ۽ مانیست گوش نہ داریت۔ گڑا آوت ماں وٹ مشورہ
کن انت کہ دگه راه نیست ابیدچه مال ۽ ڈکْ ۽ جنگْ ۽ آئیْ ۽ گورا انکیاس مال ۽
دولت در نیتْ ۽ دات نہ کنت چه ایشیْ ۽ آوت دل یکیم بیت ۽ رؤت انت“ (155)
مهرکْ ۽ پتْ ۽ آئیْ ۽ مردم وٹ ماں وٹی فیصله ۽ پدیک روپے مُلا عِزَّتْ ۽ لوٹائیں ٿتْ ۽
آئیْ ۽ گوش انت که ماترا زوراں مُلا عِزَّتْ په ہئے جبر ۽ اش کنگْ ۽ سک باز گل بیت ۽
مهرکْ ۽ پت آئیْ را بازیں مال ۽ ڈکْ ۽ جنت بلے چه مهرکْ ۽ شررنگیْ ۽ زیبائیْ ۽ پدا
آئیْ ۽ مهر ۽ ہاترا اے مال ۽ گٹ عِزَّتْ ۽ دیما پچ نہ اتاں۔ عِزَّتْ آہانی سر جمیں لوٹاناں
قبول کنت ۽ په نشانگْ ۽ چیزے زر ۽ مال دنت ۽ آدگه چیزانی آرگْ ۽ مهلت ۽ گیپت
۽ دیمپه ملک ۽ رؤت انت آدگه چیزانی تیاری کنت۔

مئے پوکارءُ زانیکارانی حوالہاں دیگری ہست انت پر چاکہ باز پوکاراے
گوشیت کہ عروتءُ روگءُ پد مہرک یک روچے گوں و تی دز گوہاراں روت پہ کہنءُ
جان شودگءُ ہمودا کاروانے گوزگءُ بیتءُ آمہرکءُ گندالءُ آئیءُ نظر کن انت
ءُ لہتیں روچءُ پد آمریت: "دو می سہبءُ سرا ہے کاروانءُ سروک پہ مہرکءُ
چارگءُ روت، وہدے کہ آمہرکءُ گندیت گڑا حیران بیتءُ و تی چھاں سک دنت
ءُ روک روکءُ چاریت ئے شررنگیءُ تو سیپءُ ستائے کنت، اے مرد کارءُ روک
روکءُ چارگ پہ مہرکءُ نیکلیں پالے نہ بیتءُ چہ ہمیشیءُ پاد آگءُ روگءُ مہرک
ناڈراہ بیتءُ سینی روچءُ اے دنیاء یلہ دنت" (156)

مئے لہتیں دگہ پوکارانی لیکہءُ حیال اے وڑا انت کہ وہدے ملا عروت پہ
مالانی آرگءُ واسٹہ در کپیت گڑا سالک و تی چک مہرکءُ سورءُ گوں آئیءُ نا کو
ز تکءُ کنتءُ لہتیں روچءُ پد مہرکءُ بیماری ئے گیپتءُ آمریت۔

"In the meantime, salik wedded her daughter to his cousin.what is decreed must be, and this so.Mehrruk suddenly and seriouslyFell sick, her lamp was spent, it was out. she had done her reign. permanent sleep had seized her wholly. dressed like a prince and perfumed with perfumes, when Izzat touched the residence of his beloved along with his marriage party, he found mehrruk in the grave, and her entire Family in tears singhs and sorrow".(157)

اے جبراں گیشتر راستی گندگ بیت کہ عروت دغا دیگ بو تگءُ
مہرکءُ سانگ گوں آئیءُ دشترءُ نا کو ز تکءُ کنگ بو تگ آو تی شعرےءُ ہے چیزءُ
وت پدرءُ ظاہر کنت۔ چوش گوشیت،

"بس کن او عوت مه گوش گالاں شور مه دئے موجیں دلاں
 دزرس ئے واکے من ئے نیست من گل ئے جود ئے گشان
 اچ قدر مال به لوٹیت من در، آریپ، دیاں
 شہپری، چم، پونز دست، پاد جسم، جاں
 منی دل، نیت ہمیش انت خلق، بکشیت مناں" (158)

اے شعر، ظاہر بیت کہ آئی، سانگ آئی، ناکو زتک، بوتگ۔ باز زانکار
 گوشیت کہ مہر ک، نظر بوتگ بلے چہ نظر کنگ، مرد م، مرگ، جرانی سراتاپاک
 کنگ نہ بیت پرچہ کہ اے یک سٹکے کہ بلوچاں وہد، زمانگ، کتگ،
 آئی، مرگ، سوب یک بیماری، بوتگ، آچہ ہے بیماری، سوب، مرتگ۔ اودا
 عوت گوں، وتنی مال، ساماناں چہ گوا در، آگ، بیت ماں راہ، پیر دان، نزیک، آئی،
 حال ریت کہ مہر ک مرتگ۔ بلے آئی، باور نہ بیت داں آوت رؤت اودا گندیت
 کہ مہر ک چرے دنیا، شتگ۔ مہر ک، مرگ، پد عوت ہم گنوک بیت، دیوانگی، وتنی
 زند، گوازینیت، دُراہیں عمر، مہر ک، تو سیپ، کنت، موتک، مود گان پر بندیت
 داں، ہما وہد، مریت آئی، قبرے، ہم پہ نام، نہ بیت۔ کس نہ زانت آگدی مرتگ،
 کجا م ہند، مگ، مرتگ آگا ر، بیگوا، بیت، مہر ک، قبر ماں، پیر دان، انت۔

ملاءعت، ازم

ملا عوت وتنی عهد، ہما شاعر ان کہ آئی، شے مرید، پد دوبر مہری شاعری
 زندگ کر تگ۔ آئی، شاعری غم، ڈکھ، سوز، زہیر اہ، ہواریں شاعری ات۔ آئی،
 شاعری، مستریں، بُنگپ مہر انت۔ آئی، شاعری، دگ، مز نیں، بُنگپ، سر حال دست نہ

کپیت آئی ء شاعری ء مارا بلوچی لبزاںک ؋ گیدی شاعری ؋ تھر موٹک ؋ رنگ ہم گندگ ؋ کیت۔ آئی ؋ مہر ک ؋ گندگ ؋ ساری ہم شاعری کرتگ ؋ آئی ؋ یک شعرے ء بندے دست کپتگ کہ آبلوچانی سردار میر جلال خان ؋ سراپہ بستگ ات۔

"لک شکر انت چه خالق ؋ سد گنجیں در ؋

مالک الملکی لک ہزار زیب ایت ترا" (159)

مُلاعہوت ؋ شاعری ؋ شعری صفتاں بہ چاریں گڑا آئی ؋ شاعری ؋ شعری دُراہیں ازم گندگ بنت۔ چہرہ شُبین، چیدگ سازی، تلمیحات نگاری، اے دُراہیں لوٹ ؋ گزر کہ یک جوانیں شاعرے ازم ؋ راجلوناک ؋ ڈولدار کن انت۔ آئی ؋ شاعری ؋ زبان ؋ بہ چاریں گڑا آوتی عہد ؋ ایندگہ شاعرانی و ڈاچہ فارسی ؋ عربی زبان ؋ لبزاںک ؋ اثرمند ہم بوتگ آئی ؋ شاعری ؋ ماراقارسی ؋ عربی زبانانی لبزء گالاں ابید آہانی چہرہ شُبین ہم جوانیں رنگے ؋ وہی شاعری ؋ کارمز کرتگ انت۔

"چینی گل ؋ گلزار ؋ تو

بوس ازدپ ؋ رخسار ؋ تو

یک گرچے ازبگ ؋ تو

ہزار نشین ہم داگ ؋ تو " (160)

"عرضے کنم اے نور من

گویم چراغ ؋ پیش من

بیا یک شپے مہمان من

پر جان ؋ دل قربان کنم " (161)

آئی ء شاعری ء گیدی شاعری ء تھر موتك هم جوانیں رنگے ء گندگ بیت
ہماوہ دء وہدے کہ مہر ک مریت عوت ء شاعری ء یک ٹرندی ئے کیت ء آئی ء دل
ء یک آسے روک بیت ء پیش کا دل تو سیں موتك ء مود گاں پر بندیت۔

"ارمان په دُرین میرم خاتون ء
بیشک من ء دوست ات خالق بے چون ء
گوں نہ کپتاں کہ به واناں یاسین ء
په ہزار ناز ء شکلیں گین ء" (162)

"مرتگ منی جانی لال گوہار انی
راگیں تو قی وش تووارانی
دوست کشیں امب ء گجگ انارانی
لشیں آہوگ ملگزارانی" (163)

موتك ء ابید آئی ء شاعری ء نیکراہی رنگ ء دزو شم گندگ بنت۔ آئی ء
شاعری ء گیشتیں بہر مہری شاعری ییگ انت بلے چوو قی عہد ء ابیندگ شاعر انی وڑا
آئی ء شاعری چہ حداوند ء شگر ء منت ء آئی ء در ء په و تا نیکیں دعاء لوگ ء
آئی ء صحابہ انی ستاء تو سیپ کنگ آئی ء شاعری ء گندگ ء کاینت۔

"شکر از کریم ء جبار
ستک انت من ء چہار یار" (164)

"بعد از ثنائے جبا نعت ء رسول کنت
چار یار سخاوت ء روشن زمانا کنت

دوازدہ اماے یادش مدام کنت
من بندہ ء گہنگار اللہ رحم کنت " (165)

اگال ازمی حوالہ ء بہ چاریں آئی و تی شعر اس شعری دُڑاہیں صنعتانی سرا
کار گپتگ۔ چہر ء شبین، چیدگ ء علامت، تلمیحات سازی، آئی ء شاعری ء چہر ء
شبین جوانیں ء مہمکیں رنگے ء گندگ بنت۔ آئی و تی عہد ء شاعرانی و ڈاگیشتہ و تی
سر زمین ء و تی ہاک ء زر تگیں چہر ء شبین کار مرز کرتگ انت بلے آئی ء گوں دری
زبانانی چہر ء شبیناں ہم و تی شاعری جلوہ ناک ہم کرتگ۔

"کور دپی کلگے کہ لُذیت جان گون نزین بکملان
لشہبیں ماری شپان انت روٹ پہ بربزیں گواٹگراں" (166)

یا

"کاگدیں دیم ئے جڑکیت مثل ء ماہ ء چاردهاں
آسکی دیدگاں خمارین شانک دنت گوں کنجلاں" (167)

یا

"گپ ء دیوان ئے گوں دز گوہار ان ات
دیم ئے چو نوک سنبھیں سگاران ات
آپ ئے ماں زر نشیں بلوران ات
ٹیٹلیں آسکے ماں بہاران ات" (168)

آئی و تی شاعری و تی دوستدار مہر کء رواج کبگ ء رواجاں گوں چہر
داٹگ انت ء آئی ڈیل ء گوں ترپکنا کیں مارء چہر داٹگ، برے مہر کء زیبائی ء
چاردهی ماہ ء شبین ء دنت، برے آئی دیم ء گوں زہم ء شبین ء دنت۔ چرے

شعرالا پدر بیت کہ آئی ء گیشت و تی سر ڈگار ندار گاں زر ٹگیں چھر شین کار مرز
کتگ انت آئی ء شاعری ء چیدگ هم جوانیں رنگے ء کار مرز بو تگ انت۔

"دانکہ سندھ ء دانکہ ہند ء نیست چشیں نیلو فری
لال گل ات گلستانی بوه ء مسک ء امبری" (169)

یا
اکشنہ
من گل
باغ بُبلِل (۱ ۷ ۰)
بُبلِل (۱ ۷ ۰)

اے شعر ء نیلو فری، بلبل، سیب ء صنوبر، تملی، آسمی، پہ چیدگ کار مرز
کنگ بو تگ انت و تی دوستدار نام ء آرگ ء بدل ء ہے پیمیں لبز ء آور تگ۔ آئی ء
شاعری ء مارا تلمیحات هم دست کپ انت کہ آئی ء و تی شاعری ء انچیں لبز کار مرز
کر تگ کہ آہانی سیادی راجد پتھری و اتعات ء داستان گوں بنت۔

"فرہاد لک بُر ات
کوه چ شیرے کش ات
تیشگ بلوریں جوڑیں
ارمان پ عشق شیرین " (171)

"مجون پ لیلی چتور ات من پ مہر ک انچشاں
شاهء بہرام پ گل اندام مست ء فیلی جشاں" (172)
تلیحات ء مطلب و ہمیش انت و انوک ء کوہنیں داستان یاقصہ نے یاداں
ب گیجیت ہے چیز ملا عروت و تی شاعری ء جوانیں رنگے ء کار مرز کتگ انت۔

4.6 رحم علی مری زند

رحم علی، مری تمن، شاہجوان میں یک ٹکلے، مردم ات۔ آبلوچی زبان، نامداریں شاعر بخار مری زگات۔ آئی، پت نامداریں شاعرے آت۔ رحم علی، شاعری ہم چہ پت، پیر کانی نیمگ، رستگ ات۔ آئی، ہند، جاگہ مری، دمگ تحصیل کو ہلو، گر سنٹری نامیں جاگہ نے، آت۔ رحم علی ودی، بیران، پکائیں وہد، پاس زانگ نہ بنت بلے گمان، ہمیش انت کہ آ1876، زمانگ، پیدا ک بوتگ۔ اے بابت، میر مٹھاخان مری وتنی کتاب، چوش نبیسیت۔

"بلوچی زوان، دہمی بازیں مستریں شاہر انی ڈولار رحم علی، دے پیدا بخ او تفاح بخ پکیں تاریخ کس سئی نئیں۔ پھچیکہ در شین، نینکہ مردمانی پیدا کش، تاریخ لکغ، دستوریں او نین ہوال ہند اس تاریخ لکھو خیں پڑھیا نیں مردم دے ات شنت۔ من ووت دے کسی وختا 1926، رحم علی دیشت اے پھٹک قدوس زارنگ، تناک دیم او سہر چھمیں مردے ات۔ ھوال روشاں کہ مس رحم علی دیشت اے مرد کاریں مزن سینیں مردے ات او آنہیا وتنی ریشان را کیس لائش دل باوری گوشہ نیث کہ منی قیاس تمام حدا ذاں درستیں پر منی چناں ھوال روشاں، رحم علی گھٹے کہ پنجاہ سال، پھیریں مردے ات۔ اغرا ہے قیاس درست بی تہ ہے لکھوار رحم علی 1876، نزت، پیدا بیسہ۔" (173)

میر مٹھاخان، گوشگ، ردا کہ آئی، وتنی کسانی، رحم علی مری دیستگ اے 1926، زمانگ بوتگ کہ آیک پٹکیں، سہر چھمیں مردے بوتگ کساس، ہما وہد، آئی، عمر پنجاہ سال بوتگ۔ میر مٹھاخان، اے گپ وتنی جاگہ، راست بوت کن انت۔ پر چاکہ آئی، پیدا ک بوگ، دگہ چشیں راستیں (Data)، دست نہ کپتگ

کہ آئی ء سراپا لکاری کنگ بہ بیت - میر مٹھا خان ۽ رداء آ تقریباً 1876ء ودی بو گک - اے جبرء سرا گیشتر تپاک کنگ بیت - رحم علی مری کسانیں چکے ات کہ آئی ء مات ۽ پت ۽ اے کوڑ ہیں دنیا لیلہ کت - رحم علی مری ۽ وتنی کسانی چورہ ۽ بزگی گوازینت - آئی ء چشیں نزیکیں مردے نیست ات کہ آئی ء چارگ ۽ دلگوش ۽ بہ کنن - وتنی کسانی ۽ بلوچی ۽ نامداریں شاعر مست توکلی ۽ ہم دچار کپتگ ات -

"رحم علی دانی کسانیں چکے اث کہ آنہی مات و پھٹ قضا یمشغنت آنہی ۽ حیالداری ۽ پہ دہمی نزت ختریں سیاد، دے کس نیستہ رحم علی ۽ سیاداں ٿا چھڑو ۽ میں یک ماما ہست ات - رحم علی ۽ ماما جند دے نیز گاریں مڑے اث - او رحم علی ۽ چیٹھ و سنچال آنہی وس ۽ ٿزادے داش - ماما البت رحم علی را یک گیشے داشنعت کہ ہمیشا پالیث و مزن کھنن او مالداری ۽ دے ھیل گیڈ تھ - اے مڑداء ڏُر ہیں روشن وتنی ہے گیش چھارینت و وخت گوازینت - کسترنی ۽ ٿاباز ہمت و توکل ولاں میں چکے ات او آنہیا ہے رنج ویلان پچ نہ عواث - گھننعت کہ یک روشنے ناغانی بلوچی زوان ۽ نامداریں شاعر توکلی مست چھر ان گھڑ سنڑی ۽ شتو در کپتہ - توکلی مست شاعری ۽ ٿزا سوا - یک بزرگ او پھقیریں مڑدے اث - ھوانکہ عالم ۽ آنہی ۽ باز عروت ۽ قدر کھن ٻلک ۽ واژہ ۾ مست ۽ په نغم و سمجھی کھنعت او یک او دو پس حیرات کھنٹو، نزیخیں عالم لوٹائی نتے مست ۽ مجالیں او نندو نیاذ ۽ ہمودا یک مزن میں مجھی ۽ نز آنختہ - بیگہا دیراں دیوان بیتہ او آخر ۽ پچی پر شستہ او هر کس وتنی لوغانی پلو اسر گپتیورانی بیتہ - کسترنیں چھورواں گوں پھجیار رحم علی دے آ تکو پچی و ٹے ۽ نشتہ - باقی چک تہ یک یکی ۽ کھڑو بیشو شنعنعت ہر پر رحم علی پچی بھر غارندے، دانی ہمودا نشتی ۽ اث - مست ۽ کہ دیشہ اے ناو ختا داں او طاق ۽ یک چھوروے نشتی ایں تہ مست ۽ گوشته کہ ادا نیں تہ دے گلڈ وتنی لوگ ۽ برو کہ باز دیر بیشہ او تھی پٹر تو ھیل بیث - رحم

علیء ولدی داشت کہ منی پھٹ مڑ توینتیں مست، گوشتہ کے گڑا تھی ماٹ پھڑتہ ورتی بیث۔ نیں دیر کپتا و تی ہلک، گڑد برو۔ رحم علی، گوشتہ کے منی ماٹ دے سر نیا تکہ۔ مست باز ارمائی بیث۔ پھول کھشی کے آخر تھرا ہمی نزیخیں سیادے، کسے یا ہندو او طاقے دے ہستین کہ نہ؟ رحم علی، جواد تھرینتہ کے منا نیں نزیخیں سیادو آزیزے او نیں کہ لوغ وہندے۔ مست، چھورو، پیکسی او بیوسی سراترس آختہ۔ مست جھشہ کھشو کھڑ و بیث اور حم علی سک ٹھپتی مست، آنہیار انخ دعا کھشو گوشتہ کے چھورہ تھرا ہر چھی، خدا، وٹی گنجیں در، ٹزاداٹ۔ جہاں تھی محتاج بیث پر تھے کسی محتاڑ نوے۔ مست، رحم علی، را گوشتہ کے یک گیش، خدائی نام، ضرور ہیراث کھنے۔ باانگہا عالم، رحم علی، را گپتہ کے وٹی گیش، حیرات کھن۔ رحم علی، گوشتہ کھےئی کہ من گیش، حیرات کھناں منی مال و ملک ہے، یکھیں پھس ایں من و تی پھس، گاھے کہ ندیاں۔ آخر آنہی ما ما گوشتہ کے تھے ہے گیش، میراث کھن من تراد ہمی پھے کھاراں دیاں کلاہاں رحم علی شنوار انجی بیث۔" (174)

رحم علی مری و تی شریں عادت، ہیلانی سوب، راج، قوم سک دوست بوتگ۔ پرچا کہ آیک راست گوشیں، بے ریائیں شاعرے بوتگ۔ آئی نہ کسے، تعریف، تو سیپ کر تگ نئے کہ و تی شاعری پہ ناحق، و استہ شات بوتگ۔ البتہ ہمارا جی، ٹمنی مردم کہ پہ راج، ہاترا جنگ، ایت آنت رحم علی، ہے رنگیں مردمانی تعریف، تو سیپ، شعر پر بستگ۔ رحم علی مری کوئٹہ، مستریں زمین جمب، دو سال پیشتر 1933ء بیران بوتگ۔

رحم علی مری ۽ ازم

رحم علی مری ہما شاعر انت کے آئی ۽ زند ۽ تیو گیں بہر گوں واری ۽ عذابی ۽ گوستگ آت۔ پیشکا آئی ۽ شاعری ۽ چاگرد ۽ ڈکھ ۽ غم ۾ وارات آنت۔ آئی ۽ شاعری ۽ وتنی سر ڏگار ۽ وتنی بز گیں راج ۽ آواز گندگ بیت۔ آئی ۽ گوں بے کس ۽ بز گیں مردمان مرنیں دوستی ۽ محبتے ہست ات۔ آئی ۽ گیشتریں شاعری ۽ بہر جنگی بُنگپانی سرا انت۔ آئی ۽ شاعری ۽ چاگردی بُنگپ، وطن دوستی، راجی شاعری ہم گندگ ۽ کیت۔ آوتی شاعری ۽ جنگ ۽ سوب جنگی با مردانی دیم په دیکی، جوز گانی درشانی، لشکرانی کساس، جنگی سلاہ ۽ از بابانی ستائے ساڑا، ترسوک ۽ تچوکانی ایر جنگ اے وڑیں گلیں بُنگپ سر حال مارا آئی ۽ شاعری ۽ سک باز دست کپ آنت۔

"رحم علی ۽ شاعری ۽ اصل رنگ، نگ و جنگانی سر حالیں پر جنگ ۽ شعر اس ٿاسوا، آنہی ٻاز ڪھمیں گال کہ دست کپتغنت ته ھوانہاں ٿاظا ہر بیت کہ رحم علی یک خدا ترس گریو دوست او پھقیر گاڑیں مژدے ات۔ آنہیا تو ٿی گپتاراں مس حقان ۽ گال دے گوشغنت او بے بقا گیں کوڑی ۽ پچار ہے رنگیں بھرے ۽ آرتغنت کہ انسان ۽ دل زیند ۽ ہزار گنجیں مسکیناں ٿا بیزار بیت" (175)

رحم علی مری دلیری، سرچاری ۽ مزن جگری ۽ سکین دیو گیں شاعرے بو ٿگ۔ آفسلفه ۽ جنگ ۽ را باز جوانی ۽ شری ۽ سرا سرپدیں شاعرے بو ٿگ آئی ۽ زانگ کہ اے جہان ۽ زندگ بو ڱ ۽ و تارامنار ینگ ۽ هاترا جنگ کنگ الٰہی انت۔

"جیرانی تمن ویران انت
سیت گوں شکلیں جنگان انت" (176)

ادء آہے فلسفہ ء بیان کنگ ء انت کہ انسان ء حق پہ دست ء شہار دنگ ء
نه رسیت بلکیں، حق رسگ چہ پچ گرگ ء مرگ ء یا جنگ کنگ ء چہ رسیت۔ پیشکا آ
جنگ کنگ فلسفہ ء درستاں چہ گیش ٹنیت ء آئی ء پشت ء وشی، سو بین بوگ، آجوئی ء
رسگ ء شیر کینی رسیت۔

"رحم علی مری سرچاری، بہادری نترسی ء مزن جگری ء سکین دیوکیں
شاعرے ء جہت ء زانگ بیت آئی ء خیال ء ہمارا جٹک ء بولک کہ پہ ایمنی نند انت
آگار ء گسار بنت ء ہمارا جٹک کہ آجنگ ء گوں درگٹ بنت راجد پتھر ء آوانی نشان
پشت کپیت" (177)

آ تو شاعری ء و تی سرڈ گارء ء آئی پسگانی ہر وہدء تعریف ء تو سیپ
کر گت: "چھونایا تے بلوچی ادب ء ماں وطن دوستی ء خیال باز دیری وائی موجود دیں۔
بلوچی ء ہے مثل کہ واہ دارء سودے جی وطن، وطن دوستی ء خیال ء وائے وطن
حشکیں دار" پیش داریث لیکن دوہلی ادب ء ماں سیاسی گزر اس پہ ہے تصور بازی ء
کارمز نویشہ ڈیکی ادب ء ثرا زہر جمینہ او آزادی ء جنگ ء روشاں ہے خیال ڈیہا
داہر شہ۔ رحم علی سند کیں بلوچی ء سری شاعر اس کہ آنہیا وطن دوستی ء سیاسی رنگ ء
ماں بچار کھشہ۔" (178)

اگاں ما بلوچی لبڑا نک ء بہ چاریں گلڈ امارا وطن دوستی، راجد وستی ء درس چہ
وتی گیدی لبڑا نک، چہ و تی کلا سیکل لبڑا نک ء رس انت آئی ء شعراں وطن دوستی
آشوب ء بُنگ پ زیات تر انت۔

کاہان	ء	دف
بازارا	و	گرائی
تومارا	و	بھیم
داجمارا	"	کھنان نام

چاگر دی زندہ جہل ۽ برزی، سیالی ۽ سیالداری، غربی ۽ بیکسی، ہستی ۽ نیستی
اے ڏزاہیں رنگ ۽ دزو شم مارا حم علی شاعری ۽ گندگ ۽ کائینت: "ہستی و نیستی
اے جنگ امیری و گریوی اے فرق معاشری برادری اے بحث او لی ایں وختاں ڇا
داں اے وختا جز غیں، رحم علی دے راجی زیند اماں ہمکر نابرادری دیشو، حیرانیں که
کسے تے پلکیں چادرانی تو خاوبتو وھاویں لیکن کسے حشکیں زمبے ۽ حیرانیں کسے شادہ و
مرا دانیں کسے نیم شفاف نشتو گوں اندو ہاں نالا نیں" (180)

"نیم کھٹانی سرائیں نیم ٹلی ماں شفاف
نیم دھفی زمبے نہ گندی نیم داری نوکراں
نیم گوں شادی مراذال نیم نالی پے غماں" (181)
وہدے ما آئی ۽ جنگی شاعری ۽ گندیں گڑار حم علی مری و تی آریفیں پت
بخار، رہنداںی سراشیگ مہری شاعری ۽ رحم علی مری و تی پت، رند گیری نہ کتگ۔
"اے ته پوھی ۽ گوشت نیٹ کہ رحمعلی ڈولیں مژدے دل پچ وختا کسی پلوا
نه رسکتہ یار حملی ۽ کوہیں دل ۽ سرا سومریانی بر ٹھنڈنگانی نپت نہ کپتہ لیکن بازیں
پچ و پول ۽ رند دے مارا حملی ۽ عشق ۽ حدیثانی پچ گال و گپتار دست نیاتکہ۔ قیاس
کھشی کہ آنہی ۽ ضرور ہے در حق ۽ دے شعر گو شتتغنت او آنہی ۽ ہمیر ٹگیں گپتار یا تہ
ششو گاریت گنت" (182)

اے گپ ۽ مطلب ایش نہ انت کہ آئی دل ۽ سرا سومریانی بچکنڈ گانی
نپت نہ کپتگ۔ آئی ۽ گوں کس ۽ مہر نہ بو تگ بلے مستریں جبرا ایش انت کہ آئی ۽
سر جمیں شاعری و انگت دست نہ کپتگ یک سوبے اے ہم بوت کنت کہ
آئی ۽ جنگی شعر انی دیما آئی ۽ دومی بُنگلپانی سرا کہ شعر بو تگ انت آہانی نیمگا کس ۽ و تی

حیال گورنہ کتگ اے ہے رنگ اے آئی اے مہری بُنگپانی شعر چیر تیتگ انت بلے چوش نہ
اِنت کہ آئی اے مہری شعر پرنہ بستگ آئی اے مہری شعر اے بچارت۔

"سومری بے سیت نہ پادارت چو رو ان
بانگھی سائنت پہ تکڑھی کلت و رونت
بُر زگاں کشنت ، کلت گوں تھیں نئیں دلائ
پریں جیران نئت ہر کس اے دیما دپ سرنت
پلگلیں باگھنت ، گوں ہر کس اے چنڈی اے رچنت" (183)

آئی شاعری اے اگاں ازمی حوالہ بہ چاریں گڑا آئی اے شاعری اے
ازم اے گیشتریں لوٹ دست کپ انت۔ چھر اے شبین، تلمیحات جوانیں رنگ اے کارمرز
بوتگ انت۔ اگاں آئی اے مہری شعر اہ بہ چاریں گڑا چھر اے شبین جوانیں رنگ اے
کارمرز کر تگ انت۔ آئی اے سومریانی بے وفاتی اخپیں مثال داتگ کہ آمردانی
دل اے الماوی اثر دؤردنت: "جہاں بات تشیبہ واستعاروں کی ہو رہی ہو وہاں رحم علی^۱
جبار کو فراموش نہیں کیا جا سکتا۔ رحم علی کی شاعری ایک وطن دوست اور قوم پرور
مجاہد کی شاعری ہے۔ وہ اپنی بات لگی لپٹی کہ دینے کا عادی ہے۔ تشیبہ واستعاروں کا
سہارا لینے کی ضرورت شاعری میں محسوس کرتا لیکن کبھی کبھی کوئی چھبٹی ہوئی
تشیبہ بھی کہ دیتا ہے" (184)

"پریں جیران انت ہر کس اے دیما دپ سرنت
پلگلیں باگھنت گوں ہر کس اے چنڈی اے رچنت" (185)
آئی اے شاعری اے تلمیحات ہم جوانیں رنگ اے کارمرز بوتگ انت۔ آوتی
شاعری اے شعر اے ایندگ کہ ازم اے تلمیحاتاں گیشتر کارمرز کن۔ چیا کہ آوتی راجہ را

سرپدی دنت هما کو ہن ۽ قدیمیں واقعات ۽ داستانی مثالاں دنت که آواں پے جنگ
کنگ ۽ وtar آجو کر تگ ۽ وتی حق چہ آہاں پچ گپتگ۔

"مژر وتی زور ۽ ستار ۽
علی و دلدل ۽ زوارا " (186)

4.7. مولوی عبد اللہ روابند ۽ زند

مولوی عبد اللہ 1926ء روپرکتی بلوچستان چہبار ۽ ڈمگ باہو
کلات ۽ میتگ ۽ واجہ قاضی یحیی ۽ بی بی زرخا توں ۽ لوگ ۽ ودی بوت۔ آئی ۽ آرپیں
پت ۽ آئی ۽ نام عبد اللہ پر کرت۔ مدتنے ۽ رند واجہ قاضی یحیی باہو کلات ۽ لہڈ ۽ بارکت
راسک پیش ۽ اتک ۽ جاہ مند بوت۔ آئی ۽ پت ۽ وتی کسان سالیں چک ۽ وانگ ۽
زانگ دینی ۽ دنیائی رست ۽ ردموم ۽ ہسیلکاری ۽ الگدہ چہ کسانی ۽ وتی کو پگاں زرت۔ اے
چک ۽ ہوشمندی ۽ نیک بختی چہ بندات ۽ آئی ۽ پیشانی ۽ پدر ۽ پیدا اور آت۔ وہ دے
آئی ۽ عمر پنج سال بوت چہ وتی ٹھیں مات ۽ سی پارہ ۽ وانگ بندات کت ۽ شش
سال ۽ عمر ۽ قرآن مجید در بر ت۔ چہ قرآن مجید ۽ در برگ ۽ رند عبد اللہ چہ وتی عالم ۽
زانگکاریں پت ۽ بنگیجی دینی کتابی وانگ بندات کت ۽ شپ ۽ روح چہ وتی
پت ۽ کتاب جاہ ۽ نوکیں کتابی وانگ ۽ علم ۽ دانش ۽ یاد گپت ۽ چہ وتی پت ۽ مهر ۽ فضل
۽ زانت ۽ سو بمند بوت۔ آئی ۽ روح ۽ کتاب درس گپت ۽ شپاں ونت ۽ یاد کت آنت۔
"یک شپے آئی ۽ واب دیست دو پٹکیں مرد آئی ۽ گور ۽ اتک آنت وچے
حضرت سلیمان ۽ نیمگا مندر گیگ تی ٹیکی اش یار تگ ات و آئی ۽ دست اش دات۔
اے دگہ صباح ۽ آئی ۽ گوں وتی پت ۽ واب ۽ قصہ یارت ۽ آئی ۽ پت ۽ واب معنا کت

و گوشت که مندریگ حضرت سلیمانء میراثء نشانی انتء پیغمبرانی میراث دنیائی
مال و متاع نہ انت۔ بلکہ علم و دانش انت گوشت کہ چہ ہما وہدء مولانا فہم و زانتء
دانش و دان و گیشتر بو ان بوت و واجہء معنوی کمالات گیشتر ظاہر و پدر بوت انت"

(187)

مولانا چہ وقتی عالمء زانکاریں پتء منطق، ادب، اصول فقه، ہندسه،
ریاضی، تاریخ، میراثء علم کلامء بیان در بر ت۔ 1952ء واجہ پہ وقتی علمء
رنگ گیریء گیشیء وقتی تروز تک مولوی عبدالخالق پسندء ہمراہیء کراچیء شت۔
مدرسہ "مظہر العلوم"ء کہ مدرسہ "دارالعلوم دیوبند"ء شاخ ات داخل بوت۔
اے نامداریں زانت جاہء دورہ حدیثء وانگء ہمراہیء آئیء شاہ ولی اللہ، محمد
دہلویء میبدیء ملا حسنء کتاب چہ وقتی استاد مولانا غلام مصطفی قاسمیء گوراونتء
در بر ت انت۔ ہے ڈولء "قدوری" کتابء حاشیہء نبیگ (زیر نبیسی)ء گوں وقتی
استاد قاسمیء دست کمک بوت چہ "کتاب الجنایز" داں "باب زکات الابل"ء زیر
نبیسی کت۔ چہ اے علمی کارء استاد چہ وقتی شاگردء تیز فہمیء حیران بوت۔ چہ
واجہء استاداں مولانا محمد علی سندھی، شیخ الحدیث حضرت مولانا فضل احمد، مولانا
قاری رعایت اللہ شاہ جہان پوری، مولانا عبدالحليمء نام کشیتگ۔ واجہء 1953ء چہ
وقتی ہم درساں اولی نمبرء پاس بوت ہڈا ملکء واتر بوت ہڈا ملکء مردمان دینی سرو
سون، علمی تدریس ہے بینگچ کت۔ سال 1954ء آئیء پت مولانا بھی کہ حجء شتگ
ات ہمودا چہ دنیاء رخصت کنت۔ واجہء دینی تعلیمء سرو سون تہنا مسیتء
مدرسہ انی چار کنڈء نہ آت بلکیں ہروہدء واجہ مردمانی میانء قضاوتء مز نیں بڈو بار
وقتی کو پگاں زر تگ۔ واجہء سانگ کتگ آت ہٹہہ مردین چک ٹھہ جنین چکے
بو تگ۔ مولانا عبد اللہ روابند سال 1988ء چہ خلچء وقتی آخری حجء سفرء شت۔ چہ

حجء فریضهء رند و اتر کنگء و هدء قطرء سعو دیء سیمسرء گاڈی چپی بوتء
بلوچستانء اے مزن نامیں فرزندء بے دروریں شاعر ۱۷ اگست ۱۹۸۸ء مان ڈنی
ملکء اے کوڑویں دنیا پہ دائی جہانء ہر خصت بوتء مان قطرء دفن کنگ بوت۔

مولوی عبد اللہ روابندء ازم

مولانا عبد اللہ روابند نیم عہدی دُورء گلڈی شاعر اں یکے ات۔ آئیء
شاعریء مارا شعری دُراہیں لوٹء ازی می صنعت دست کپ انت کہ اے
عہدء ایندگہ شاعر انی گورا گندگ بنت۔ آئیء شاعریء چیق پیسمیں ازی عیب مان
نیست۔ چہ وہدء زمانء جاہء مکانء گرء بندال آزادتء آجوانت۔ آئیء شاعری ہر
وہدء ہر جاہء پہ سرجیں بلوج قومء راجء چپ سرجیں انسانیتء انت۔ بُنگلگء
سرحالء حسابء آئیء شاعریء ہر وڑیں بُنگلپ دست کپیت۔ مہری بُنگپ، مذہبی،
راج دوستی، وطن دوستی، ماتی زبان دوستی، بہادرء دلیری اے چیسمیں بُنگلپء سرحال
آئیء شاعریء گندگ بنت۔ مولاناء شاعریء دگہ جوانی ئے ایش انت کہ
آئیء پربندال ہر کسی غم ووشیء در دوہء اندوہء در شان ہست انت۔

"مولانا روابندء شاعری بلوج راجء زندء آدینک انت و بلوجی لبڑا کی
راجد پتھرء آئیء در جہ و مقام باز بر زبلند انت بلوجی زبانء دگہ بازیں قد آوریں شاعر
بو تگ انت و بلوج قوم پہ آہاں پھر بندیت، بلے ہما چیز کہ مولوی عبد اللہء چہ اے
دگہ بلوج شاعر اں گیشی نیت ایش انت کہ تہنا مرنیں عالم و پیشوائی بو تگ، بلکلیں
لبڑا کی مرنیں زانتکار و زبان زانت و لبڑ شناسی ئے بو تگ۔ آ"علم
عروض"ء مرنیں استادء زانو گر کی بو تگ۔ چہ اے زانتکاریء سببء آئیء شاعری

فکر خیال تک و پہنات پزاھ و کشاده انت وزبان و بیان، پکائی و پختگی برز تریں درجہ، رستگ آئی، پر بندال مارادی نی و مذہبی، اخلاقی، تاریخی، عاشقی، راج زندی و دگہ هر ڈولیں بُنگپ ریت ایشی، ابید آلبزانک و شاعری، ازام و فن، مسرتیں استادی بوتگ آئی، در سکلیں شاعری رنگ و تہری (قالباني) تہا شعر پربستگ و هر تہر نیا کہ آئیا شعر پربستگ آسر جم، فن و ازام، بے کچ سکیں درورانت۔" (188)

چووتی عہد، ایندگ شاعرانی وڑ آئی، شاعری، مادری زبانانی سان ہم گندگ، کاینت۔ پے ہاترا آہم و تی عہد، ایندگ شاعرانی وڑا گیشترا چه فارسی، عربی لبزانک، اثر مند بوتگ کہ آئی، شاعری، عربی، فارسی، باز لبز، چہرہ، شین کار مرز بوتگ انت: "مولانا نہ تہنا مرنیں دینی عالم وزانگاریں شاعری بوتگ، بلکلیں عربی، فارسی و اردو، زبانانی ہم زانگاری بوتگ آئیا ای زبانانی گیشترا لبزانک و شاعری شر و نتگ و پہمیتگ و چہ ایشانی لبزانگی رپک و راه و روایاتاں بلد بوتگ۔ پمیشا لبز و معنائی دوئیں پہناتاں چہ ای زباناں اثر زریتگ" (189)

"در" الف " اول گویم اسم، اللہ احمد
بے نظیر، بے وزیر، لاشریک، لامد
"ب" قسم باللہ کہ یارب نیست ترا کفوآ احمد
صورت، شکل، مزاج، طبع، ترکیب، جسد" (190)

یا

"ہزار نازیں جنک جان پروریں مئے
تن، روہ، دل، جان، سریں مئے
شپ، پہتاب، نشش، خاوریں مئے
ثريا زیب، بدر، انوریں مئے" (191)

آئی ء و تی شاعری ء انچیں داری چہر ء شبین کار مرز کرتگ آنت که پہ
وانوک ء و استہ آہانی و انگ ء پہمگ گزان انت - مارا آئی ء شاعری ء
بلوچستان ء حاک ء و شیں بو گندگ ء کیت - آئی ء شاعری ء وطن دوستی ء سرا بازیں
شعر ء بیلگپ ء سر حال دست کپ آنت : " وطن دوستی و ڈیہہ و ڈگار واجہ ء شعر اس باز
گندگ بیت و پیش داریت کہ واجہ یک وطن دوستیں شاعرے بو تگ و حدیث
شریف ء ردا کہ " حب الوطن الایمان " چہ دل ء جہلانکیاں ڈیہہ دوستی وطن ء
دوست داریت "(192)

و شیں	وطن	منے	مکران
دائم	ب	بات	ئے کامران
آباد	ء	سبز	و میزان
ہر	وقت	کہ	تئی نام ء گزان
تئی	بو	چو	مسک ء بیت زران
تئی	د	لجمیں	گٹ ء گزان
سیہ	بند	ء	برزیں تھیڑاں
گپ	ء	جن	انت گوں جبڑاں" (193)

"ما بلوجیں ما بلوجیں ما بلوج
ما بلوچستان ء نوکیں ماہ ء روچ
ہمبلاں دوستی مزن باگواہ کتگ
منزل اش گپت آنت ء آرام آنت مرودچ" (194)

آئی ء گوں ماتی زبان ء مہر دوستی بو تگ آئی ء شعر اس ماتی زبان ء دوستداری ء مثال
ء درور شریں و ڈے پدر ء ظاہر انت -

"غرض خدمت انت قومی زبان" ۽

بمانیت یادگارے مکران ۽

نصیحت پر بلوجی ترجمان ۽

کہ کوہیں دل بور انت از هم تکان ۽ " (195)

آئی ۽ شاعری ۽ چاگردی جیره ۽ اڑ ۽ جنجالانی سرا جوانیں رنگے ۽ شعر دست کپ انت۔ آئی ۽ وقی چاگرد ۽ ہر پیمیں نزوری ۽ دیستگ گڑا آئی ۽ سرا الٰم ۽ فکر جتنگ ۽ آئی ۽ بابت ۽ وقی حیال درشان کرتگ انت۔ پرچا کہ آئی ۽ وقی چاگرد ۽ گیشتریں جیڑھانی فیصلہ و ت کرتگ انت آیک عالم ۽ دین ۽ زانکاریں مردے بوتگ۔ آئی ۽ مدام وقی شاعری ۽ حق ۽ آواز ۽ گپ جتنگ۔ آئی ۽ وقی چاگرد ۽ نزوری وقی شعراں بیان کتنگ انت۔ اے بُنگپ ۽ سرا آئی ۽ جوانیں رنگے ۽
شعر پر بستگ۔

"عشق" ۽ جنین بے سار کتنگ

مرد ۽ محبت گار کتنگ

قول ۽ قسم انگار کتنگ

چو لیڑھ ۽ ابرستگ آت

بیگانگاں پیوستگ ات

عقد ۽ محبت بستگ آت" (196)

"تمار ۽ کہ نند ایت سہی نہ انت جہان ۽

کجا زال ۽ چکانی حقان ۽ رک ایت

نه وردے نہ لاپ ۽ نہ پنجئے مس جان ۽

تمام لوگ ء خرچ ء کہ تریاک نی گیش انت
 نزانت بے خرد ، جند ء نفع ء زیان ء
 پہ تریاک ء ڈیسان ء دنت جان ء پُچاں " (197)
 آئی ء شاعری ء تہ ہر وڑیں بُنگپ دست کپ انت۔ جلوہ ناکی ء جمالیات ء
 مز نیں بہرے چہ شعر ء شاعری ء زانگ بیت۔ شاعری ء پربندال گوں و شین و
 ڈولداریں ء زیبانیں لبزاں سمبینگ مز نیں زانکاری ئے لوٹیت، آ اے ازم
 ء ہندے مز نیں زانکارے بوتگ۔ آئی ء پربند لبزی ڈولداری ء ہمراہی ء معنا ء جہلی ء
 ہم سررتچ انت، اگاں ما ازمی حوالہ ء بہ چاریں گڑا آئی ء شاعری ء تماںیں ازمی لوٹ
 پیلوئی ء سرجم انت۔ چو کہ اے شعری صفت ہر شریں شاعر ء شعرال ڈولدار ء
 جلوہناک کن انت۔ آئی ء شاعری ء چہرہ شُبین، چیدگ ء علامت یا تلمیحات جوانیں
 رنگے ء گندگ ء کاینت: "تشبیہ و استعارہ یا شعری چہرہ شُبین ء کارمرزی کہ
 شعر ء بھی جوہر انت۔ واجہ ء شعرال پہ انچیں چا بدستی و ماہرانہ زانکاری
 کارمرز بوتگ انت" (198)

"ماں دل ء سک دوست آت من ء ماہیں شہپری
 لڈگ ء رپتاراں گوشے کنگے کوہسری " (199)

یا تک باپیں مملکی یا
 گرمگاں کبگ ء کندگاں حورے جنتی " (200)
 آئی ء وقی اے شعرال چاگرد ء ہرندارگ زر تگ ء چہرہ شُبین ء کارمرز
 تگ۔ جا گھے ء آوی دوستدار ء لڈگاں گوں کبگ ء لڈگاں چہر دنت ء برے آوی
 دوستدار ء مچاچاں گوں زوم ء تجھ ء شُبین دنت۔ آئی ء شاعری ء کہ چہرہ شُبین کارمرز

بوتگ انت آہ تھنا بلوچی سرڈگار ۽ حاک ۽ زر گلگیں چھر ۽ شبین نہ بوتگ انت۔ آئی ۽ درآمدیں لبزاں کافی لبز ۽ گال ہم زر گ انت په وقی شاعری ۽ کار مرز گتگ انت۔ ہے وڑا آئی ۽ شاعری ۽ چیدگ ۽ عالمی شاعری ات۔

"من کہ نازانی ہتلی ماہیں دیستگ ات ہوش اوں چہ سالوں میں سر ۽ ڈیل ۽ رپتگ ات" (201)

یا

"آہ فریاتاں چہ دل ۽ درداں چست گتگ ناز نین ۽ چہ وپتگیں واب ۽ بُست گتگ" (202) مُلا عبد اللہ روابند ۽ وقی اے شرار ہتلی، ناز نین، کپودر، گلغام په چیدگ کار مرز گتگ انت۔ دگہ بازیں ہے پیمیں لبز ۽ گال ہست انت کہ آئی ۽ چیدگ وقی شاعری ۽ آور گتگ انت۔ مُلا عبد اللہ روابند ۽ شاعری ۽ دگہ یک جوانی ۽ ایش انت کہ آئی ۽ شاعری ۽ تلمیحات سازی جوانیں رنگے ۽ بوتگ اے شعری صنعت کہ آئی ۽ شاعری ۽ جلوہ ناکی انت آمارا سک باز گندگ ۽ کاینت۔

"شر بچار ات از نوبت ۽ حضرت آدم ۽ شیٹ ۽ اوریں ۽ تا کہ سردار ۽ عالم ۽" (203)

یا

"حضرت ۽ عیسیٰ یا کپیت یک جا ہے گزار گندی کہ کپتگ کل اے بر رونے ۽ ڈگار ہورتی چاریتی حضرت بہ چشم ۽ اعتبار کھنہ کاپولے ریز اتگ پر گرد ۽ غبار" (204)

آئی ء شعراء که کوہن ء قدیمیں مردمانی ذکر ہست انت آئی ء پہ
 تلمیحات کارمرز کتگ انت، اے واقعاتاں حضرت آدم یا کہ حضرت عیسیٰ گوں
 کانپول ء جست ء پرس کہ آباد شاہ جنم جنم آت کہ وتنی قصہ ء گوں حضرت عیسیٰ
 کنت۔ ہمے رنگیں دگہ بازیں تلمیحات مارا مولوی عبد اللہ روابندء شعراء دست
 کپ انت کہ آئی ء پہ تلمیحات کارمرز کتگ انت۔

شوندات

- 1- ڈیمنز، لانگ ور تھ، پاپولر پو اکٹری آف بلوجیز، بلوجی اکیڈمی کوئٹہ 1988، تاکدیم 125
- 2- بلوج، بشیر احمد، در چین، بلوجی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961 تاکدیم 9
- 3- ہمیش، تاکدیم 48
- 4- ہمیش، تاکدیم 59
- 5- ہمیش، تاکدیم 70
- 6- مری، میر مٹھانخان بلوجی ادب، ہوار، ثقافت وادی بولان میں، گورنر ادب، کوئٹہ، 2013
- 7- بلوج، بشیر احمد، در چین، بلوجی اکیڈمی کوئٹہ، 1961، تاکدیم، 11/10
- 8- ہمیش، تاکدیم، 35
- 9- بلوج، محمد، سردار خان، لیٹریری ہسٹری آف بلوجیز، بلوجی اکیڈمی کوئٹہ، 1984 تاکدیم، 56
- 10- بلوج بشیر احمد، در چین، بلوجی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961، تاکدیم، 12
- 11- ہمیش، تاکدیم، 34
- 12- ہمیش، تاکدیم، 15
- 13- ڈیمنز، لانگ ور تھ، پاپولر پو اکٹری آف بلوجیز، بلوجی اکیڈمی، 1988، تاکدیم 124/125
- 14- بلوج بشیر احمد، در چین، بلوجی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961، تاکدیم 52
- 15- ہمیش، تاکدیم 13
- 16- ہمیش، تاکدیم 103
- 17- ہمیش، تاکدیم 103
- 18- چکلی، یوسف، عزیز، آسپ، 1993، تاکدیم 8
- 19- ہمیش، تاکدیم 8
- 20- بلوج بشیر احمد، در چین، بلوجی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961، تاکدیم 16/15

- 21- بلوچ، محمد، سردار خان، لشیریزی هشتری آف بلوچیز، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1984 تاکدیم، 59
- 22- بزردار، واحد، بلوچی، براہوی، زبان، ادب، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد 2004، تاکدیم 38
- 23- فاروق، غلام، نوکیں تام، بلوچی لبزائگی دیوان، 1981، تاکدیم 29
- 24- بلوچ، ڈاکٹر عبد الصبور، کھنیں بلوچی شاعری (بغتچہ ۽ دیروائی) ہائیر ایجو کیشن کمیشن اسلام آباد، 2007، تاکدیم 88
- 25- مراد، ساحر، جام ڈرک ۽ شاعری، ماہنگاں اس، اسلام آباد، 1975، تاکدیم 9
- 26- جمال الدینی، پروفیسر عبداللہ جان، در چین، ہوار، سنگت رفیق، اوپار، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015، تاکدیم 161
- 27- ہاشمی، سید ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کے تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی لیاری کراچی، 1986، تاکدیم 84
- 28- ہمیشہ، تاکدیم 48
- 29- بلوچ، بشیر احمد، جام ڈرک ۽ آئی ۽ شاعری، ہوار صورت خان، گوشین ردانک، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1969، تاکدیم 39/38
- 30- گلکی، یوسف، عزیز، ماہنگاں، آسپ، تربت، 1993، تاکدیم 6
- 31- بلوچ، بشیر احمد، در چین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1961، تاکدیم، 111 / 110
- 32- ہمیشہ، تاکدیم 43/44
- 33- ہمیشہ، تاکدیم، 81
- 34- ہمیشہ، تاکدیم، 98
- 35- ہمیشہ، تاکدیم، 40
- 36- ہاشمی، سید ظہور شاہ، بلوچی زبان ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید اکیڈمی لیاری کراچی، 1986، تاکدیم 84/83
- 37- بلوچ بشیر احمد، در چین، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961 تاکدیم، 28
- 38- ہمیشہ، تاکدیم، 31
- 39- ہمیشہ، تاکدیم، 46

- 40- همیش تاکدیم، 51
- 41- همیش تاکدیم، 12
- 42- جمال الدینی، پروفیسر عبد اللہ جان، درچین، ہوار، سنگت رفیق، اوپار، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، تاکدیم، 161 2015
- 43- بلوچ بشیر احمد، درچین، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، 1961، تاکدیم، 19/20
- 44- همیش تاکدیم، 34
- 45- همیش تاکدیم، 18/19
- 46- همیش تاکدیم، 33/34
- 47- همیش تاکدیم، 67
- 48- نصیر، میر گل خان، بلوچی عشقیہ شاعری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1979، تاکدیم 216
- 49- بلوچ بشیر احمد، درچین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1961، تاکدیم 52
- 50- همیش تاکدیم 63
- 51- همیش تاکدیم 30
- 52- همیش تاکدیم 74
- 53- همیش تاکدیم 91
- 54- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم 2
- 55- همیش تاکدیم 3/4
- 56- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشنر، تربت، 2013 تاکدیم 483
- 57- همیش تاکدیم 19
- 58- شاد، فقیر، چکاس رنگ، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2011، تاکدیم، 106
- 59- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشنر، تربت، 2013 تاکدیم 114
- 60- همیش تاکدیم 115
- 61- همیش تاکدیم 118/119

- 62- ہاشمی، سید ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی لیاری کراچی، 1986، تاکدیم 90
- 63- ہاشمی، سید ظہور شاہ، سید گنج، سید ہاشمی اکیڈمی لیاری کراچی، 2000، تاکدیم 588/587
- 64- ہاشمی، سید ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی لیاری کراچی، 1986، تاکدیم 310
- 65- ہاشمی، سید ظہور شاہ، شہلچپ کار، سید ہاشمی اکیڈمی گوادر، 2013 تاکدیم 53
- 66- ہاشمی، سید ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی لیاری کراچی، 1986، تاکدیم 310
- 67- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم 5.4
- 68- گلکی، یوسف عزیز، مُلّا فاضل ۽ گورنگ، ہوار، رحیم مہر، مُلّا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہہ کراچی، 2015، تاکدیم 318/317
- 69- شاد، فقیر، دز پشوکیں سمیل، بلاں اسٹشزر، تربت، 2013 تاکدیم 70
- 70- نمیش--- تاکدیم 72
- 71- گلکی، یوسف انیس، مُلّا فاضل ۽ بیرانی ۽ سراپا کاری، ہوار رحیم مہر، مُلّا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہہ کراچی، 2015 تاکدیم 292
- 72- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم 15/14
- 73- فاروق غلام، نوکیں تام، بلوچی لبڑائی مجلس، 1981، تاکدیم 36.
- 74- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم 54
- 75- مری، میر مٹھا خان، مُلّا فاضل، ہوار، رحیم مہر، مُلّا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہہ کراچی، 2015 تاکدیم 57
- 76- نمیش--- تاکدیم 58
- 77- شاد، فقیر، دز پشوکیں سمیل، بلاں اسٹشزر، تربت، 2013 تاکدیم 30
- 78- نمیش--- تاکدیم 32

- 79- بزدار، واحد، مُلّا فاضل وقتی وہ دے بے درویں شاعر، ملا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہاہ کراچی، 2015 تاکدیم 82
- 80- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم، 34/33
- 81- رحیم مہر، ملا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہاہ کراچی، 2015 تاکدیم 233
- 82- بلوچ، ڈاکٹر عبد الصبور، کہنیں بلوچی شاعری (نگیج ۽ دیروائی) ہائی انجو کیشن کمیشن اسلام آباد، 2007، تاکدیم 94
- 83- مری، میر مٹھا خان، ملا فاضل، ہوار، رحیم مہر، ملا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہاہ کراچی، 2015 تاکدیم 60
- 84- نہیش تاکدیم 60
- 85- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشسر، تربت، 2013 تاکدیم 356
- 86- اختر، ڈاکٹر سلیم، تنقیدی اصطلاحات، سنگ میل پبلیکیشن لاهور 2011 تاکدیم 190
- 87- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشسر، تربت، 2013 تاکدیم 364
- 88- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم 22
- 89- نہیش تاکدیم 85
- 90- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشسر، تربت، 2013 تاکدیم 267
- 91- جمال پروفیسر انور، ادبی اصطلاحات، نیشنل بک فاؤنڈیشن، اسلام آباد 2016 تاکدیم 82
- 92- مری، میر مٹھا خان، ملا فاضل، ہوار، رحیم مہر، ملا فاضل زندۂ ازم، سید ریفرنس کتابجہاہ کراچی، 2015 تاکدیم 53
- 93- شاد، فقیر، دز پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشسر، تربت، 2013 تاکدیم 322
- 94- بلوچ، بشیر احمد، شپ چراغ، بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ 1968 تاکدیم 98
- 95- مری، مٹھا خان، سموبلی مست - بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1991، تاکدیم 10.
- 96- مری، ڈاکٹر شاہ محمد، توکلی مست، قلت پبلیشرز کوئٹہ، 2007 تاکدیم / 12/10
- 97- بلوچ، ڈاکٹر عبد الصبور، کہنیں بلوچی شاعری (نگیج ۽ دیروائی) ہائی انجو کیشن کمیشن اسلام آباد، 2007، تاکدیم 90

- 98- مری، میر مٹھاخان، سمویلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1991، تاکدیم 11/12
 99- ہمیشہ، تاکدیم 12
 100- ہمیشہ، تاکدیم 43
 101- مری، میر مٹھاخان، توکلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2012، تاکدیم 157
 102- مری، مٹھاخان، سمویلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1991، تاکدیم 158
 103- ہمیشہ، تاکدیم 9
 104- بزدار، واحد، بلوچی، براہوی زبان ادب، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد 2004، تاکدیم 45
 105- مری، میر مٹھاخان، سمویلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1991، تاکدیم 129
 106- ہمیشہ، تاکدیم 76
 107- ہمیشہ، تاکدیم 77
 108- ہمیشہ، تاکدیم 79
 109- ہمیشہ، تاکدیم 99/98
 110- ہمیشہ، تاکدیم 99
 111- ہمیشہ، تاکدیم 100
 112- ہمیشہ، تاکدیم 101/102
 113- مری، میر مٹھاخان، توکلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2012، تاکدیم 124
 114- مری، ڈاکٹر شاہ محمد، توکلی مسٹ، قلات پبلیشورز کوئٹہ، 2007 تاکدیم 46
 115- نصیر گل خان، بلوچی عشقیہ شاعری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1979، تاکدیم 223
 116- مری، ڈاکٹر شاہ محمد، توکلی مسٹ، قلات پبلیشورز کوئٹہ، 2007 تاکدیم 28
 117- ہمیشہ، تاکدیم 29
 118- مری، مٹھاخان، سمویلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1991 تاکدیم 17
 119- مری، شاہ، محمد، مستین توکلی، قلات پبلیشورز، 2007 تاکدیم 206
 120- مری، مٹھاخان، سمویلی مسٹ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1991 تاکدیم 27

- 121۔ مری، ڈاکٹر شاہ محمد، مستین توکلی، قلات پبلیشورز کوئٹہ، 2007 تاکدیم 54
- 122۔ ہمیشہ تاکدیم 66
- 123۔ بلوچ۔ بشیر احمد، اپنے مکین اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987 تاکدیم، 10
- 124۔ ہمیشہ تاکدیم، 10/11
- 125۔ شاد، فقیر، وزیر پشوکیں سہیل، بلاں اسٹشنا، تربت، 2013 تاکدیم 132
- 126۔ ہمیشہ تاکدیم 145
- 127۔ بلوچ۔ بشیر احمد، اپنے مکین اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987 تاکدیم، 20/21
- 128۔ شاد، عطا، شاعری میٹے شاعری، ہوار غفور شاد، اہدی رنگ، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2010 تاکدیم 193
- 129۔ بلوچ۔ بشیر احمد، اپنے مکین اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987 تاکدیم، 71
- 130۔ بلوچ، ڈاکٹر عبدالصبور، کہنیں بلوچی شاعری (بگنجان ۽ دیروائی) ہائیر اججو کیشن کمیشن اسلام آباد، 2007، تاکدیم 98
- 131۔ بلوچ۔ بشیر احمد، اپنے مکین اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987 تاکدیم، 22
- 132۔ ہمیشہ تاکدیم 71
- 133۔ ہمیشہ تاکدیم 409/408
- 134۔ بلوچ۔ بشیر احمد، اپنے مکین اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987 تاکدیم، 41
- 135۔ ہمیشہ تاکدیم 41
- 136۔ ہمیشہ تاکدیم 50
- 137۔ ہمیشہ تاکدیم، 51
- 138۔ ہمیشہ تاکدیم، 23
- 139۔ بلوچ، سردار محمد خان ، لڑیڑی ہسترن آف بلوچستان، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1984، تاکدیم 409
- 140۔ ہمیشہ تاکدیم 412
- 141۔ بلوچ۔ بشیر احمد، اپنے مکین اشرفتی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987 تاکدیم 54

- 142- همیش 99 / 100 تاکدیم
- 143- همیش 64 تاکدیم
- 144- همیش 50 تاکدیم
- 145- همیش 31 تاکدیم
- 146- همیش 32 تاکدیم
- 147- همیش 58 تاکدیم
- 148- همیش 107 تاکدیم
- 149- نصیر، گل خان، ملّاعوت، فقیر شاد، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 612
- 150- القادری، کامل، بلوچی ادب کامطالعہ، بولان بک کارپوریشن کوئٹہ 1976، تاکدیم 224
- 151- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 621
- 152- همیش 621 تاکدیم
- 153- بلوچ، سردار محمد خان ، لڑیزی ہسٹری آف بلوچیز، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1984، تاکدیم 420
- 154- همیش 421 تاکدیم
- 155- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 623
- 156- همیش 624 تاکدیم
- 157- بلوچ، سردار محمد خان ، لڑیزی ہسٹری آف بلوچیز، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1984، تاکدیم 424
- 158- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 646
- 159- همیش 625 تاکدیم
- 160- همیش 637 تاکدیم
- 161- همیش 637 تاکدیم
- 162- همیش 641 تاکدیم

- 163- همیش تاکدیم 643
- 164- همیش تاکدیم 633
- 165- بلوچ، سردار محمد خان ، لژیری هشتری آف بلوچیز، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1984، تاکدیم 432
- 166- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 622
- 167- همیش تاکدیم 628
- 168- همیش تاکدیم 643
- 169- همیش تاکدیم 628
- 170- همیش تاکدیم 626
- 171- همیش تاکدیم 634
- 172- همیش تاکدیم 646
- 173- مری، میر مٹھا خان، رحم علی مری بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1978، تاکدیم 2
- 174- همیش تاکدیم 3، 4، 3، تاکدیم 19
- 175- همیش تاکدیم 20/19
- 176- همیش تاکدیم 45
- 177- بلوچ، ڈاکٹر عبد الصبور، کہنسیں بلوچی شاعری ہائیر ایجو کیشن کمیشن اسلام آباد، 2007 تاکدیم 109
- 178- مری، میر مٹھا خان، رحم علی مری بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1978، تاکدیم 24/23
- 179- همیش تاکدیم 24
- 180- مری، میر مٹھا خان، رحم علی مری، ہوار صورت خان، گوشین، ردانک، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1969، تاکدیم 220
- 181- همیش تاکدیم 221
- 182- مری، میر مٹھا خان، رحم علی مری بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1978، تاکدیم 19
- 183- نصیر، میر گل خان، بلوچی عشقیہ شاعری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1979، تاکدیم 227

- 184- همیش-----، تاکدیم 226
- 185- همیش-----، تاکدیم 227
- 186- مری، میر مٹھا خان، رحم علی مری بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1978، تاکدیم 56
- 187- بلوچ، عبد الروف ملّازی، دیوان بلوچی، بولنا عبد الروف روابند، ایران شناسی، ادبی انجمن ایران، 2010 تاکدیم 30
- 188- همیش-----، تاکدیم 32
- 189- همیش-----، تاکدیم 38
- 190- همیش-----، تاکدیم 88
- 191- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008، تاکدیم 689، 690
- 192- روابند، مولانا عبداللہ ، دیوان بلوچی مولانا عبداللہ روابند، ایران شاسی ادبی انجمن، ایران، 2010، تاکدیم 39
- 193- همیش-----، تاکدیم 207
- 194- همیش-----، تاکدیم 647
- 195- همیش-----، تاکدیم 168
- 196- همیش-----، تاکدیم 549
- 197- همیش-----، تاکدیم 563
- 198- همیش-----، تاکدیم 42
- 199- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 693
- 200- همیش-----، تاکدیم 694
- 201- شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008 تاکدیم 695
- 202- همیش-----، تاکدیم 696
- 203- همیش-----، تاکدیم 380
- 204- همیش-----، تاکدیم 381

آسر

اے پوکاریء ماء آسرء سر بو گلیں کہ نیم عہدی بلوچی شاعری بلوچی
لبزانکء پُر ارز شتیں دئے بو تگ۔ اے گوں بلوچی زبانء دودء ر بیدگء ہم
گز نج بو تگ۔ نیم عہدی شاعری گیشترا قعاتی شاعری اتء شاعریء دڑاہیں تبء^۱
میل اے دئرء بدل بو تگ آنت۔ اے دئرء شاعر اال وقی اوی دئرء شاعریء
جتاہیں رنگء شاعری کتگ۔ اے دئرء مسٹریں شاعر جام دڑک، ملا فاضل، مست
توکلی، دگہ بازیں شاعر بو تگ آنت کہ نیم عہدی شاعریء بنداتء ر دومء
دیمر وئیء سوب بو تگ آنت۔ بلے ادا یک جستے ودی بیت کہ نیم عہدی شاعریء
بندات کجام وہدء بو تگ؟

اے جستء پیسوء ماء ڈولء دات کنیں کہ نیم عہدی دئرء بندات ہما
وہدء بو تگ کہ بلوچ راج سی سالی جنگء دل پزوش بو نگء پدچہ وقی ڈیہہء در اتکء
شیگ۔ لہتین آں پنجابء نیمگء لذء بار کتء لہتین ماں سندھء جاہمند بوت۔
بلوچانی اے پُر شتء پُر وشء بلوچستانء یک تھاریء مانشانتء یک مڈتء
بلوچستان ہے دل پُر وشء گارء بیگواہ ات۔ ہبہ ہمی صدیء دومی دکھء میر احمد
قمبرانیء سر بزاہیء بلوچستانء قبائلی وفا قے جوڑ بوت۔ میزال میزان ہے نظامء
بلوچستانء وتارا مضبوطء محکم کت۔ دیکترا وہدے 1745ء نصیر خان نوری
بلوچستانء حاکم جوڑ بوت۔ آئیء بنداتء دڑاہیں بلوچ کشم یکجا کت آنتء پہ وتلکے
جوڑ کت۔ نصیر خان نوری زانکاریں حاکمے ات آئیء بنداتء افغانستانء ایرانء
عالمء زانکاریں مردم لوٹائیں وقی مردمانء دینی علم ہیل دات۔ آئیء میتء

مدرسہ آں عربی ۽ فارسی زبان وانیت۔ ایشاں ابید آئی ۽ گوں بلوچی لبزاںک ۽ مز نیں حب ۽ واگے ہست آت۔ آئی ۽ ہر وہد ۽ وقی دربار ۽ شعر ۽ شاعری ۽ مجلس بر جاہ داشت انت۔ ہے وہد ۽ بلوچی زبان ۽ سرخیل جام ڏرک ۽ نام دیما اتک کہ آئی ۽ نصیر خان ۽ دربار ۽ ہر وہد ۽ وقی شاعری مردمان اشکنا یت انت۔ اے دؤر ۽ بندات چھے ہے وہد ۽ بوت۔ اے دؤر ۽ دوم زورگ ۽ مستریں سوب ہے دؤر ۽ شاعر ۽ دگہ یک سوبے ہے زانکار ۽ عالمیں مردم اتال پرچہ کہ ایشاں دینی علم ۽ ابید اے دؤر ۽ مردمان ۽ عربی ۽ فارسی لبزاںک ۽ آشنا کت۔ فارسی عربی لبزاںک ۽ سرپد بوگ ۽ پد اے دؤر ۽ شاعر اس شاعری ۽ ڏڑاہیں تب ۽ میل ۽ رابدل کت ۽ پہ وتاک نوکیں رہنڈے گھین کت۔

ادا گہ جھستے پاد کیت کہ اے دؤر ۽ شاعری ۽ دیکروئی کنگ ۽ سوب چے بوتگ؟ اے جست ۽ پسونے اے پیا گوشت کنیں کہ اے دؤر ۽ شاعری ۽ دیکروئی کنگ ۽ سوب بوت کنن کہ اے دؤر ۽ شاعر سرجم ۽ آزاد ۽ آجو بوتگ انت آہنی سراچ وڑیں راجمانی بندش نہ بوتگ اگاں آہاں ہر پیمیں شعرے گوشنگ گڑاں آہاں مہلوک ۽ نیمکا دارستگ ۽ آهانی شاعری ۽ تعریف ۽ تو سیپ کنگ بوتگ۔ اے وڑیں شعرانی پر بندگ ۽ آهانی سراچ وڑیں ایراد گرگ نہ بوتگ۔ بلکیں آهانی دلبڈی کنگ بوتگ۔

دگہ جیڑ ہے ایشی ۽ دزوشم ۽ تکنیک انت کہ نیم عهدی شاعری ۽ دزوشم ۽ تکنیک کجام لبزاںکی تکنیک ۽ ہم دروري کنن؟ انچو کہ بلوچی لبزاںک ۽ اولی دؤر ۽ تکنیک ٻابت ۽ بازیں پوکاراں اولی دؤر ۽ شاعری ۽ تکنیک آزاد لچے گوشنگ ۽ باز ۽ سلہیں لچے گوشنگ ۽ باز ۽ گوں عربی ۽ فارسی ۽ مثنوی ۽ گوں نزیکیں تکنیکے گوشنگ بلے بازیں پوکاری ۽ رند گیشتیں پوکار یک آسرے ۽ سر بوتگ انت ۽ آئی ۽ را گوں

يوناني لبزانک، (Narrative Ballad) ہے ہدپ قرار دات۔ ہے وڑا نیم عہدی بلوچی شاعری، دزو شم، تکنیک، بابت، مئے پوکار، ہم مانگیشیتگ آنت۔ بازیں پوکار ہے گپ، سراتپاک کن آنت کہ نیم عہدی بلوچی شاعری، رہند عربی، فارسی، مثنوی، قصیدہ، نزیکی کنت، بازا، ایشی، راغزل، بنداتی، دزو شم، گوشیت۔ بلے وہدے ما مثنوی، بہ چاریں گڑا چوش کہ مثنوی، شعر انی، بحر کسان کسان نبستہ کنگ بنت، آئی، ردیف، قافیہ، ہر دو بند، پد بدل بنت بلے بُنگپ، حساب، مثنوی، وشی، گم، آئی، انداز ہست انت، ہے چیز مارا نیم عہدی شاعری، ہم گندگ، اتلگ آنت۔ اگال، بُنگپ، حساب، بہ چاریں گڑا نیم عہدی شاعری گوں مثنوی، تکنیک، نزیکی کنت۔ بلے بحر، ردیف، حساب، اے فرق کن انت پر چا کہ نیم عہدی شاعری، شعر ال، انجپیں شعر ہست انت کہ آہانی بحر سک مزن انت ہے وڑا مئے دگہ پوکاراں نیم عہدی شاعری، تکنیک، بابت اے وڑا ہم گوشیت کہ اے تکنیک یک جتاںیں تکنیکے کہ اے وہدہ شاعر ال پہ و تا گچین کتگ۔ پر چا کہ اے پیمیں تکنیک دنیا، ایندگہ لبزانکاں گندگ نہ بیت۔ اے پیمیں تکنیک نئے کہ انگریزی لبزانک، ہست۔ نئے کہ عربی، فارسی لبزانک، گندگ بیت۔ گڈ سrama گوشیت کنیں کہ نیم عہدی بلوچی شاعری، تکنیک، عربی، فارسی زبان، مثنوی، نزیکی کنت بلے سرجم، مثنوی، تکنیک، نہ انت۔ گمان ہمیشہ انت نیم عہدی شاعری، و تی جتاںیں تکنیک اٹ۔ پر چا کہ اے دوڑ، شاعر ال و تی شاعری، بازیں تجربہ، مشاہدہ کتگ۔ تکنیکی حساب، ہم آہاں تجربہ کتگ، پہ و تا یک جتاںیں تکنیکے گچین کتگ کہ اے تکنیک بچ دگہ لبزانکاں گندگ، نیت۔

کتابیات

بلوچی کتاب

- ☆ بزدار، واحد، ڈیھی دزو شم، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2001
- ☆ بلوچ، بشیر احمد، در چین، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1961
- ☆ بلوچ، بشیر احمد، شپ چر اگ، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1968
- ☆ بلوچ، بشیر احمد، پہکیں ماشرپی، بلوچستان پبلی کیشنر کوئٹہ 1987
- ☆ بلوچ، ڈاکٹر عبدالصبور، کہنیں بلوچی شاعری ہائیر اججو کیشن کمیشن، اسلام آباد 2007،
داد، اے، آر، دل ۽ بلین، سچکان پبلی کیشنر، گوادر، 2012
- ☆ دشتری صبا، گلکار ۽ چنکار، سید ہاشمی ریفرنس کتابجہا، کراچی، 2015
- ☆ رگام، شے، بتل، گو شتن ۽ گالبند، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2012
- ☆ رفیق، سنگت، اپار، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2015
- ☆ روابند، مولانا عبد اللہ، دیوان مولانا عبد اللہ روابند، ایران شناسی ادبی نجمن ایران، 2010
- ☆ روابند، مولانا عبد اللہ، گوہرستان روابند، بلوچی ادبی جہد کار بحرین، 2011
- ☆ شاد، غفور، احمدی رنگ، بلوچستان اکیڈمی، تربت، 2010
- ☆ شاد، غفور، بلوچی کلاسیکل شاعری (پٹ ۽ پول نگ) بلوچستان اکیڈمی تربت، 2014
- ☆ شاد، فقیر، میراث، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2008

- ☆ شاد، فقیر، چکاس رنگ، بلوچستان اکیڈمی تربت، 2011
- ☆ شاد، فقیر، در پشوکیں سہیل، بلال بک اسٹیشنری، تربت، 2013
- ☆ شاد، فقیر، درج، ندارد، 2013
- ☆ شاد، فقیر، هر انگ، بلوچی ادبی جهد کار، بحرین، 2016
- ☆ شاھواني، اشیر عبد القادر، بلوچی زبان ادب، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1998
- ☆ صابر، غوث بخش، چاچ و بند، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1973
- ☆ فاروق، غلام، بتل گنج، سید ہاشمی ریفرنس کتابجاه، کراچی، 2011
- ☆ گیگی، یوسف عزیز، رپنگیں ملال، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1971
- ☆ چکلی، یوسف عزیز، زری نود، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ،
- ☆ مری، ڈاکٹر، حیات، گاریں گوہر، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1987
- ☆ مری، صورت خان، گلشنین ردائک، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1969
- ☆ مری، شیر محمد، بلوچی کہنیں شاعری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1970
- ☆ مری، میر مٹھاخان، رحمعلی مری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1978
- ☆ مری، میر مٹھاخان، عہدی بلوچی شاعری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1982
- ☆ مهر، رحیم، بلوچی دستونک (ازم بُنگپ) بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 2014
- ☆ مهر، رحیم، ملافاصل زند ازم، سید ہاشمی ریفرنس کتابجاه، کراچی، 2015
- ☆ ہاشمی، سید ظہور شاہ، سید گنج، سید ہاشمی اکیڈمی، کراچی، 2000
- ☆ ہاشمی، سید ظہور شاہ، سہلچ کار، سید ہاشمی اکیڈمی، گوادر، 2013

بلوچی تاک ۽ ماہنگا

☆ ماہنگا، آسپ، بلوچی، 1993

☆ ماہنگا، اُلس، بلوج، 1975

☆ تاکبند، سے ماہی ڈرڈ، مارچ تا مئی 2002

☆ ماہنامہ، بلوچی دنیا 2015

اردو کتاب

☆ احمد، اشتیاق، علامت نگاری، بیت الحکمت، لاھور، 2005

☆ انخر، ڈاکٹر سلیم، تنقیدی اصطلاحات، سنگ میل پبلی کیشنز، لاھور، 2011

☆ بزدار، واحد، بلوچی براہوی زبان و ادب، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

2004،

☆ جمال، پروفیسر انور، ادبی اصطلاحات، نیشنل سینٹر لائبریری، اسلام

آباد، 2011

☆ سفی، مرتضی سید، اصناف ادب کا ارتقاء، دھلی کتب خانہ، 1981

☆ عارف، عبدالمحیم، امکانات، لاھور ٹکنیکل پبلشرز، 1975

☆ کمال، ڈاکٹر محمد اشرف، تنقیدی تھیوری اور اصطلاحات، مثال پبلشرز، فیصل آباد

2016،

☆ مری، میر مٹھا خان، سمویلی مست، بلوچی اکڈیمی کوئٹہ، 1991

☆ شافت وادی بولان میں، گوئٹہ ادب، کوئٹہ، 2013

☆ مری، ڈاکٹر شاہ محمد، مستیں توکلی، قلات پبلشرز، کوئٹہ، 2007

- ☆ نصیر، گل خان، بلوچی عشقیہ شاعری، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ، 1979
- ☆ نصیر، گل خان، بلوچستان قدیم اور جدید کی روشنی میں، گوئشہ ادب، کوئٹہ، 1981
- ☆ نقوی، صدف، گوہر ادب، مثال پبلیکیشنز، فیصل آباد، 2014
- ☆ ہاشمی، ظہور شاہ، بلوچی زبان و ادب کی تاریخ (ایک جائزہ) سید ہاشمی اکیڈمی کراچی 1986

انگلش کتاب

- ☆ بلوچ محمد سردار خان، لڑی ہستری آف بلوچیز بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 1984
- ☆ ڈیمسن لانگ ور تھے، پاپولر پواٹری آف بلوچیز، بلوچی اکیڈمی کوئٹہ 2013